

TARTALOM

Tanulmány

SZOMORA ZSOLT

Új tényállásszerkezetek és dogmatikai kategóriák az új Btk. XVIII-XXI. Fejezeteiben 405

CSABA LÁSZLÓ:

Közgazdasági unortodoxia vagy heterodoxia? 415

JAKAB NÓRA:

Munkavégzők a munkavégzési viszonyok rendszerében 421

PINTÉR P. ZOLTÁN:

A beavatkozó jogi érdeke 433

Szemle

BENCZE MÁTYÁS–FICSOR KRISZTINA–KOVÁCS ÁGNES:

Útkeresés az igazságszolgáltatás minőségéről 443

Jogirodalom–jogélet

PÉNZES FERENC:

A közfeladatok megoldásainak külön újtjai 449



Contents

Studies

ZSOLT SZOMORA:
New Statutory Structures and Dogmatic
Categories in Chapters XVIII–XXI of the New
Hungarian Criminal Code
LÁSZLÓ CSABA:
Economic Unorthodoxy or Heterodoxy?
NÓRA JAKAB:
Workers in the Working Relations' System
P. ZOLTÁN PINTÉR:
Legal interest of intervenor

Review

MÁTYÁS BENCZE–KRISZTINA FICSOR–
–ÁGNES KOVÁCS:
Finding the path of the Quality of the
Administration of Justice

Legal Life–Legal Literature

FERENC PÉNZES:
Separate Ways of Solving Public Tasks

Inhalt

Abhandlungen

ZSOLT SZOMORA:
Neue Tatbestandsstrukturen und dogmatische
Kategorien in den Abschnitten XVIII bis XXI
des neuen ungarischen Strafgesetzbuches
LÁSZLÓ CSABA:
Volkswirtschaftliche Orthodoxie oder
Heterodoxie?
NÓRA JAKAB:
Arbeiter im System der Arbeitsverhältnisse
P. ZOLTÁN PINTÉR:
Rechtliches Interesse des Nebenintervenienten

Rundschau

MÁTYÁS BENCZE–KRISZTINA FICSOR–
–ÁGNES KOVÁCS:
Reflexion über die Qualität der Rechtsprechung

Rechtsliteratur–Rechtsleben

FERENC PÉNZES:
Besondere Wege der Wahrnehmung öffentlicher
Aufgaben

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA



Jogtudományi Közlöny A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.

A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**

A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre**
Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva, Dr. Udvarý Sándor** • A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kéziratot nem őrünk meg, és nem küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk valamelyik egyetem állam- és jogtudományi karán tevékenykedik, a **Jogtudományi Közlöny** szerkesztősége csak az egyetem megjelölésével közli a szerző beosztását. A kar, tanszék megjelölését csak abban az esetben közöljük, ha nem jogtudományi karon tevékenykedő szerzőről van szó. Igazgatási jellegű funkció (tanszékvezető, igazgató stb.) közlését a szerkesztőbizottság ugyancsak mellőzi.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49. Telefonszám: 214–2453
e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu

Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011–00000007–34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.

Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó címén,

Előfizetési díj belföldön egy évre: 19 400 Ft, külföldön 125 EUR

Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 1850 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk.

Nyomdai munkálatok: PR-Innovation Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. • HU ISSN 0021–7166

TANULMÁNY

Új tényállásszerkezetek és dogmatikai kategóriák az új Btk. XVIII–XXI. Fejezeteiben*

✍ Szomora Zsolt egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

Az új Btk. egyes individuális jogtárgyakat védő fejezeteit átvizsgálva több érdekes változás, ha úgy tűnik tendencia is megfigyelhető. E tendenciákat nem feltétlenül kell jónak vagy rossznak, szükségesnek vagy szükségtelennek minősíteni, de mindenképpen érdemes velük tisztában lenni ahhoz, hogy az új Btk.-t megfelelően alkalmazni tudjuk. Az egyik ilyen kiemelésre érdemes tendencia az eddig megszokott tényállásszerkesztéstől eltérő felépítésű tényállások kodifikálása, ami fokozott figyelmet, ha úgy tetszik éberlést követel meg a jogalkalmazótól, ha nem akar komolyabb következményekkel járó jogértelmezési hibákat elkövetni. Emellett olyan új dogmatikai kategóriák megjelenése is kimutatható, amelyek e Btk.-fejezetek több tényállásában is előfordulnak, tehát generálisabb vizsgálatra tarthatnak igényt. Ezek közül a legszembetűnőbb változás a sértett függőségi, kiszolgáltatott helyzetének törvényi megjelenítésében, értékelésében érhető tetten.

Az új Büntető Törvénykönyvet bemutató cikksorozat három tanulmányt szentel a Btk. Különös Részének. Az elsőt Miskolczi Barna jegyzi, aki a kodifikáció szemszögéből közelít a Btk. Különös Részéhez. A második írás Gál István László tollából született, aki bevallása szerint részben a kodifikációs munkálatok felől, részben jogalkalmazói, részben pedig egyetemi oktatói szemmel elemzi az általa választott témákat. Tanulmányaikban közös továbbá, hogy mindketten döntően a kollektív jogi tárgyakat védő bűncselekményi tényállások sorából válogattak. Így a harmadik tanulmányban tálcán kínálja magát a lehetőség, hogy az *individuális jogtárgyakat védő fejezetek és tényállások* közül szemezgessek, másrészt – hivatásomnál és szakterületemnél fogva – az elemzői szemüvegem is különbözik kollégáimtól. Cikkem a szegedi büntetőjogi iskola dogmatikai nézőpontjából közelít a vizsgálni választott kérdésekhez. Reményeim szerint hasznos lehet, hogy a hasonló materiát (azaz a különös rész egyes választott fejezeteit, bűncselekményeit) különböző nézőpontokból közelítik meg a cikksorozat szerzői.

A tanulmányban a Btk. XVIII–XXI. Fejezeteiből fogok válogatni: az emberi szabadság elleni (XVIII. Fejezet), a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni

(XIX. Fejezet), a gyermekek érdekét sértő és a család elleni (XX. Fejezet), valamint az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények (XXI. Fejezet) szoros összefüggésben vannak egymással, az emberi méltóság és a nevesített szabadságjogok különböző aspektusait védik. A gyakorlatban gyakran „találkoznak is egymással” ezek a tényállások, azaz számos elhatárolási-halmazati kérdés merül fel az e fejezetekben szabályozott bűncselekmények között. E fejezetek – a jogtárgyi összefüggésekre tekintettel – az új Btk.-ban sem véletlenül szerepelnek egymást követően.

Tartózkodnék attól, hogy a Btk. választott fejezeteiről átfogó bemutatást nyújtsak, mert azt csak száraz, listaszerű stílusban lehetne megtenni. Ehelyett bizonyos problémacsomópontok köré próbálom szervezni mondandómat. A választott bűncselekményekről általában elmondható, hogy többségük változatlan formában, vagy kisebb módosításokkal került át az új kódexbe, és vannak teljesen új bűncselekményi tényállások is. Az egész Btk. legátfogóbb, régen várt – és mondhatni forradalmi – módosítása a nemi bűncselekményeket szabályozó XIX. Fejezetet érintette. A nemi bűncselekmények újrakodifikálását egy korábbi tanulmányomban már részletesen elemeztem.¹ Jelen

* Az új Büntető Törvénykönyvről szóló tanulmány-sorozat tizedik tanulmánya (Szerk.)

1 Szomora Zsolt: Megjegyzések az új Büntető Törvénykönyv nemi bűncselekményekről szóló XIX. Fejezetéhez. Magyar Jog 2013. 11. sz. 649–657.

tanulmányban az említett fejezetekből főleg azon bűncselekmények közül fogok válogatni, amelyek kisebb-nagyobb változásokon estek át, külön is hangsúlyozva azt, hogy a sokszor apró módosítások is valójában jelentékenyebbek, mint amilyeneknek tűnnek. A következőkben tehát – az említett körben – olyan új dogmatikai jellemezőkről és dogmatikai kategóriákról esik majd szó, amelyek az új Btk. e fejezeteinek szerkezetében és a tényállások szövegében lelhetők fel. A két előző különös részi tanulmányt szerző kollégáim taglaltak jogpolitikai kérdéseket, új jogi tárgyak megjelenését, így én e harmadik cikkben ilyen szempontokkal már kevésbé foglalkoznék.

I.

Új tényállásszerkezetek – alapeset vagy minősített eset?

„Amennyiben a jogalkotó az alapesethez képest súlyosabban minősülő körülményt kíván külön értékelni, akkor a tényállásban *ennek a körülménynek a kiemelésével* ahhoz szigorúbb büntetést rendel.”² Mondhatnánk, hogy a büntetőjogi ábécéhez tartozik, hogy mit jelent egy bűncselekményi tényállás alapesete és minősített esete. Az új Btk. és a kommentáriródlalom kérdéssel kapcsolatos zavara azonban cáfolni látszik ezt a hipotézist, ezért is tartottam fontosnak emlékeztetnünkbe idézni a minősítő körülmény / minősített eset definícióját. Az azzal kapcsolatos állásfoglalás, hogy egy adott magatartás alapeseti avagy minősített eseti, komoly dogmatikai következményekkel járhat. Igyekszem ezt az új Btk. megoldásait vizsgálva szemléltetni.

A hagyományos tényállásszerkesztésre az jellemző, hogy az adott bűncselekményi alcím alatt tipikusan egy alapeset szerepel, és arra épül egy vagy több minősítő körülmény [ennek klasszikus példái a vagyon elleni bűncselekmények, de akár a korábbi szabályozás szerinti emberölés (1978. évi Btk. 166. §), gyakorlatilag a legtöbb tényállás]. Előfordul, hogy egy alcím alatt több, *azonosan büntetendő alapeset* szerepel, adott esetben – de nem feltétlenül – közös minősítő körülményekkel [pl. a kiskorú veszélyeztetése (208. §), a becsületsértés (227. §) stb.]. Ezeket a régi Btk.-ban is így találtuk. A hagyományostól eltérőnek – vagy a Btk.-ban „kisebbségben lévőknek” – mondható az a tényállásszerkesztés, amikor is az adott bűncselekmé-

nyeknek több, *különböző büntetési tétellel fenyegetett alapesete* van, és ezekre adott esetben minősítő körülmények is épülhetnek. Ilyen megoldással találkozhatunk már az 1978. évi Btk.-ban is [lásd a magánlaksértés 176. § (1) és (2) bekezdés szerinti tényállásait; új Btk. 221. § (1)-(2) bek.; vagy a zaklatást (régi Btk. 176/A. § (1)-(2) bek.; új Btk. 222. § (1)-(2) bek.)], az új Btk.-ban azonban sokasodni látszanak ezek a megoldások. Erre azért kell felhívni a figyelmet, mert a hagyományos tényállásszerkesztés „véleméből” kiinduló – és nem kellően figyelmes – jogalkalmazó könnyen minősített esetnek nézheti azt, ami valójában alapeset. A kommentáriródlalom is ilyen tévedésekkel terhelt (lásd az alábbiakban).

Az alapeset és a minősített eset helyes megkülönböztetéshez hangsúlyozni kell, hogy az alapeset minden részletében lefedi a minősített eset (hiszen utóbbi az előbbiből kerül kiemelésre), azaz ha nem létezne a minősített eset, az adott cselekményt az alapeset szerint – minden probléma nélkül – lehetne büntetni (egyfajta generális-speciális viszony).³ Kérdéses helyzetekben a „ha nem lenne” kérdést kell feltenni, azaz a *hipotetikus elimináció* módszerét alkalmazni.

1. Emberkereskedelem (Btk. 192. §)

Igazi hibridmegoldásra bukkanhatunk az emberkereskedelem tényállásában.⁴ Az (1) bekezdés alapeseti magatartásainak többsége a régi Btk. 175/B. §-ában is megtalálható volt. A korábbi törvényhez képest új rendelkezést jelent a bűncselekmény Btk. 192. § (2) bekezdésében szabályozott második alakzata, amely az (1) bekezdésben írt elkövetési magatartásokhoz *kizsákmányolási célzattal* kapcsol. A 2011/36/EU irányelv minimumszabályként a kizsákmányolási célzattal kifejtett magatartások büntetését várja el a tagállamoktól. A magyar jogalkotó a *büntetendő körre* vonatkozó követelményt a Btk. 192. § (1) bekezdés szerinti alapesettel túlteljesíti, ugyanakkor a *büntetési tételre* vonatkozó uniós elvárásnak való megfelelés a büntetési tétel emelését tette szükségessé a kizsákmányolási célzat esetére a Btk. 192. § (2) bekezdésben. A (2) bekezdés szerinti alakzat dogmatikai természetét tekintve igen *sajátos*: az adásvételi, csere és megszerzési magatartások tekintetében a Btk. 192. § (1) bekezdés *a)* pontjára épülő célzatos minősített esetnek tekinthető, ugyanakkor a Btk. 192. § (1) bekezdés *b)* pontjában írt magatartásokhoz *már nem minősített esetként* kapcsoló-

² Nagy Ferenc: Anyagi Büntetőjog. Általános rész I. Szeged, Iurisperitus, 2014. 151.

³ A minősített eseteket a tágabb értelemben vett specialitás körében tárgyalja Ambrus István: Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben. Szeged, SZTE-ÁJTK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2014. 244.

⁴ 192. § (1) Aki mást

a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, illetve

b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállít, elrejt vagy másnak megszerez, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki mást kizsákmányolás céljából elad, megvásárol, elcserél, átad, átvesz, toboroz, szállít, elszállít, elrejt vagy másnak megszerez, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

dik. Ugyanis a Btk. 192. § (2) bekezdés szerint a toborzás [az Btk. 192. § (1) bekezdéshez képest új magatartás], a szállítás, az elszállásolás, az elrejtés nem az adásvételi és cseretípusú magatartásokra irányul, hanem – az irányelv szövegével egyezően – kizsákmányolási célzattal történik. Ez lehet a pl. a toborzó vagy elszállásoló személynek a saját érdekében fennálló kizsákmányolási célzata, amely nem feltételez „átruházási” célzatot, ami viszont a Btk. 192. § (1) bekezdés *b*) pontjában írt magatartásokhoz szükségképpen kapcsolódik. A Btk. 192. § (2) bekezdés tehát *valójában önálló alapeset*.⁵

Az 1978. évi IV. törvény szabályozásához képest előrelépés, hogy a Btk. 192. § (2) bekezdés alapján a tettes saját érdekű kizsákmányolási célzata is büntetendő lett.⁶ Hiába tág és absztrakt a Btk. 192. § (1) bekezdés szerinti alapeset, ezt a magatartást nem fogja át.

2. Kiszolgáltatott személy megalázása (Btk. 225. §)

A régi Btk. utolsó másfél évében kodifikált bűncselekmény⁷ – a (3) bekezdésben szabályozott üzletszerű elkövetés kivételével – változatlan formában került át az új kódexbe.⁸

Az (1) bekezdésben meghatározott alapeset mellett érdemes gondosan szemügyre venni a súlyosabban büntetendő (2) bekezdés szerinti magatartásokat. Minősített eset valósul meg az ellenszolgáltatás adásával vagy ígéretével [Btk. 225. § (2) bek. *a*) pont]. A látszattal ellentétesen ugyanakkor nem minősítő körülmény, hanem *önálló bűncselekményi alakzat, önálló alapeset* a passzív alanyról felvétel készítése, illetve e felvételnek a nagy nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tétele [Btk. 225. § (2) bek. *b*) pont]. A felvétel készítése (stb.) ugyanis olyan magatartás, amelyet a *rábírás mint alapeseti magatartás nem fog át*, nem beszélhetünk tehát minősítő körülményről.⁹ Létezik olyan kommentárszerzői álláspont, amely minősített esetnek tekinti a *b*) pont szerinti magatartásokat, és

ebből azt a következtetést vonja le, hogy azokat csak az (1) bekezdés szerinti rábíró magatartást kifejtő személy követheti el. Eszerint nem követ el bűncselekményt az, aki az alapeset szerinti magatartásban semmilyen módon nem működik közre, de az elkövetési tárgyat jelentő felvételeket egyéb közreműködés formájában a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszi.¹⁰ Ez dogmatikailag helyes következtetés volna, ha a (2) bekezdés *b*) pontja valójában minősített eset lenne. Mivel azonban a minősített esetet feltételező kiindulópont téves, így a *kriminalizáció körét megszorító következtetés* is téves.

Véleményem szerint, ha a rábíró személy fejti ki e magatartásokat, akkor felelőssége a Btk. 225. § (2) bekezdés *b*) pont alapján állapítandó meg, az (1) bekezdés szerinti rábírási büntetlen előcselekmény. Büntetendők a rábíró személytől különböző személyek is, akik e magatartásokat kifejtik; magatartásuk önálló tettességet alapol meg. E magatartásoknak a (2) bekezdés *b*) pontba való, minősített eset látszatát keltő elhelyezése törvényszerkesztési hiba. E hibát mi sem mutatja jobban, mint hogy – a fentiek szerint – könnyen alapot ad téves megszorító értelmezésre.

3. Tartási kötelezettség elmulasztása (Btk. 212. §)

A tartás elmulasztását érintő változás lényege úgy foglalható össze, hogy az 1978. évi Btk. 196. § (1) bekezdése szerinti alapeset hatóköre leszűkült, eszerint de lege lata kizárólag a jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozattal megállapított *gyermek-tartás nem teljesítése* alapol meg büntetőjogi felelősséget, a rokонтartási kötelezettség nem teljesítése önmagában már nem képez bűncselekményt (tehát a rokонтartás vonatkozásában a tiszta mulasztásos változatot¹¹ dekriminalizálta a jogalkotó). A rokонтartás nem teljesítése most már csak akkor képez bűncselekményt, ha az a jogosultat súlyos nélkülözésnek teszi ki (Btk. 212. §).¹²

5 Így tévesen tekinti azt minősített esetnek *Belovics Ervin*: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények – Btk. XVIII. Fejezet. In: Büntetőjog II. (szerk. Busch Béla). Budapest, HVG-Orac, 2012. 160. Szintén alapeseti magatartásként listázza az összes magatartást *Gellér Balázs József*: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények. In: Új Btk. Kommentár. 3. kötet (szerk. Polt Péter). Budapest, Nemzeti Közszerzési és Tankönyvkiadó, 2013. 277–278.

6 Ennek hiányát kifogásolta a korábbi szabályozással kapcsolatban *Hollán Miklós*: Emberkereskedelem – A kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai. Budapest, HVG-Orac, 2012. 310–311.

7 Beiktatta a 2011. évi CL. törvény, 2012. január 1-i hatállyal.

8 225. § (1) Aki mást, annak kiszolgáltatott élethelyzetét kihasználva arra bír rá, hogy magát megalázó magatartást tanúsítson, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évig terjedő szabadságvesztés, ha az elkövető
a) az (1) bekezdés szerinti magatartásra való rábírási során ellenszolgáltatást ad vagy ígér,
b) a magát megalázó személyről felvételt készít, vagy ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz.

(3) büntetés büntetés miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt üzletszerűen követik el.
9 Ezzel ellentétesen, differenciálás nélkül súlyosabban minősülő magatartásokként határozza meg valamennyi (2) bekezdés szerinti magatartást *Belovics Ervin*: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények – Btk. XXI. Fejezet. In: Büntetőjog II. (szerk. Busch Béla). Budapest, HVGORAC, 2012. 255.

10 *Békés Ádám*: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: Új Btk. Kommentár. 4. kötet (szerk. Polt Péter). Budapest, Nemzeti Közszerzési és Tankönyvkiadó, 2013. 129–130.

11 A tiszta mulasztásos bűncselekmények dogmatikai kategóriájához lásd *Tokaji Géza*: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Budapest, KJK, 1984. 186–187.

12 212. § (1) Aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt gyermektartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Az új Btk. ezen módosítása üdvözlendő, s véleményem szerint egyértelműen szükséges volt ahhoz, hogy a polgári jogi, családi jogi kötelezettségek kriminalizációját az alkotmányosan még elfogadható mértékre szorítsa a jogalkotó. Lényegében ennek szükségessége olvasható ki a 995/B/1990. AB határozat indokolásából is, még ha az Alkotmánybíróság – tulajdonképpen a saját indokolásával ellentétesen, a Btk.-beli tényállást félreértve – akkor nem is semmisítette meg a rokонтartás elmulasztását teljes körben pönalizáló korábbi tényállást.¹³

A Btk. 212. §-ban foglalt tényállás szerkezete a következőképpen írható le. A bűncselekmény Btk. 212. § (1) bekezdésében meghatározott alakzata kizárólag a gyermektartási kötelezettség elmulasztását pönalizálja, tiszta mulasztásos bűncselekményként. A Btk. 212. § (2) bekezdés a gyermektartási kötelezettség vonatkozásában *minősített esetnek* tekinthető, míg további releváns tartási kötelezettségek vonatkozásában *alapesetről* beszélhetünk.¹⁴ A Btk. 212. § (2) bekezdés szerinti alakzat *eredmény-bűncselekmény*: a súlyos nélkülözés akkor valósul meg, ha a tartásra jogosult a kötelezett mulasztása folytán az elemi létszükséglet kielégítéséhez szükséges javakban szenved hiányt. A kiszolgáltatott személy megalázáshoz hasonlóan újabb – szerencsétlen módon – hibrid rendelkezésről van szó: egyazon bekezdés egyazon magatartása bizonyos helyzetben alapesetnek, bizonyos helyzetben minősített esetnek tekintendő.

Mindez komoly értelmezési zavarhoz vezet a szakirodalomban. Találhatunk olyan kommentárt, amely a 212. § (1) bekezdés szerinti alapeset magyarázatánál

részletesen ecseteli a rokонтartás családi jogi kérdéseit, nem szűkíti a magyarázatot a gyermektartásra.¹⁵ Máshol a 212. § (2) bekezdés szerinti alakzat differenciálatlan minősített esetként kezelésével találkozhatunk.¹⁶ S hogy milyen következménnyel jár az alapeset és a minősített eset keverése, azt a súlyos nélkülözéshez, mint alapeseti és mint minősített eseti eredményhez fűződő szubjektív oldal eltérő meghatározása mutatja. Helyesen a következőket kell rögzíteni: A *gyermektartás* esetén Btk. 9. §-a értelmében elegendő, ha a minősítő eredményt képező súlyos nélkülözésre a tettesnek csak a *gondatlansága* terjed ki. Ellenben a *rokонтartás* más eseteiben – a Btk. 9. §-ának alkalmazását kizáró alapesetről lévén szó – a súlyos nélkülözést is az elkövető *szándékának* kell átfognia.¹⁷ E hibrid tényállásszerkesztés értelmezési nehézségét és gyakorlati veszélyeit mutatja, hogy e meghatározásomtól eltérő, két egymással is ellentétes, és mindkét esetben téves állásfoglalás jelent meg a szakirodalomban.¹⁸

4. A szexuális erőszak (Btk. 197. §)

A szexuális erőszak teljes egészében újrakodifikált bűncselekményének három alapesete van: A) a szoros értelemben vett szexuális erőszak [Btk. 197. § (1) bek. a) pont], B) a védekezésre, akaratnyilvánításra képtelen passzív alanyok sérelmére megvalósuló szexuális erőszak [Btk. 197. § (1) bek. b) pont] és C) a tizenkét éven aluli gyermek sérelmére megvalósuló szexuális erőszak [Btk. 197. § (2) bek.].¹⁹

(2) Aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt tartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, és ezzel a jogosultat súlyos nélkülözésnek teszi ki, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Az (1) bekezdés alapján az elkövető nem büntethető, a (2) bekezdés esetén büntetése korlátlanul enyhíthető, ha kötelezettségének az elsőfokú ítélet meghozataláig eleget tesz.

13 Ehhez részletesen Nagy Ferenc–Szomora Zsolt: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (Btk. XIV. Fejezet) de lege ferenda – I. rész. Büntetőjogi Kodifikáció 2004. 1. sz. 26–27.

14 Szomora Zsolt: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In: Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (szerk. Karsai Krisztina). Budapest, Complex, 2013. 441. Hornyák Szabolcs: A gyermekek érdekét sértő és a családi elleni bűncselekmények. In: Magyar Büntetőjog Különös Rész (szerk. Tóth Mihály–Nagy Zoltán). Budapest, Osiris, 2014. 165.

15 Kónya István: A gyermekek érdekét sértő és a családi elleni bűncselekmények. In: Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára (szerk. Kónya István). 3. kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2014. 805.

16 Sinku Pál: A gyermekek érdekét sértő és a családi elleni bűncselekmények. In: Büntetőjog II. (szerk. Busch Béla). Budapest, HVG-Orac, 2012. 217.

17 Szomora: i. m. (14. jegyzet) 443.

18 Bár Lajtár István helyesen felismeri, hogy a rokонтartás vonatkozásában a (2) bekezdésben alapesetről van szó, a szubjektív oldalt illetően már tévesen foglal állást, mert egységesen a szándékosságot követeli meg, ami a gyermektartásnál előálló súlyos nélkülözés vonatkozásában (minősített esett) már nem áll [A gyermekek érdekét sértő és a családi elleni bűncselekmények. In: Új Btk. Kommentár. 4. kötet (szerk. Polt Péter). Budapest, Nemzeti Közszerződési és Tankönyvkiadó, 2013. 76.]. Ezzel ellentétes – és szintén téves – az állásfoglalás, amely egységesen, mind a gyermektartás, mind a rokонтartás vonatkozásában megelégszik – legalább – a gondatlanság fennállásával a súlyos nélkülözés vonatkozásában [Kónya: i. m. (15. jegyzet) 806/1., Sinku: i. m. (16. jegyzet) 217., Hornyák: i. m. 166.].

19 197. § (1) Szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki

a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el,

b) más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

(2) Szexuális erőszakot követ el is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követi el,

b) az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el, vagy

c) azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el.

(4) Öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő,

a) aki az (1) bekezdés a) pontjában vagy a (3) bekezdés b) vagy c) pontjában meghatározott bűncselekményt tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére követi el, vagy

b) ha a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés b) vagy c) pontja szerint is minősül. [...].

Az 1978. évi Btk.-hoz képest a jogalkotó megszüntette azt a törvényi vélelmet, amely a tizenkét éven aluli gyermeket védekezésre képtelennek minősítette, s a passzív alanyi életkori kvalifikáció tényállásban történő közvetlen meghatározásával e fordulatot a bűncselekmény önálló alapesetévé tette. Egyúttal a büntetési tételt öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztésre emelte, tehát a másik két alapesethez képest *súlyosabban büntetendő alapesetről* van szó.²⁰ Emellett azt is hangsúlyozni kell, hogy a 197. § (3) és (4) bekezdésében meghatározott minősített esetek kizárólag a 197. § (1) bekezdés szerinti első két alapesetre épülnek. Tehát a tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére megvalósuló szexuális erőszaknak nincsenek minősített esetei.²¹ Ha például – a korábbi szabályozás szerint minősített esetet képező helyzetben – a gyermekkel a nevelőszülője létesít kényszer alkalmazása nélkül szexuális kapcsolatot, akkor a cselekményt de lege lata a 197. § (2) bekezdése szerinti alapeset körében kell értékelni.

A korábbi helyzethez képest előálló rendszerbeli változás zavarba hozta a bírói gyakorlatot is. A 2015 áprilisában tartott országos kollégiumvezetői értekezletről készített jegyzetben több bíró részéről is az – a triviális módon törvénysértő – álláspont olvasható, hogy a (2) bekezdés esetében meg lehet állapítani a (3) és (4) bekezdés szerinti minősített esetet. Sőt, ennek megfelelő jogerős elítélésére is sor került egy esetben. Ezt az értekezlet többségi véleménye – helyesen – elvetette. Még egyszer hangsúlyozni érdemes tehát, hogy a korábbi – és a gyakorlatban jellemzően előforduló – minősített eseteket, amelyek a tizenkét éven aluli passzív alany függő helyzetét értékelték, a (2) bekezdés alapesetének súlyosabb büntetési tételének keretében kell elbírálni.

II.

Új vagy újra értelmezendő dogmatikai kategóriák

E pontban a sértett függőségi, kiszolgáltatott, fokozott védelmet igénylő helyzetét megjelenítő törvényi megoldásokkal fogok foglalkozni. Az ezt a kérdéskört érintő változások nem csak új típusú sértetti kvalifikációk megjelenésében és „elszaporodásában”, hanem korábbi törvényi rendelkezések kiiktatásában is megmutatkoznak.

5. A tizenkét éven aluli gyermekre vonatkozó vélelmek eltűnése

Az előző pontban esett szó arról, hogy a szexuális erőszak vonatkozásában a tizenkét éven aluli gyermeket már nem védekezésre képtelennek kell tekinteni, hanem az életkora alapján közvetlenül – azaz törvényi vélelem közbejötté nélkül – lehet a szexuális erőszak Btk. 197. § (2) bekezdése szerinti alapesetét megállapítani.

A tizenkét éven aluli gyermek védekezésre képtenségére vonatkozó vélelem azonban nem csak a nemi bűncselekmények körében fordult elő, hanem az 1978. évi Btk. 183/A. §-a alapján a testi sértés és az emberrablás esetében is. Így tizenkét éven aluli gyermek sérelmére elkövetett testi sértés automatikusan a testi sértés minősített esetét valósította meg [1978. évi Btk. 170. § (3) bek.], az emberrablás esetén pedig e kvalifikált passzív alany személyi szabadságtól való megfosztása erőszak alkalmazása nélkül is elegendő volt a bűncselekmény megállapításához [Btk. 175/A. § (1) bek.].

Az új Btk.-ban azonban *ilyen törvényi vélelmek már nincsenek*. Mivel a miniszteri indokolás ezek hatályon kívül helyezésére egyáltalán nem hívja fel figyelmet, így olyan érzésünk is támadhat, hogy a vélelmek elhagyása nem tudatosan történt a jogalkotó részéről. Sőt, a Btk. szerkezetének megváltozásából következő „hiba” is lehet.

Hiszen a korábbi 183/A. § a személy elleni bűncselekményeket tartalmazó XII. Fejezet egészére vonatkozott. Jelenleg pedig a testi sértés és az emberrablás már külön fejezetekben szerepelnek (új Btk. XV. és XVII. Fejezete), mivel a személyi elleni bűncselekményeket az új kódex több fejezetre bontja. Így a korábbi közös értelmező rendelkezés áldozatul eshetett a fejezeti szerkezet átalakításának, illetve az ebből eredő esetleges figyelmetlenségnek. Mindez persze csak spekuláció a részemről, alapja mégis lehet annyiban, hogy az új Btk.-ra a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények fenyegetettségének csökkentése egyáltalán nem jellemző, sőt éppen a szigorítás trendje mutatható ki. Ennek pedig a vélelmek eltűnése elmentmond.

Gyakorlati jelentőségükre tekintettel is hangsúlyozni kell tehát, hogy a korábbi minősítések itt már nem alkalmazhatók. A tizenkét éven aluli sérelmére elkövetett *testi sértés* a gyógytartamtól függően könnyű testi sértés vétségének vagy súlyos testi sértés büntett-

20 Márki Zoltán: A nemi élet szabadsága és a nemi önrendelkezés elleni bűncselekmények. In: Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára (szerk. Kónya István). 3. kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2014. 696. és Gál István László: A nemi élet szabadsága és a nemi önrendelkezés elleni bűncselekmények. In: Új Btk. Kommentár. 4. kötet (szerk. Polt Péter). Budapest, Nemzeti Közszerkezet és Tankönyvkiadó, 2013. 17–18.

21 Nincs összhangban a törvénnyel az a megállapítás, amely szerint a (2) bekezdés szerinti alapesetnek a (4) bekezdésben lennének minősített esetei (így Márki: i. m. 700). Itt a helyzet valójában fordított: a passzív alany tizenkét éven aluli volta az *első, kényszerítéssel megvalósuló alapeset* minősíti súlyosabban, és nem az erőszak vagy kvalifikált fenyegetés minősíti a tizenkét éven alulira vonatkozó, (2) bekezdés szerinti alapesetet.

ének minősül, kivéve, ha a gyermek *de facto* védekezés-re képtelensége állapítható meg. Felmerül még a kérdés, hogy a vélelem megszűnésével vizsgálható-e a gyermek akaratnyilvánításra képtelensége. Véleményem szerint nem, e minősítő körülményt általában értelmezhetetlennek és alkalmazhatatlannak tartom a testi sértés vonatkozásában.²²

Más a helyzet az emberrablás esetében. Az *emberrablást* az új Btk. szerint tizenkét éven aluli passzív alany sérelmére vagy erőszakkal, kvalifikált fenyegetéssel lehet elkövetni, vagy úgy, ha életkorából és szellemi éretlenségéből fakadóan a gyermek *ténylegesen akaratnyilvánításra vagy védekezésre képtelen*.²³ Álláspontom szerint az életkorból fakadó tényleges (tehát már nem normatív tételezett) akaratnyilvánításra képtelenség vizsgálata megelőzi a védekezésre képtelenség vizsgálatát, ugyanis, ha egy tizenkét éven aluli gyermeknek van a tétlessel ellentétes akarata, akkor vele szemben már egy enyhe fokú kényszerítés is a 190. § (1) bekezdés a) pont szerint tényállásszerű. Így ha egy 7 éves kisgyermek tiltakozik és sír, amikor a tettesek a kezénél fogva vezetik, vagy felkapják és elviszik, akkor nem védekezésre képtelenségről, hanem a személyi szabadságtól erőszakkal megfosztásról beszélünk.

Ha pedig a gyermeknek nincs figyelembe vehető akarata (pl. hat hónapos kisbaba), akkor akaratnyilvánításra, s nem védekezésre képtelen. A jogalkalmazónak tehát azt kell vizsgálnia, hogy a gyermek az életkora által is meghatározott értelmi állapota alapján képes-e felmérni a személyi szabadságától megfosztott állapot bekövetkezését (pl. életkoránál fogva egy játékkal könnyen el lehet csalni bárhova, vagy ezt már nem lehet könnyen megtenni vele).

Gyermek passzív alany esetén, erőszak vagy kvalifikált fenyegetés hiányában tehát esetről esetre vizsgálandó az akaratnyilvánítási képesség. Amennyiben a tizenkét éven aluli személy vonatkozásában a cselekmény sem a Btk. 190. § (1) bekezdés a) pont, sem – az itt adott értelmezéssel – a b) pont szerint nem tényállásszerű, akkor emberrablás nem valósul meg, mert kényszerítés nem történt, s a gyermeknek akaratnyilvánítási képessége is volt. Ilyenkor a Btk. *visszaható hatályú alkalmazása szükséges*.²⁴

6. A kiszolgáltatott helyzetű passzív alanyok törvényi megjelenítése

Az 1978. évi Btk. egy-két tényállásában felelősséget megalapozó (tehát alapeseti) körülményként jelent meg a passzív alany védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelensége. A régi Btk. utolsó éveiben e passzív alanyi kvalifikációk – legtöbbször már minősített eseteként – „szaporodásnak indultak”, és a védekezésre korlátozottan képes állapottal további értelmezési bonyodalmakat idéztek elő. Az e jogalkotási jelenség által felvetett kérdésekkel és kérdőjelekkel egy korábbi tanulmányomban részletesen foglalkoztam,²⁵ illetve a gyermekeket érintő törvényi vélelemmel kapcsolatos aspektusát az előbbieken mutattam be.

Az új Btk.-ban a védekezésre képtelenség különböző fokozatainak további szaporodásán túl két új kategória is megjelent, amelyek a tettesnek kiszolgáltatott passzív alanyok fokozott védelemre hivatottak. Az új kódexben több bűncselekményi tényállásban is nevesítve megjelenik a passzív alany *kiszolgáltatott helyzete*, illetve a *tettes hatalma vagy befolyása alatti volta*. Mivel a vizsgált Btk.-fejezetek több tényállásában is előfordulnak ezek az újabb kategóriák, szükségesnek tartom néhány gondolatot szentelni nekik.

6.1. A passzív alany kiszolgáltatott helyzete

E passzív alanyi kvalifikáció a következő törvényi tényállásokban jelenik meg: emberkereskedelem (192. §), kényszermunka (193. §) és kiszolgáltatott személy megalázása (225. §).

Az *emberkereskedelem* tényállásában a kiszolgáltatottság a *kizsákmányolási célzat* definícióján keresztül jut szerephez: „E § alkalmazásában kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés.” E megoldással a Btk. a kizsákmányolási célzatnak – az uniós jogi normaként irányadó 2011/36/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvben²⁶ nem található – önálló, absztrakt meghatározását adja. A kiszolgáltatott helyzet értelmezéséhez ugyanakkor az irányelv 2. cikk (2) bekezdése hívható segítségül: „a kiszolgáltatott helyzet olyan helyzet,

22 Részletesen lásd *Szomora Zsolt*: Mit is jelent a védekezésre képtelenség? Bolyongások a Btk.-ban és töprengések egy evidenciának tartott fogalom kapcsán. In: Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére (szerk. Gál István László). Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. 518–519. Hasonló állásponton *Karsai Krisztina*: Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények. In: Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (szerk. Karsai Krisztina). Budapest, Complex, 2013. 324.

23 190. § (1) Aki mást személyi szabadságától

a) erőszakkal, illetve az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel vagy

b) védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotba helyezésével vagy ilyen állapotát kihasználva

megfoszt, és szabadon bocsátását követelés teljesítésétől teszi függővé, büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

24 E kérdésről azért szoltam részletesebben, mert a kommentáriródlom ezt a változást reflexió nélkül hagyja, nem is említi. Az az álláspont pedig, amely a gyermekkorút általában akaratnyilvánításra képtelennek minősíti [így *Belovics*: i. m. (5. jegyzet) 152.], a korábbi törvényi vélelemmel sem volt összhangban, és de lege lata sem tartható.

25 *Szomora*: i. m. (22. jegyzet).

26 Az Európai Parlament és a Tanács 2011. április 5-i 2011/36/EU irányelve az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

amelyben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek”. Közömbös, hogy a passzív alany miért vagy kinek a magatartásával összefüggésben került ebbe a helyzetbe. Az „előny szerzésére törekvés” értelmezése kapcsán az irányelv 2. cikk (3) bekezdése nevesíti a tipikus kizsákmányolási magatartásokat: „a kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszer munkát vagy kényszerszolgáltatásokat – a koldulást, a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgaságot is ideértve –, a bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolást és a szervek kivételét.” A tettes jellemzően e magatartások kifejtésével kíván előnyt szerezni, szem előtt kell tartani ugyanakkor, hogy az irányelv ezen értelmező rendelkezése minimumkövetelmény karakterű, tehát más típusú magatartások is szubszumálhatók a kizsákmányolási célzat alá, amit a 192. § (8) bekezdésének absztrakt meghatározása minden további nélkül lehetővé is tesz.

A *kényszer munka* szorosan kapcsolódik az emberkereskedelem bűncselekményéhez, az ott releváns kizsákmányolási célzat egyik lehetséges utócselkménye.²⁷ Ehhez hasonló tényállást a 1978. évi Btk. 175. § (2) bekezdése tartalmazott, ez az új önálló bűncselekmény azonban részben elkövetési módjaiban is eltér, másrészt pedig tényállási szinten nincs összekapcsolva az emberkereskedelem bűncselekményével. Így attól függetlenül, a passzív alany kényszer munkát megelőző célzatos megszerzése nélkül is megvalósítható. Jogi tárgya az egyéni önrendelkezés, a munkavégzéssel kapcsolatos cselekvési szabadság. A kényszer munka tilalmát a szolgaságban tartás tilalmával gyakorlatilag az Alaptörvény is kimondja [III. cikk (1) bek.], valamint azt nemzetközi egyezmények is széles körben tiltják.²⁸

A Btk. 193. § (1) bekezdése szerint a kényszer munka passzív alanya vagy erőszak, fenyegetés hatása alatt áll, vagy kiszolgáltatott helyzetben van. A kiszolgáltatott helyzet értelmezéséhez segítségül hívhatók az emberkereskedelem kizsákmányolási célzata kapcsán

imént írtak: a kiszolgáltatott helyzet olyan helyzet, amelyben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek. E kiszolgáltatottság lehet egzisztenciális és személyi jellegű is, amely körülményei miatt a passzív alany objektíve nincs más választása, mint alávetni magát a tettes akaratának, és a tettes által elvárt munkát végezni. A tényállás azonban a passzív alanyi kvalifikáción túl *elkövetési módot* is tartalmaz: ez a passzív alany *kiszolgáltatott helyzetének kihasználása*. A *kihasználás*, mint elkövetési mód akkor állapítható meg, ha a passzív alany adott egzisztenciális vagy egyéb személyi körülményei hiányában biztosan nem végezte volna az adott munkát. Ha a passzív alany például egzisztenciálisan kiszolgáltatott helyzetben van, de ez az *oksági kapcsolat* a helyzete és a munkavégzés között nem állapítható meg, akkor az elkövetési mód hiányában nem valósul meg bűncselekmény (pl. egy hajléktalan és nincstelen személy szívességéből segít egy korábbi jótevőjének a mezőgazdasági vagy a ház körüli munkálatokban, aki aktuálisan éppen nincs abban a helyzetben, hogy e munkáért fizessen). A *kiszolgáltatott személy megalázása* bűncselekménynek már az elnevezésében is megjelenik a kiszolgáltatott helyzet (Btk. 225. §).²⁹ A bűncselekmény jogi tárgya az emberi méltóság, amelyet a tényállás az emberhez nem méltó megalázó szituációktól kíván védeni. A tényállásnak a becsületsértés szabálysértéséhez és bűncselekményhez képest önálló jelentősége abban áll, hogy a *megalázó szituáció a sértett beleegyezésével jön létre*, amely a becsületsértés jogellenességét kizárja. A kiszolgáltatott személy megalázása dogmatikai szempontból azon bűncselekmények közé tartozik, amelyek – implicit tényállási elemként – feltételezik a sértett beleegyezését (mint pl. a szexuális visszaélés Btk. 198. § szerinti alakzatai).

A bűncselekmény *passzív alanya* más élő személy lehet, aki valamilyen okból fakadóan kiszolgáltatott élethelyzetben van. A kiszolgáltatottság lehet egzisztenciális jellegű és jelenthet személyi függőséget is,³⁰ ami nem pillanatnyi helyzetet, hanem tartós állapotként élethelyzetet takar.³¹ Kiemelendő, hogy a jogalkotói szándékon – amely a miniszteri indokolásból

27 193. § (1) Aki mást annak kiszolgáltatott helyzetét kihasználva, illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel munkavégzésre kényszerít, bűntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a kényszer munkát

a) a sértett sanyargatásával,

b) jelentős érdeksérelmet okozva vagy

c) tizenkilencedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.

28 1933. évi III. törvény a rabszolgaság tárgyában, Genfben, 1926. évi szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről; 1958. évi 18. törvényerejű rendelet a rabszolgaságra vonatkozóan Genfben, 1926. évi szeptember hó 25. napján kelt Egyezmény módosítása tárgyában, New Yorkban, 1953. évi december hó 7. napján kelt Jegyzőkönyv és Melléklete, továbbá a rabszolgaság, a rabszolga-kereskedés, valamint a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörlése tárgyában Genfben, 1956. évi szeptember hó 7. napján kelt Kiegészítő Egyezmény kihirdetéséről; 2006. évi CII. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve kihirdetéséről.

29 A tényállás szövegét 8. jegyzet.

30 Azaz a kiszolgáltatottság bármilyen okból fakadhat [Kónya István: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára (szerk. Kónya István). 3. kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2014. 866.].

31 *Belovics*: i. m. (9. jegyzet). 254., *Békés*: i. m. 129.

megállapíthatóan a szociálisan kiszolgáltatott személyek (pl. hajléktalanok) védelmére irányult – túlmutat a törvényi tényállás szövege, amely szociálisan és egzisztenciálisan rossz helyzetre egyáltalán nem utal, s így ilyen körülményektől függetlenül akár személyi függőségi viszonyok szubszumálását is lehetővé teszi (pl. zárkatársak hierarchikus kapcsolatában vagy családi függőségi viszonyokban).

E tényállásban is található *situációs elem* (elkövetési mód): a kiszolgáltatott élethelyzet *kihasználása*, amelyet – ahogy a kényszermunka tényállásánál is írtam – a hipotetikus elimináció módszerével kell vizsgálni: a tényállás csak akkor állapítható meg, ha és amennyiben e kiszolgáltatott helyzet hiányában az önmegalázó cselekményre való rábírásra nem került volna sor (pl. a rábírt törekvés nem lett volna eredményes). Ezen logikai összefüggés hiányára utalhat például az, ha passzív alanyt korábban, még kiszolgáltatott élethelyzetének bekövetkezése előtt is rábírták már ilyen magatartások tanúsítására (pl. korábban ún. valóságshow-kban szerepelt, ahol ilyen magatartásokat is tanúsított; vagy a hecc, esetleg fogadás kedvéért kent magára trágyát és ment végig a sétálóutcán). Ilyen passzív alany esetében a *situációs elem* meglétét – mind a kiszolgáltatott helyzetet, mind pedig annak kihasználását – különös gonddal kell vizsgálni.

6.2. A passzív alany az elkövető hatalma vagy befolyása alatt áll

A Btk. XVIII–XXI. Fejezetekben gyakran előforduló, a sértett elkövetőtől való függőségét kifejező, újnak mondható tényállási elem a sértettnek az elkövető hatalma vagy befolyása alatt állása. E passzív alanyi kvalifikáció a következő tényállásokban fordul elő: emberkereskedelem (Btk. 192. §), szexuális kényszerítés (Btk. 196. §), szexuális erőszak (Btk. 197. §), szexuális visszaélés (Btk. 198. §), kerítés (Btk. 200. §), gyermekpornográfia (Btk. 204. §) és zaklatás (Btk. 222. §). A nemi bűncselekmények körében – a függő helyzetek korábbi nevesített eseti mellé – a befolyási, hatalmi helyzetre utaló általános rendelkezés beiktatása uniós jogalkotási kötelezettség alapján vált szükségessé.³²

A *szexuális kényszerítés* esetében a Btk. 196. § (2) bekezdés *b)* pont szerinti minősített eset³³ egyrészt a hozzátartozói minőséget, másrészt a sértett kiszolgáltatott, alárendelt helyzetét értékeli súlyosabban. A hozzátartozók körét a 459. § (1) bek. 14. pontja határozza meg. Ehhez képest a további kvalifikációk – a

nevelési, felügyeleti, gondozási, gyógykezelési és egyéb hatalmi viszony – kiegészítő jellegűek, felhívásuk hozzátartozó esetén szükségtelen. A rendelkezés egyrészt függő helyzeteket nevesít (nevelés, felügyelet, gondozás, gyógykezelés), másrészt egy generálklauzulát tartalmaz: az elkövető a szexuális kényszerítést a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el. Amennyiben tehát nem valamelyik nevesített eset fordul elő, akkor *in concreto* vizsgálni kell, hogy milyen hatalmi vagy befolyási viszonyban állt az elkövető a sértettel. Ez lehet egzisztenciális vagy egyéb személyes függőség.³⁴ De lehet akár közhatalmi jogosítványokkal való visszaélés is – utóbbi esetben a hivatali visszaélést a jogtárgyak különbözősége miatt halmazatban kell megállapítani. A releváns élethelyzeteknek az elkövetés időpontjában *in concreto* fent kell állniuk (nem elégséges pl. egy korábbi gyógykezelési vagy felügyeleti viszony), még ha csak rövid időtartamról is van szó. A törvény nem követeli meg e helyzetek tartósságát (lásd pl. BH 2011. 30.), ami lényeges különbség például a 225. §-ban megjelenő kiszolgáltatott élethelyzethez képest.

Kiemelendő, hogy a nevesített esetek kapcsán elegendő e nevesített függő helyzet megállapítása, bizonyítása, míg a hatalmi, befolyási helyzetre utaló generálklauzula esetén a törvény *elkövetési módot* is meghatároz, az e helyzettel való visszaélést. A generálklauzula és a nevesített esetek közötti különbségtétel tehát ebből a szempontból is fontos. A *visszaélés* akkor állapítható meg, ha a kényszerítést maga az adott függő helyzet tette lehetővé, anélkül a szexuális kényszerítésre nem került volna sor (kvázi okozati kapcsolat). Ennek tipikus példája lehet, amikor a fenyegetéssel kilátásba helyezett hátrány magával a függőségi, befolyási helyzettel van szoros összefüggésben (így pl. ha a munkáltató elbocsátással fenyegeti a munkavállalót, vagy a börtönőr kedvezmények megvonásával fenyegeti a fogvatartottat; utóbbi esetben halmazatban a hivatali visszaélést is meg kell állapítani).

A *szexuális erőszak* 197. § (3) bekezdés *b)* pont szerinti minősített eset ugyanezeket a függő helyzeteket nevesíti, azzal a lényegi különbséggel, hogy a hatalmi, befolyási helyzetre vonatkozó generálklauzula *elkövetési módot* nem tartalmaz, azaz a helyzettel való *visszaélés mint elkövetési mód nem szerepel a tényállásban*. A 1978. évi Btk. 197. § (2) bekezdés *b)* pont utolsó állapota még tartalmazta ezt az elkövetési módot, álláspontom szerint azonban az új Btk. szövege következe-

32 Az Európai Parlament és a Tanács 2011. december 13-i 2011/93/EU irányelve a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

33 196. § (2) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki a szexuális kényszerítést [...]

b) a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve [...] követi el.

34 Például foglalkoztatásra irányuló jogviszonyban a főnök-beosztott viszony; fegyveres testületeknél az előljáró és az alárendelt közötti viszony; oktatási intézményekben a tanár és a diák közötti viszony; sportegyesületekben az edző és a tanuló közti viszony; eltartotti viszony esetén a tartást nyújtó és az azt igénybe vevő közötti viszony, akkor is ha az eltartott már nagykorú (*Gál: i. m. 13–14.*).

tesebb a visszaélés elhagyásával. Erőszakos magatartás esetén ugyanis az elkövetés módja az erőszakkal, kvalifikált fenyegetéssel már adott, a visszaélés nem értelmezhető külön, illetve a szexuális cselekményhez vezető oksági folyamatban. Az erőszakos magatartás önmagában visszaélését jelent, ezért az új Btk. – helyesen – egy gyakorlatilag redundáns tényállási elemet iktatott ki.

Különös figyelmet kell fordítani a szexuális visszaélés Btk. 198. § (4) bekezdésében meghatározott, teljesen új alakzatára,³⁵ amely szintén az említett 2011/93/EU irányelv nyomán került a törvénybe. Az új bűncselekményi tényállás passzív alanya a szexuális cselekményekbe való beleegyezés korhatárát, azaz a *tizennegyedik életévét már betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem*.

E személyi körrel konszenzuális szexuális kapcsolatot lehet létesíteni, ellenben ez az alakzat büntetni rendeli azt, aki ezt a fiatal felett fennálló hatalmi vagy befolyási helyzetével visszaélve teszi. Ami az eddigiekhez képest lényeges különbség, hogy a hatalmi, befolyási helyzet már nem pusztán a minősítést befolyásolja, hanem *felelősséget megalapozó körülmény*. Ezért is sajnálatos, hogy a kommentárok többsége egyáltalán nem ad elemzést erről alakzatról.

E *hatalmi, befolyási helyzet* lehet egzisztenciális jellegű, akár családi kapcsolat, de nem lehet egyenesági rokonság, mert akkor a vérfertőzés büntettét kell megállapítani [Btk. 199. § (1) bek.]. E viszony alapulhat bármilyen más természetű személyi függőségen is, tettes lehet például a középiskolai tanár, az edző, de akár a munkáltató is. Közhatalmi jogosítványok is megalapozhatják e függőséget (pl. javítóintézeti nevelését töltő fiataikorú esetén az intézeti nevelő, vagy a próbára bocsátott fiataikorú esetén a pártfogó felügyelő), amikor is a hivatali visszaélés büntettét (Btk. 305. §) halmazatban kell megállapítani, sőt más helyzetekben felmerül a – szintén újonnan a Btk.-ba iktatott – közfeladati helyzettel visszaélés halmazatának lehetősége (pl. kollégiumi nevelőtanár esetén, Btk. 306. §). A helyzettel *visszaélés mint elkövetési mód* azt jelenti, hogy maga ez a függő helyzet tette lehetővé a tettes számára a szexuális cselekmény véghezvitelét, a függőségi helyzet nélkül erre nem kerülhetett volna sor, és a tettes a saját előnyére aknázza ki a passzív alany felett fennálló hatalmát. A visszaélést kizárhatja például, ha a passzív alany maga kezdeményezi a szexuális kapcsolatot.³⁶

Végezetül a *zaklatást* (Btk. 222. §) említeném, ahol is új minősítő körülmény a *hatalmi vagy befolyási helyzettel visszaélve* elkövetett zaklatás,³⁷ amely az elkövető jogszerű, ugyanakkor nem rendeltetésszerű joggyakorlását jelenti. E rendelkezés tehát a 222. § (3) bekezdés *a)* és *b)* pontban meghatározott esetekhez képest az elkövető cselekményét nem pusztán annak személyi minőségére figyelemmel emeli a minősített esetek közé, hanem e személyi minőségnek elítélendő felhasználására, kihasználására tekintettel. A *visszaélés tartalma* itt olyan jogosítványok, információk, ismeretek és helyzetek felhasználását jelenti, amelyekkel az elkövető a sértett feletti hatalmi vagy befolyási helyzete révén rendelkezik (például személyes adatok ismerete, utasítási jogkör, munkakörülmények meghatározásának joga).

Tehát maga az állapot, az elkövető személyi minősége teszi azt lehetővé, hogy a háborgató vagy fenyegető magatartásokat realizálja: a *konkrét háborgató magatartás és a személyi minőség között egyfajta oksági kapcsolat van*, a hatalmi és befolyási helyzet megléte nélkül az *adott módon történő* háborgatás nem is volna lehetséges (hipotetikus elimináció).

A jogalkalmazás során fokozott körültekintést igényel tehát, hogy a zaklatás e minősített esetét önmagában a személyi minőségre alapozni nem lehet, hanem a visszaélés előbb írt megvalósulását is vizsgálni kell. Így ha az osztályvezetőnek a beosztott saját maga adja meg a mobilszámát, s ezen a telefonon az osztályvezető munkaidő után rendszeresen hívogatja a sértettet, akkor a zaklatás első alapesetét követi el. Ha azonban a sértett nem közölte vele a telefonszámát, hanem a tettes azt a munkahelyi nyilvántartásból szerezte meg, akkor már a minősített esetért tartozik felelősséggel. E minősített eset bizonyíthatósága nehéz, a bizonyítási kétséget következetesen az elkövető javára kell értékelni.

7. Összegzés

A fentieket összegezve arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ezen új passzív alanyi kvalifikációk esetében különösen hangsúlyos, hogy a Btk. a kvalifikáció mellett a helyzettel való visszaélését is mint elkövetési módot írja elő (vagy bizonyos esetekben nem írja elő). Ilyenkor a minősítés vizsgálatához generálisan alkalmazandó módszer a tanulmányban is alkalma-

35 Btk. 198. § (4) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét betöltött, de tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel a vele kapcsolatban fennálló hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve szexuális cselekményt végez, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

36 Vö. Szomora: A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (szerk. Karsai Krisztina). Budapest, Complex, 2013. 414.

37 Btk. 222. § (3) Aki a zaklatást

a) házastársa, volt házastársa, élettársa vagy volt élettársa sérelmére,

b) nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve

c) hatalmi vagy befolyási helyzetével visszaélve követi el [...].

zott *hipotetikus elimináció*. E generális megközelítés mellett azonban azt is hangsúlyozni kell, a hatalmi, befolyási vagy kiszolgáltatottsági helyzet értelmezése az adott törvényi tényállásoktól függően más-más hangsúlyokat kap, más kontextusba helyeződik. Nem adható a hatalmi, befolyási helyzettel visszaélésének ugyanaz a jelentés a nemi bűncselekmények és a zaklatás esetében.

A passzív alany kiszolgáltatott helyzetének vizsgálá-

tával komoly bizonyítási és jogértelmezési feladatot ró az új Btk. a jogalkalmazóra. Ez az új jogalkalmazói szemléletet, a korábbi rutin felülírását igénylő feladat nem csak a hatalmi, befolyási helyzet vizsgálata miatt jelentkezik, de például a tizenkét éven aluli sértettre vonatkozó vélelmek megszüntetése miatt is, ami – a testi sértés és az emberrablás esetén – a védekezésre, illetve akaratnyilvánításra képtelenség in concreto vizsgálatát fogja a jogalkalmazótól megkövetelni.

TANULMÁNY

Közgazdasági unortodoxia vagy heterodoxia?*

✎ Csaba László egyetemi tanár, Közép-Európai Egyetem és Corvinus Egyetem (Budapest)

Ez a rövid esszé az elmúlt években megjelenő és egyre erősödő új közgazdasági törekvéseket mutatja be a teljesség igénye nélkül. A tanulmány kiemeli az újítások átütő voltát és egyben rámutat a diszciplináris sajátosságokból adódó korlátokra is.

I.

Az elmúlt évtized közbeszédében aligha volt gyakoribban használt kifejezés, mint a címben szereplő „unortodoxia”, más néven a nem szokványos gazdaságpolitikai megoldások elterjedése. Igaz ez a politikai szintre, a döntéshozók világára, a közéleti vitákra és a szakmai közönségre is. A magyar modellről a görög csődön át az európai és az amerikai válságkezelés mikéntjéről, céljairól és eszközeiről szóló elemzésekig az egyik visszatérő felvetés az, hogy „most már minden másképp van, mint eddig volt”, vagyis hogy semmi nem érvényes abból, amit eddig tudni véltünk. Nem meglepő módon a tudományos igényesség és a tan tisztaságának őrei e felvetésekre még a korábbiaknál is erőteljesebb befelé fordulással, *elzárkózással* válaszolnak. Ők a korábbi – Samuelsonig visszavezethető, immár hét évtizedes – ismeretek változatlan érvényét hangoztatják. Eszközük a newtoni mechanika művelésére kifejlesztett *matematikai* elemző apparátus feltétlen tisztelete, és a tárgyalásmód ebből adódó – sokszor az eredményeket megelőlegező – leszűkítése, amit a tudományosság egyetlen kritériumának tekintenek.¹

Mit is értünk „unortodoxián”? Magyarországon a rendszerváltozás óta rendre jelen voltak olyan szerzők, akik gondolataikat nem a tudományban megszokott módon és eszközökkel, a tények rendszerezett kifejtésével és a korábbi ismeretekkel/tételekkel való egybevetésben fejtették ki. Őket azonban inkább „*alternatív közgazdászoknak*” nevezték, és maguk is gy-

korta eképpen jellemzik műveiket. E szerzők főképp napi- és hetilapokban valamint kevésbé ismert, nem szaktudományos kiadóknál, sőt gyakran saját kiadásban megjelent könyvekkel vétetik magukat észre. Megcélzott piacuk a széles közvélemény – „bekerülni a tévébe” – és nem az egyetemek, az akadémiai tudomány művelőinek világa, sőt utóbbiak elismerését nem is keresik.

Az unortodoxia fogalma ezzel szemben a 2010-et követő időszak gazdaságpolitikájának *önjellemezéseként* és igazolásaként terjedt el. Mivel ez az időszak sosem volt jellemezhető előzetes terveken, kiforrt elméleteken alapuló döntéshozattal, az unortodoxia a gazdaságpolitikai elmélethez képest jogos meglátás. A tanulmányokat egy kiterjedt *önértékelésben* elemző Matolcsy György a korábbi időszak trendjeivel és törekvéseivel való szembefordulást, megfogalmazásában a trendfordulót tekinti a legfőbb jellemzőnek. A lehangsúlyosabb az összegzésben is az, hogy a döntéshozatal kiszabadult a korábbi közgazdasági gondolkodás kötöttségeiből, illúzióiból és értékrendjéből, és ehelyett a szerkezeti reformokat helyezte a középpontba.²

A nemzetközi közgazdasági irodalomban *némiképp másképp értelmeződött* ez a fogalom. Magyarul is megjelent, sok tekintetben irányadó kötetében a Nobel díjas, és az amerikai közpolitikai vitákban naponta megszólaló Paul Krugman (2012)³ szembeszáll a magyar gyakorlatot – okkal-ok nélkül – jellemző adósfékezéssel és az egykulcsos adórendszer fémjelezte kínálati oldali törekvésekkel. Számára a *menyiségi*

1 A vezető lapokban nem szokták vizsgálni az elemzett téma társadalmi vagy gazdasági jelentőségét, újszerűségét vagy épp gyakorlati alkalmazhatóságát. A lektorálás általában a levezetések pontosságának vizsgálatára és a korábbi tételekkel való egybeesés ellenőrzésére szorítkozik, még akkor is, ha a formalizálás nem feltétlen szükséges, esetleg nem is hasznos a tárgy kifejtéséhez. Lord Káldor Miklós mondása szerint a közgazdászknak 9 egyenlet kell ahhoz, hogy belássa, amit a mérnök tud: a téli villanyszámla magasabb lesz, mint a nyári.

2 Matolcsy György (2015): Egyensúly és növekedés. Budapest: Kairosz Kiadó 319–435 és 577–589.

3 Krugman, Paul (2012): Elég legyen a válságból! MOST! Budapest, Akadémiai Kiadó.

könnyítés/QE, quantitative easing – a pénzmennyiség laza kalibrálása és a költségvetési egyensúly háttérbe szorítása – a megoldás kulcsa, vagyis a megelőző két évtized gazdaságpolitikai „dogmaival” való szembenetétel.

Politikailag kevésbé, szakmailag viszont erőteljesebben radikális álláspontot képvisel a szintén Nobel-díjas *Joseph E. Stiglitz* (2015).⁴ Ő a közgazdasági elméletből – okkal és ok nélkül – kikapott keynesi elméletet megújítva, számos ponton változtatva, a szerkezeti szempontokat és az egyenlőtlenség csökkentését, valamint a *józan ész vezérelte kormányzati politika* aktív jelenlétét szorgalmazza. Stiglitznél a *költségvetési politika mozgásterét a multiplikátor nagyságától függ*: ha a gazdaság érzékeny a pénzügyi jelzésekre, lehet élénkíteni, de ugyanezért a megszorítás hatása is sokszorozódhat. Hasonlóképp a szegény rétegek tartós leszakadása sem többletmunkára és teljesítményre ösztönzőket teremt, ahogy az a mikro-ökonomia tankönyveiben foglaltakból következne, hanem a mélyszegénység jól ismert csapdait, a foglalkoztatás és fogyasztás válságát.

Anélkül, hogy hosszasan folytatnánk a szakirodalmi áttekintést, világosan kell látnunk, hogy a közgazdasági tudományok is – mint annyi más tudomány – a válság hatására változik, „teher alatt nő a pálma”. Imár nem érhetjük be az elegáns modellekkel, ha a kérdés az, hogy a válságok miért húzódnak el, vagy hogy *korábban hathatós fegyverek bevetése miért nem hoz eredményt*, méghozzá a legfejlettebb országokban sem, a kifinomult intézményi háttér mellett sem, a legjobb egyetemokről kikerült szakértők kezében sem.

Az efféle egybevetéseknél természetesen szem előtt kell tartanunk azt az alapvető módszertani meglátást, hogy *az elmélet sosem arra szolgál, hogy minden egyes esetet megmagyarázzon*. Hasonlóképp egy ellenpélda még nem dönt meg egy bonyolult érvrendszert, különösen – ha mint mondjuk a kémiában vagy a fizikában – kelő elméleti magyarázat adható az eltérések okára. Épp ezért nem kérdéses, hogy igaza van *Bod Péter Ákos*⁵ – sok tekintetben önironikus – kötetének, ami épp erről szól. A döntéshozót mindig sokféle szempont vezérli, amelyek közül az elmélet csak az egyik, többnyire nem is a legfontosabb. A részvevő megfigyelő időről időre észleli: a kommunikációs, a választási szempontok, a látszatok vagy épp az előzetes adatok megbízhatatlansága számos olyan döntést eredményez,

ami aligha illeszthető a racionális várakozások föltételezésére építő, főáramú elméletnek, az évtizedek óta uralkodó neoklasszikus szintézisnek a szemléleti és elemzési keretébe.

Mindez jó esetben nem szegi se az elmélet, se a gyakorlat művelőinek kedvét. Hiszen ez a tudomány száz háromszáz éve szól arról, hogy az élet újabb és újabb kérdéseket fogalmaz meg, és e megoldatlanságok új elméleti válaszokat szülnek. Nem volt ez másképp a német történeti iskola, a keynesianizmus, a neoklasszikus elmélet, majd az idézett Nobel díjasok által is képviselt új keynesi iskola elterjedése és uralma idején, az osztrák iskola vagy az új intézményi közgazdaságtan térnyerésének szakaszában sem. Mivel a helyzetről nemrégiben könyv terjedelmű áttekintést közöltünk,⁶ ehelyütt csak néhány *összegző megjegyzést* fogalmazunk meg, amelyek részletes igazolása, szakirodalmi adatolása a hivatkozott kötetekben található.

A közgazdaságtudományban – mint más területeken, így a művészetekben is – minden korszaknak megvan a maga fő iránya. Ez részint ízlésbeli, részint keresleti tényezőkre, új ismeretek és elemzési eszközök megjelenésére, valamint nem utolsósorban a tudományon és a közéleten belüli *erőviszonyokra* vezethető vissza. Ezek együttes hatására – különösen történeti visszapillantásban – rendre megállapítható, mi volt a fő sodor. Témánk szempontjából a lényeg az, hogy az elmúlt 25-30 évben szerte a világon kialakult a közgazdasági kutatásnak és az oktatásnak egyfajta *amerikanizált szabványa*.

A kutatásra jellemző, hogy a kiadók – valamint a Thompson-Reuters szolgáltató cég – által közreadott rangsorokban a vezető 20 közgazdaság-tudományinak minősülő⁷ folyóiratból 19 az Egyesült Államokban jelenik meg, illetve ott szerkesztik. Ennek megfelelően kialakult egyfajta *„global economics program”*, ami azt jelenti, hogy az amerikai mintára szerveződnek a doktori iskolák, a master programok, vagy szegényebb országok egyszerűen kiszervezik a magasabb szintű képzést Amerikába.⁸ Bizonyos értelemben ugyanolyan szabványosodás ment végbe, mint mondjuk a fogorvosok, vagy épp a vízvezeték-szerelők kiképzésében.

Épp e folyamatnak a gazdasági felsőoktatás tömegesedésével és a felsőoktatás költségvetési forrásainak csökkenésével párhuzamos megerősödése hozta el azt a kínos helyzetet, ahol a gazdasági típusú oklevelek

4 *Stiglitz, J. E.* (2015): Reconstructing macroeconomic theory to manage economic policy. In: Laurent, E.–Lecacheux, A. szerk.: *Fruitful Economics, Essays in Honor of J.-P. Fitoussi*. Houndmills. Anglia – New York, Palgrave MacMillan, 20–49.

5 *Bod Péter Ákos* (2014): Nem szokványos gazdaságpolitikák. Budapest: Akadémiai Kiadó. Tegyük hozzá: a kézirat eredetijének címében szerepelt az „évtizedek óta” kitétel is, nem ok nélkül.

6 *Csaba László* (2014): Európai közgazdaságtan. Budapest. Akadémiai Kiadó, 2014. december (változatlan utánnyomás), különösen 37–82. Sok tekintetben hasonló felvetéseket tartalmaz – a makro-ökonomiai elmélet síkján megmaradva és lényegesen didaktikusabb kifejtéssel–*Mellár Tamás*: Szemben az árral. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2015 című összegzése.

7 Interdiszciplináris lapoknál ma már nem szokatlan, hogy a kiadó jelzi az eltérő piacokon elért eltérő besorolást. Az európai tanulmányok régóta vezető folyóirata, a *Journal of Common Market Studies* például a nemzetközi tanulmányokban a 10., a politikatudományban a 19., és a közgazdaságtanban a 49. helyen szerepel párhuzamosan az idén.

8 E folyamat kritikai elemzését adta néhány éve: *Boguignon, F.–Elkana, Y.–Pleskovic, B.* szerk. (2007): *Capacity Building in Economics Education and Research*. Washington-N.Y. – CEU Press for the World Bank. A bírálatoknak nemigen lett fogantatja, a folyamat csak erősödött az eltelt közel egy évtizedben.

számának növekedése nem a közgazdasági ismeretszint általános emelkedését, hanem annak csökkenését tette tömegessé és jellemzővé. Nem kiragadott példa az, hogy valaki alig három óra makro és ugyanennyi mikro után letesz egy vizsgát, s utána annyira jó MA-ja lehet, hogy miniszter vagy akadémiai tag is lehet ettől (igaz, utóbbihoz további értekezéseket is kell készítenie). Hasonlóképp lehet valaki „közgazda” egyetlen óra pénzügytan, vagy nulla óra elmélettörténet, nulla óra gazdaságtörténet hallgatása mellett. Ez nyilván megnöveli a bevezetőben „alternatív közgazdasági nézetekként” jellemzett, a tudományos heterodoxiától élesen különböző felvetések mozgásterét. A 40 másodperces tv-klip és az sms-ek világa kedvez az egyszerű, sőt egy-ügyű megoldások elterjedésének, méghozzá mind a döntéshozók, mind a széles közvélemény – a közösségi döntéseket meghozó választók – körében szerte a világon.

Az előadottakból világosan kirajzolódik a következő *ellentmondás*. Egyfelől a túlegyszerűsített – és nem utolsó sorban a hazai viszonyokhoz még az életből vett példái révén sem kötődő – tananyagok a közgazdaságtan, a valódi közgazdasági tudománytól való elidegenedést eredményezték. Véletlenszerű, de sokat mondó az a – publikálatlan – felmérés, ami szerint a közgazdászképzésben abszolút első helyen jegyzett Budapesti Corvinus Egyetemen mesterdiplomát szerzőknek az elmúlt 5-6 év átlagában alig 9 százaléka (sic!) használ szakdolgozatában akár egyetlen közgazdasági tudományi forrást, beleértve a tananyagban szereplőket is. Vagyis: az „egyetlen helyes álláspontot” megjelenítő makro- és mikro-ökonómia sorsa, *funkciója ma már alig különbözik az egykori szocializmus és kapitalizmus politikai gazdaságtanától* (bár utóbbiak tartalmaztak némi gazdaságpolitikailag releváns ismeretet). Nem titok az sem – és egy részletes szakmai vitában jól dokumentálható – hogy az Európai Központi Bank igazgatósági tagjától a munkaadói szervezeteken át a diák-képviselőig terjed a steril, haszontalan ismeretek oktatása ellen fellépők köre.

Szokás szerint egyszerre van rossz hír és jó hír. A rossz hír az, hogy a felsőoktatásból történő *pénzkivonás erősödik* és a gazdasági képzést külön is sújtja („Ügyis megkeresik majd”). Hasonlóképp rossz hír az, hogy a munkaadók nem ismerik a BA és az MA különbségét, és ma már többnyire a három év után kiállított oklevelet hívják „egyetemi diplomának”. Vagyis a kereslet és a kínálat egyszerre fogja harapófogóba a képzést, kiiktatva annak természetes utánpótlását.

A jó hír ezzel szemben az, hogy magában a közgazdasági tudományban jelentős újítások figyelhetők

meg, amik lényegük szerint a *valóság jobb megértését és sikeresebb alakítását* mozdítják elő. E törekvések rendre a főáramon kívül születnek meg, vagyis az angolszász tudományosságban – köztük a könyvkiadói gyakorlatban – bevett módon *heterodoxnak* nevezendők.

A két említett, Amerikában és nálunk is sokat idézett Nobel díjas közgazdász mellett számos más nagy hatású elemző munkája is jelzi a közgazdaság-tudomány megújulását. A 2012-ben Nobel-díjjal kitüntetett Robert Shiller magyarul is megjelent – de a válság után még átütőbb erejűnek mondható – munkája⁹ ízelítőt adhat abból, mit is jelent a *viselkedési közgazdaságtanra* építő pénzügytan, a *behavioral finance*. E közelítésmód sajátossága, hogy nem tételezi föl a piaci szereplőkről a racionalitást és a tökéletes informáltságot. Sokkal inkább – az évszázados tapasztalattal egybevágóan – a tömeglélektan jelenségeire épít, mint amilyen a csordaszellem, a látszatok és várakozások uralma a valós alapok (fundamentumok) ellenében, a bizonytalan információk és a divátáramlatok meghatározó szerepe és a mindkét irányban megfigyelhető túllendülések. Ez a közelítés mind a vele párhuzamosan díjazott Eugene Fama chicagói professzor hatékony piaci elméletének, mind a pénzügytanban uralkodó Modigliani-Miller és Black-Scholes modellek logikájának élesen ellene mond, vagyis *definíció-szerűen heterodox*.

Hasonló szellemben – a tömeglélektanra építő, és az állami aktivizmust pártoló, sőt követelő – állásponton van a szerzőnek egy másik Nobel díjossal, George Akerlof-fal közösen írt nemzetközi sikerkönyve magyarul ugyancsak közreadott műve.¹⁰ Ez utóbbi munka alapjaiban kérdőjelezi meg az amerikai tanszékeken ma is uralkodó racionális várakozások elméletének érvényességét bármiféle gyakorlati kérdés megválaszolásában. Talán nem is véletlen, hogy a pénzügytant a ma uralkodó neoklasszikus ortodoxia kitesztotta a közgazdaság-tudomány kereteiből, miközben az üzleti tudományokba – *business administration, industrial organization, management science* – nem nyert bebocsátást.

Tanulságos, hogy ezek a – nemzetközi piacon is és a tudományban is – jelentős visszhangot kiváltott művek egyetlen egyetemi tananyagban sem szerepelnek.¹¹ Helyükön – a már 2002 óta az internetes óriás-cég, a Google vezető elemzőjeként a tudománytól igen távol tevékenykedő – Hal Varian (mikro-ökonómia) és – az ifjabb Bush gazdaságpolitikai főtanácsadójaként a válságért bizonyára felelősséget viselő – Gregory Mankiw (makro-ökonómia) tankönyve „biztosítja a színvonalat és a nemzetközi illeszthetőséget” a magyar hallgatók számára. Nem kérdéses számomra, hogy az

9 Shiller, R. (2007): Tőzsdemámor. Budapest, Alinea Kiadó.

10 Akerlof, G.–Shiller, R. (2012): Animal Spirits. Avagy a lelki tényezők szerepe a gazdaságban és a globális kapitalizmusban. Budapest, Corvina Kiadó.

11 Sajnos ez még a doktori képzésre is igaz. Ha egy-egy órán, vagy szakkollégiumi foglalkozáson mégis föltűnnek az idézett szerzők művei, az az óraadó kritikai szellemének és bátorságának is erős jele.

eredeti, *humboldti értelemben nem beszélhetünk egyetemenről* ott, ahol az adott terület professzora nem képes még egy bevezető és egy közép-szintű önálló, összefoglaló tankönyv megalkotására sem (külön-külön a BA és az MA szintre), ami az adott ország, az adott hallgatóság és az adott terület sajátos igényeit is megjeleníti, eközben megüti a nemzetközi színvonalat.¹²

II.

A világ közgazdaság-tudományában emellett számos jelentős további újítás is megfigyelhető, többnyire a *vezető tudományos kiadók* gondozta nagy sikerű és *nagy hatású monográfiákban*.¹³ Ebben a heterodox – a bevettől elütő jellegű és tartalmú – megújulási folyamatba illeszkedik két amerikai szerző világsikert aratott – és magyarul is megjelent, de „meglepő módon” tananyagává sosem váló – kötete.¹⁴ *Daron Acemoglu és Simon Robinson* (2013) kötete mind tematikájában, mind tárgyalásmódjában a hagyományos közgazdasági – félve írom: *politikai* gazdaságtani, történeti és intézményi – tárgyalásmódhoz *tér vissza*.¹⁵ Ez önmagában is botrányos a „módszertanilag igényes” kollégák némelyike számára. De talán még botrányosabb, hogy a szerzők egyike, a török-örmény Daron Acemoglu a *Journal of Econometrics*, a főáram fő templomának főpapja, főszerkesztője. Ráadásul egy politológus közgazdász-tudós a szerzőtársa (*professor of government*) a Harvardról. Ez utóbbi is igazi stílusterés, treffli.

A kötet számos érdekessége közül kiemelendő, hogy *visszatér a történelmi narratíva műfajához*, ahol a dolog lényege nem az egyes tények hangya-szorgalmú összegereblyézése, hanem a többnyire hiányzó összkép, az *egységes elemzési keret fővázolása*.¹⁶ Az a tény, hogy közgazdászok esetek leírására vállalkoznak és azokat értelmezik, méghozzá hosszú távon, ahelyett hogy spekulatív módon egy „mindig és mindenhol érvényes” modellt alkotnának és azt kalibrálnák, hogy megeléjék az optimális megoldást, forradalmi – mi több, ellenforradalmi – tett az Arrow és Debreu kifejlesztette neoklaszikus főáram egyensúlyi közelítésével szemben. És

vélhetőleg e heterodoxiát nemigen díjazná egyetlen vezető, főáramú lap sem. Viszont annál nagyobb hatása van az olvasók – a döntéshozók, a közgazdászok és a fejlődéstudomány más művelői körében!

A bevett közgazdasági elemzésben a kérdések leszűkítése, egy-egy kérdés mérlegre tétele, egy-egy tényező hatásának számszerűsítése – szakszóval: a komparatív statika – szokott a legfontosabb kérdés lenni. A közgazdászok – a híres friedman-i mondás ellenére – óvakodnak az előrejelzésektől. Azt csak *ceteris paribus* kockáztatják meg, és csak a szigorú föltételek megléte esetén vállalják (utóbbiak a való világban ritkán teljesülnek). A kaotikus, nem kezelhető rendszer közismert példája a légkör, és ezért a meteorológusok – a legjobb matematikusok – előrejelzései gyakorta tárgyai az élcelődésnek. Épp ezért óvakodik a komoly, magára adó közgazda az előrejelzésektől.

III.

E hagyománnyal szakít a négyszeres lengyel pénzügyminiszter és termékeny könyv-szerzőként is ismert *Grzegorz W. Kolodko*. 30 könyv és 300-nál is több szakcikk kötődik a nevéhez. Magyarul is megjelent a széles, globális közelítést újraalkotó, a gazdaság összefüggéseit politikai keretbe ágyazva és világméretekben taglaló kötete.¹⁷ A szerző – épp a globális válság hatására – tovább bővítette a széles, társadalmi, technológiai, természeti folyamatokra is kiterjedő elemzését. Azt a nagy kérdést vizsgálja, hogy miképp lenne jobbá tehető a jövő, megfogalmazásában *milyen legyen a jövő politikai gazdaságtana?*

Szerzőnk e kérdést az elmúlt év végén közreadott és az idén tavasszal az Egyesült Államok vezető egyetemén és döntéshozó központjaiban bemutatott kétkötetes munkában járja körül. E könyvet olyan jeles szaktekintélyek ajánlanak a hátsó borítón az olvasók jóindulatába, mint Henry Kissinger, Francis Fukuyama vagy épp a borúlátó jóslatairól ismert Dr. Doom, Nouriel Roubini. A dupla kötet¹⁸ olyan, a „mikro-ala-

12 Miközben a hazai közgazdász-képzés egész 2000-ig nem volt nemzetközileg szabványosítva, a jeles világkarriert befutó közgazdák sorát adta a világnak, mondjuk az 1920–1960 közti időszakot alapul véve: Fellner Vilmos, Scitovsky Tibor, Balogh Tamás, Káldor Miklós, Bauer Péter, Balassa Béla, Quandt Richárd, Surányi-Unger Tivadar, Lámfalussy Sándor, Wald Ábrahám és ez messze nem teljes lista.

13 Mulatságos az a neofita buzgóság, amivel némely kollégák – az orvostudomány utánzásával – nyúl farknyi közlemények sorára szükíteni a társadalomtudományi és ezen belül a közgazdasági tudományos kifejtéseket, idejélműltnek nyilvánítva a dokumentáltan ma is uralkodó monográfiákat. Igaz, erre ösztönzi őket az amerikai gyakorlat, ahol csak a cikk számít az előléptetésnél, valamint a nemzetközi akadémiai és pénzügyi, valamint előléptetési gyakorlat, ami a tudomány-metria szakszerűtlen alkalmazására épül. Utóbbi anomáliáiról részletesen szövegtünk a 2014. évi akadémiai közgyűlés előtt, in: *Csaba László-Szentes Tamás-Zalai Ernő* (2014): Tudomány-e a tudánymetria? *Magyar Tudomány*, 175. évf. 4. sz., 442–466.

14 Ennek nyilván egyik oka az, hogy az összehasonlító gazdaságtant és a világgazdaságtant a legtöbb üzleti és nemzetközi képzésben – feleslegesnek ítéelve – „kikorszerűsítették” az elmúlt évek „tananyag-reformjaiban”.

15 *Acemoglu, D.–Robinson, J.* (2013): *Miért buknak el a nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete*. Budapest, HVG-Könyvek.

16 *Halmos Károly* (2014): *Bukás.Történet? BUKSZ*, 26. évf. 2. sz., 113–118. súlyosan és tendenciózusan félreértelmezi ezt a munkát, amikor a szaktörténetész adatolási és érvelési rendszerét kéri számon azon, ami eleve nem az. Nos, a könyveknek is megvan a sorsuk, de az azért elvárható, hogy a történettudomány egyik ágának – a szaktörténetnek – a művelője ne vonja meg a tudományosság jellegét az évezredek óta létező másik vonalától, a nagy narratívától. Persze Eugen Dühringre se emlékeznénk Engels Frigyes hozzájárulása nélkül...

17 *Kolodko, G.W.* (2009): *Megatrendek*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

18 *Kolodko, G.W.* (2014): *Whither the World: The Political Economy of the Future, I–II.kötet*. Houndmills. Anglia – New York, Palgrave Macmillan

pozású, módszertan-igényes” minőségi közgazdaságtantól meglehetősen távol álló, ám a gyakorlatot világszerte feszítő kérdéseket boncol, mint a következők. 1) Miért tévednek a közgazdászok oly gyakran, ha módszertanuk egyre kifinomultabb?; 2) Miért keletkezik az újkori népvándorlás?; 3) Igaz-e, hogy a természeti erőforrások szűkössége a legfőbb gond, vagy inkább a tudásalapú társadalom térnyerése válik föltartóztathatatlaná (az eredetiben: „*knowledge takes all*”)?; 4) Vannak-e társadalmi és ökológiai határai a növekedésnek?; 5) El lehet-e tekinteni a jövedelem-egyenlőtlenségtől, ami mind az országok között, mind pedig a fejlett világ országain belül növekszik?; 6) A globalizációban az új, a szabadságot és versenyt erősítő esélyek, vagy a nemzeti szabályozást erodáló veszélyek-e az erőteljesebbek?

Világos, hogy egy ilyen szélesen értelmezett kérdés-fölvetésre csak *előzetes jellegű válaszok* fogalmazhatók meg. A szerző sok tekintetben köztes álláspontot foglal el a szokásos – sarokponti – vélemények között. Miközben elhatárolódik a piaci fetisizmustól, tervgazdaságban szerzett tapasztalatai – és kormányzati élményei is – óvják attól, hogy a szabályozó hatóságot a közgazdaságtanban szokásos módon a „jóindulatú, mindentudó diktátorral” azonosítja. A kormányzat feladatát inkább a vállalkozásbarát *környezet*, a kiszámítható *szabályozás* és a *fenntartható pénzügyek* terén, valamint a környezeti fenntarthatóság biztosításában látja. Világosan kiemeli: *a növekedés nem lehet korlátlan*, és a ma még leggyorsabban fejlődők – így Kína, India – gazdasági növekedésének lassulása is csak idő kérdése. Ez azonban nem a neoklasszikus elméletben vázolt okokból – a csökkenő hozadékból és a technológiai határ eléréséből – adódik, hanem a környezeti fenntarthatóság és a nemzetközi egyenlőtlenségek korlátok közt tartásának követelményei miatt. Újabb *heterodox* meglátás, aminek tananyagba kerülési valószínűségét csekélynek látjuk.

IV.

Végül szót kell ejtenünk arról a műről, aminek magyar nyelvű megjelentetését külön is üdvözlünk, tartalmi és időzírási szempontból egyaránt. A hazai megjelentetés időpontjában világszerte már több, mint kettő millió (sic!) példányt értékesítettek. *Thomas Piketty* francia sztár-közgazdász monográfiájából.¹⁹ Ez annál is figyelemre méltóbb, mert a munka – mind terjedelmében, mind kifejtésében – megfelel Marx Károly munkájának, igaz azt három kötetben adták ki, ezt pedig egybe fűzve.

Piketty személyében és munkásságában talán leginkább Daron Acemogluhoz hasonlítható. Egyikük sem „született amerikai”, alapképzésüket az Egyesült Államokon kívül szerezték meg, mégis a világ e legerősebb versenypiacán futottak be. Kutatói pályáját jelentős részben Samuelson iskolájában, a bostoni műegyetemen, a Massachusetts Institute of Technology-n (MIT) folytatta. Jelenleg a Paris School of Economics mellett a londoni LSE tanára, vagyis sosem szakadt ki az angolszász szellemi vérkeringésből.²⁰ Piketty mintegy két évtizeden át foglalkozott e mű megírása előtt *a világ egyenlőtlenségével*. Simon Kuznets idősorait tovább számolta, mind a múlt, mind a jövőre nézve. Ismét forradalmi „újítással” van dolgunk: szerzőnk nem spekulál, hanem statisztikai hivatalokba, mi több levéltárakba jár, és ott gyűjt adatokat! Nem imputált, hanem valóságos adatokat használ, megír nem egy-két, hanem sok cikket – például a szakma vezető lapjaiba, a *Journal of Economic Literature*-be és a *Quarterly Journal of Economics*-ba. És utána: nem áll meg, nem kérdezi, hogy emeltek-e már neki lovas szobrot a közreadott cikkei alapján? Hanem ezeket – ódivatú, konzervatív módon – egy óriás monográfiába sűríti, és ezáltal új dimenziót kölcsönöz az egésznek. Nemcsak fizikai, hanem minőségi értelemben is.

Piketty eredményei már csak a mű monumentalitása okán sem számíthatnak arra, hogy a tananyagba kerülhessenek. Pedig nem érdektelen dolgokat tárgyal, méghozzá a főáram által megszokott szigorral, de egész más *eredményekre* jut belőle. Mindenek előtt kimutatja, hogy a főáramban axióma-szerűen alapmodellnek tekintett *Egyesült Államok fejlődése* történetileg kivételes, *nem pedig általánosítható*. Az USA-ban az öröklött vagyon és az öröklött ingatlantőke szerepe elenyésző, ott – eltérően Európától – valóban a vállalkozók kapitalizmusa él. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy az 1980 óta eltelt időben az amerikai „alsó 50%” helyzete mit se javult. A növekmény teljes egészében a felső réteget – különösen a csúcson lévő 1%-ot – gazdagította, méghozzá *a termelékenységéből nem következő* mértékben. Piketty – a közgazdaságtan hagyományos kérdéseinek egyikét, *a vagyon eloszlását* elemzésébe visszahozva – bebizonyítja: *állami újraelosztás nélkül az egyenlőtlenségek nőnek*, jelenleg már az 1913-as szintet éri el (figyelem, ez nem a jövedelemre vonatkozik!), ha pedig – magára hagyva – a piac ezt tovább növeli, *megkérdőjeleződik a demokratikus kapitalizmus*, úgy mint az első világháború után.

Piketty sem gondolja, hogy a valós folyamatok előre jelezhetők lennének. De vállalja a vátesz hálátlan szerepét, vagyis elutasítja azt, ami a főáram lényege, hogy a gazdaságtan pusztán elemzési technika lenne. Arra int, hogy *tudatos értékválasztás* nélkül óriási fe-

19 Piketty, Th. (2015): A tőke a 21. században. Budapest, Kossuth Kiadó.

20 Ez a „kételtűség” rokonítja őt a 2014. évi közgazdasági Nobel díjat elnyert Jean Tirole-hoz, aki Toulouse-ban (és persze Amerikában is) tanít. Alma matere neki is – „meglepő módon” – az MIT, ami sokak szerint szép példája a zárt piac, a *closed shop* esetének.

szültségek keletkeznek – összhangban a többi idézett szerzővel, mindenekelőtt Kolodko-val és Stiglitz-cel.

Mit gondoljunk hát a *közgazdasági heterodoxiáról*? Rövid és messze nem teljes körű áttekintésünkkel megpróbáltuk szemléltetni és egyben igazolni is azt, hogy a világ közgazdaság-tudománya mérföldekkel előtte jár annak a közgazdaság-tannak, ami az egyetemi tananyagokban megjelenik. Különösen súlyos a helyzet hazánkban, ahol a különféle tényezők – nem utolsósorban az oktatók túlterhelése, a diáklétszám elszaladása és a finanszírozás gyengesége – együttesen szakadékszerűre növelte a távolságot a közgazdaságinak nevezett diplomát szerzők elvárható ismeretanyaga és a tudomány mai állása között van. De nem becsülhetjük le a már kidolgozott óravázlatok, az évek óta begyakorolt mintapéldák „meglétének” visszahúzó hatását sem. Hisz az „irka-firka” az előléptetésnél nem oly fontos, mint az óraterhelés, a szervezési feladatok ellátása, vagy éppen a pályázati pénzek megszerzése.²¹

Ez a helyzet veszélyes, mert sokan gondolhatják: papírjuk van arról, hogy *értenek valamihez, ami tényszerűen nem áll fenn*. Másfelől a döntéshozók – vállalati, banki és közpolitikai szinten – azt gondolhatják, hogy a közgazdaság-tudomány meghaladott, *megkövült né-*

zetek és elavult módszerek gyűjteménye. Nem igaz, hogy a közgazdaság-tudományban jártasságot – nem papírt! – szerzett személy úgyis „csak azt tudja megmondani, mit nem lehet csinálni”, továbbá hogy életidegen számok bűvöletében él. Holott nem igaz, hogy az üzleti vagy a hivatali tapasztalat pótolhatná a tudományos megismerés funkcióját!

Láttuk, hogy az elmélet művelőinek – vélt vagy valós – gyengéire hivatkozással a döntéshozói körben – itthon és a nagyvilágban – *létrejött a nem szokványos közéletések sora*. Ezeket – ha tudományos értékűeknek bizonyulnak az idő rostáján – helyesebb heterodoxiának nevezni. E törekvések jelentős része Nobel díjasokhoz és más, már ma is nagy hatású, nagy teljesítményű szerzőkhöz kötődik, ma is a világ vezető kiadói által gondozott kötetekben jelenik meg. Jó lenne, ha – az egyetemi funkciók visszanyerésével – az előléptetési rendszerben teret nyerhetne, *mint alapvető és meghatározó szűrési követelmény* a tudományos teljesítmény, nem pusztán a letanított órák száma. Ekkor talán születnének olyan tananyagok, amelyek az új ismeretek és a helyi igények szerint ötvöznék az átadható ismeretek halmazát. És akkor az orthodoxia versus neológok vitáját a vallástudományra lehet majd hagyni.

21 Az idei évben egy női jelöltemet azért nem vették föl az európai tudományos akadémia: az *Academia Europaea*, London ifjúsági tagozatába, a *Young Academy*-be, mert bár publikációs teljesítménye és idézettsége jó volt, a kutatási pénzek elnyerésében – egy dél-európai egyetem munkatársaként – nem volt elég eredményes.

TANULMÁNY

Munkavégzők a munkavégzési viszonyok rendszerében*

✍️ *Jakab Nóra egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem (Miskolc)*

Paul Davies és Mark Freedland a munkajog örökérvényű problémájának azt tartotta, hogyan lehet közvetíteni a kormányok felé az iparral összefüggő számos igényt egy olyan munkajogi szabályozás keretében, amely ésszerűen elfogadható, demokratikus, reprezentatív és humánus. A munkajogban éppen ezért a munkaerő-piac szabályozás, a gazdasági hatékonyság és a versenyképesség egymáshoz való viszonya a központi kérdés. A kollektív tárgyalások szerepének csökkenésével felmerül, hogy milyen mértékben alkalmazható a munkajog arra, hogy alapvető szociális és gazdasági jogokat garantáljon? Az Európai Unióban általános vita tárgya, hogy mi az a mérték, amikor az alapvető jogok érvényesülése nem okoz túlzott többletköltséget a vállalatoknak, és nem eredményez rugalmatlanságot a munkaerő-piacon.

I.

A munkavégzési viszonyok modelljei

A változó munkajogi szabályok és gazdasági viszonyok elemzésekor megfigyelhető, hogy a munkajogi szabályozás alapja kezdetben csak a munkaviszony volt. Azonban a XX. és XXI. században a munkaviszony a munkavégzés egyik, *de nem egyetlen* jogi formája. A munkavégzési viszonyok *kettős modellje* a munkaviszony – megbízási és vállalkozási jogviszony, azaz a munkavállaló – önfoglalkoztató dichotómiáját jelenti. *Prugberger Tamás* kiemeli, hogy ezt a jogdogmatikai felosztást a legpregnansabban a német jogelmélet dolgozta ki, amely alapján a német BGB elkülöníti egymástól a munkaszerződést (*Arbeitsvertrag*) és a szabad szolgálati szerződést (*Dienstvertrag*),¹ amit a cseh és a szlovák Munkakódex (*Kodex Prace*) is átvett.² Annak ellenére, hogy *Kiss György* az 1990-es évek elején

ezt az elméletet, vagyis a függő munka és a szabad szolgálat közötti elméleti és kodifikációs megkülönböztetést „A piac és az emberi tényező” c. monográfiájával behozta a magyar munkajogi irodalomba,³ mindezt sem a régi (1992. évi XXII. törvény), sem az új Munka Törvénykönyve (2012. évi I. törvény) nem vette át.

Idővel azonban a német, olasz, francia, spanyol, olasz és angol jogban kísérletek figyelhetők meg a kettős modelltől *hármass modellre való áttérésre*, amely a gazdaságilag függő munkavégzőt, azaz a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyt helyezi a munkavállaló és önfoglalkoztató mellé.

A munkavégzők jogviszonyai kezelésében azonban a hármass modell meghaladását jelenti *Mark Freedland* és *Nicola Countouris* korszakalkotó munkája alapján a személyes munkavégzési viszonyok elmélete.⁴

A magyar jogirodalomban *Prugberger Tamás*, *Kiss György* és *Gyulavári Tamás*⁵ foglalkozott a munkavállaló

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. (Szerk.)

1 *Prugberger Tamás*: Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban. Magyar Jog. 2014. 2. sz. 65–66. A német BGB 621. §-a a szabad szolgálati viszonyról rövidebb felmondási időt állapít meg, mint a (kötött) munkaviszony esetében a 622. § (§ 622, Kündigungsfrist bei freien Dienstverhältnis; § 622 Kündigungsfrist bei Arbeitsverhältnisse)

2 *Prugberger*: i. m. 66.

3 *Prugberger*: i. m. 66–67.; *Kiss György*: A piac és az emberi tényező. Budapest, Balassi, 1995. 133–145.

4 *Mark Freedland–Nicola Countouris*: The Legal Characterization of Personal Work Relations and the Idea of Labour Law. In: *The Idea of Labour Law*. (Guy Davidov–Brian Langille). Oxford, Oxford University Press. 2011.; *Mark Freedland–Nicola Countouris*: The Legal Construction of Personal Work Relations. Oxford, Oxford University Press. 2011.

5 A munkavállalóhoz hasonló jogállású személyről lásd: *Prugberger*: i. m. 65–71.; *Gyulavári Tamás*: A gazdaságilag függő munkavégzés szabályozása: Kényszer vagy lehetőség? Magyar Munkajog É-folyóirat. 2014. 1. sz. 1–25.; *Gyulavári Tamás*: A szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán. Jogtudományi Monográfiák 6. Budapest, Pázmány Press. 2014. *Kiss György*: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és a jogállás szabályozásának hi-

lóhoz hasonló jogállású személy, azaz a hármas modell kérdéseivel. Jelen tanulmány az eddigi kutatásokat kívánja kiegészíteni és a modellek körüli jogdogmatikai kérdésekhez kíván hozzájárulni.

Úgy látom, hogy a munkajog változása és fejlődése két végpont között mutatható be, egy olyan utat bejárva, amely a munkaviszonytól indul és a személyes munkavégzési viszonyokkal záródik. Jelzem ugyanakkor, a záró végpont továbbra is nyitott, hiszen a szakirodalom áttanulmányozását követően megítélésem szerint a dogmatikai fejtegetések jelen pillanatig a személyes munkavégzési viszonyokkal jutottak a legtovább, ez azonban pár évtized múlva ugyanúgy meghaladottá válhat, még akkor is, ha jelenleg az európai jogrendszerek nem képesek azok befogadására.

A számtalan munkavégzésre irányuló jogviszony kihívást jelent a jogalkotó és a jogpolitika számára, s többféle stratégia jelent meg, amelyek vagy elszakadtak a munkaviszony-önfoglalkoztatás dichotómiájától vagy közelítettek felé.⁶ A tanulmány egyik központi kérdése, hogy a magyar jogalkotó milyen stratégiát választott az új Munka Törvénykönyve megalkotása során.

II.

A munkajog személyi hatályának változása – A kettős, hármas modell és a munkajog reinstitucionalizációja

A modern foglalkoztatási viszonyok hatással vannak a munkajog személyi hatályára, azaz arra, hogy kit is tekinthetünk munkavállalónak, és melyek a függő munkavégzés határai. A munkaszerződés változásai együtt jártak a munkajogi szabályozás hatályának kiterjesztésével, amely Európában igen változatos képet mutat. A kiterjesztésben szerepe volt és van a bírói jogalkalmazásnak, jogelméleti gondolkodóknak, a jogalkotásnak és a kollektív tárgyalásoknak.

A függő munkavégzés határai kijelölésében alapvetően három út mutatható ki az európai munkajog rendszerében: az első a munkavállaló fogalmának kiterjesztése, a második a munkát végzők harmadik típusának megalkotása (*tertium genus*), a harmadik a mun-

kát végzők egyfajta közös jogának megalkotása és a különböző szintű jogok bizonyos széles kategóriákra való kiterjesztése.

Mivel a munkaszerződés válságba került a gazdasági és társadalmi változások hatására, a munkavállaló kettős modellen alapuló fogalma alatt valamennyi európai jogrendszerben *meginog a talaj*. Az új típusú munkavégzők és foglalkoztatási formák kirekesztettek munkavégzőket a munkajog védelmi rendszeréből; s e jogviszonyokra általánosságban az a jellemző, hogy az alárendeltség vesztett korábbi jelentőségéből. A kirekesztési folyamat nemcsak országoként, hanem az adott jogrendszeren belül is változó intenzitással történik. Alapvetően két formáját különböztethetjük meg: *menyiségi kirekesztés*, amely elég függetlennek tekinti a munkavégzőt ahhoz, hogy önfoglalkoztatónak minősítse, ezáltal az autonómia lesz a hangsúlyos ebben a folyamatban, szemben a függősséggel és alárendeltséggel. A másik forma a *minőségi kirekesztés*, amely keretében a kizárás szelektív és bizonyos, időszakhoz kötött jogok elvesztésével jár, így általában a folytonosság hiánya okozza a kirekesztődést. Mindkettő kirekesztési folyamatban közös, hogy az alárendeltségi kapcsolat nem elég erős a két fél között, sem mennyiségi szempontból, azaz a munkavégzés teljesítése során a munkát végző a munkáltató ellenőrzési körén kívül esik; sem minőségi szempontból, azaz a munkát végző nem kötelezi el magát a munkáltatónak hosszú és folytonos időtartamra. Ezen vita *leggyengébb pontja* abban ragadható meg, hogy rugalmatlan, hiszen nem ismer el köztes megoldásokat, az új foglalkoztatási formában megjelenő munkavégzőt vagy munkavállalónak, vagy önfoglalkoztatónak akarja minősíteni, miközben a munkaerő-piac nem fekete és fehér.⁷

A munkavégzők harmadik típusa az önfoglalkoztatók és a munkavállalók között helyezkedik el, oly módon, hogy *mind a kettő néhány eleme* megjelenik benne. Az önfoglalkoztatóhoz hasonlóan, ezen munkavégzők jelentős önállósággal rendelkeznek a munkavégzés teljesítése során ugyanakkor *gazdaságilag ugyanúgy függenek*, mint a munkavállalók, és ki vannak téve bizonyos vállalati ellenőrzésnek. A munkavégzők ezen csoportját *kvázi-alárendelt* munkavégzőknek nevezzük, s egyáltalán nem új fogalomról van szó, hiszen

ánya a Munka Törvénykönyvében. Jogtudományi Közlöny. 2013. 1. sz. 1–14. Gyulavári Tamás: Munkaviszony, önfoglalkoztatás és a közöttük lévő szürke zóna. Esély. 2009. 6. sz. 76–107.; Gyulavári Tamás: A foglalkoztatási jogviszonyok új dimenziója. Esély. 2011. 1. sz. 3–22. Jómagam az alábbi monográfiában foglalkozom a munkavállalói jogalanyiség kérdéseivel: Jakab Nóra: A munkavállalói jogalanyiség munkajogi és szociális jogi kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre. Miskolc, Bíbor, 2014.

⁶ Lásd erről Mark Freedland, Nicola Countouris és Simon Deakin munkáit.

⁷ Nicola Countouris: The Changing Law of the Employment Relationship. Comparative Analyses in the European Context. Hampshire, Burlington, Ashgate Publishing Company. 2007. 57–59.; Paul Davies–Mark Freedland: Labour Markets, Welfare and the Personal Scope of Employment Law. Comparative Labour Law & Policy Journal. 1999–2000. 21. sz. 237–238.; A. C. L. Davies: Perspectives on Labour Law. Cambridge, Cambridge University Press. 2009. 77–96.; Simon Deakin–Gillian S. Morris: Labour Law. Sixth Edition. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing. 2012. 172–182.; Simon Deakin: The many Futures of the Employment Contract. ESCR Centre for Business Research, University of Cambridge. Working Paper No. 191. 2000. 5–8. A munkavállaló fogalmáról a munkáltató szempontjából lásd még: Melypataki Gábor: A munkavállaló fogalma a magyar és a német jogban a munkáltató szempontjából. Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica Tomus. Volume 30. Issue 2. Miskolc, Miskolc University Press. 2012. 521–540.

Németországban és Olaszországban már létezett az 1970-es évek közepétől.

Kiss György is felhívja a figyelmet arra, hogy nem szabad összekeverni a látszat-önfoglalkoztatót az önfoglalkoztatóval és az ál-önfoglalkoztatóval.⁸ Az önfoglalkoztató definíciója legjobban az ILO keretein belül került megfogalmazásra: az önfoglalkoztató munkájának ellenértéke közvetlenül az általa előállított javak vagy szolgáltatások hasznától függ. A vállalkozás működése kizárólag az ő felelőssége, egy vagy csak kevés számú üzletfélnek dolgozik. Az önfoglalkoztató abban különbözik a munkavállalótól, hogy az utóbbinak tartós és stabil munkaviszonya van, a megszakítások annak folyamatosságában esetlegesesek.⁹ Az ál-önfoglalkoztató pedig az, aki színleli a tényleges munkaviszonyt a felek között. Prugberger Tamás szerint ez a fogalom sem egzakt és legfeljebb a családi gazdaságban történő önfoglalkoztatást fogja át, azonban az egyéb önfoglalkoztatásokra nézve ellentmondásos. Az önfoglalkoztató ugyanis megrendelőjének utasításai és elvárásai szerint köteles eljárni. Bár kifelé vállalkozóként vagy megbízottként szerepel és ezért kifelé a felelőssége fennáll, azonban az ő irányában felelősséggel a foglalkoztató tartozik.¹⁰

Prugberger Tamás önfoglalkoztatásról beszél, azonban valójában látszat-önfoglalkoztatásról van szó, amely formáját tekintve egy olyan tartós vállalkozási vagy megbízási szerződés, amely irányulhat függő munkára és szabad szolgálati tevékenységre egyaránt. Kérdés, hogy az önfoglalkoztató a foglalkoztató részére a formailag vállalkozásnak vagy megbízásnak minősülő tevékenységét meghatározott rendszerességgel, tartósan, saját maga lássa el.¹¹

Prugberger Tamás, Kiss György, Gyulavári Tamás és jómagam is megvizsgáltunk több jogi megoldást a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyre vonatkozóan: így a német, olasz, spanyol, brit, holland, osztrák

munkajogi szabályozást.¹² A szabályozási reformok nagy előnye, hogy az alárendeltség és az autonómia közötti szürke zóna kiterjesztése több garanciát és védelmet jelent. Az egyik kritika ezzel szemben, hogy ezt kihasználva növekedhet a szürke zónában foglalkoztatottak száma, amely a munkaerő-piac megkettőződéséhez vezethet. A munkáltatókat ez a szabályozás olyan gyakorlat kialakítására indítja, amely egyre távolabb sodorja a munkavégzőket a vállalatától.

A hibás pénzügyi- és adópolitika hatására Gyulavári Tamás is felhívja a figyelmet, ugyanis a szabályozatlanság állapotába való menekülést ezek is elősegítik.¹³

A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy és a munkavállaló között differenciálás az angol, olasz és német jogban alapvetően a szociális védelmi igényhez kapcsolódott.¹⁴ Ahhoz a védelmi igényhez, amely alól jelenleg a folytonos kiszereződés figyelhető meg, és amely védelem az európai munkajogi szabályozások sajátossága, s többek szerint talán egyetlen biztos pont a változásokban.¹⁵

Létezik azonban egy harmadik irány is: néhányan olyan munkajogi reformot javasolnak, amely jogviszonyok szélesebb spektrumában gondolkodik. Ez a munkajogi reformjavaslat szakít a munkavállaló-önfoglalkoztató dichotómiájával, illetve a munkavállaló-munkavállalóhoz hasonló jogállású személy-önfoglalkoztató trichotómiájával, és célja a munkaviszony reinstitucionalizációja. Alain Supiot szerint a foglalkoztatás helyett a munkavégzésre, azaz a tevékenységre kellene helyezni a hangsúlyt. A munkavégzés kötelezettségéből ered, amely szerződésen alapul, vagy valamilyen más körülményen (polgári szolgálat), ellenérték fejében történik vagy önkéntesen (gyakornok). Ami állandó a jogviszonyokban: a munkavégzés.¹⁶ Supiot a munkajogi szabályozásban kettős rendszert állít fel: az egyikben általános szociális jogok rögzítésére kerül sor (társadalombiztosításhoz való jog, részvétel a

8 Kiss: i. m. 8.

9 Resolution concerning the International Classification of Status in Employment (ICSE), adopted by the Fifteenth International Conference of Labour Statisticians (January 1993)

10 Prugberger: i. m. 66. Ugyanő a spanyol szabályokat is feldolgozta Anna Lena Kersting munkája alapján: Anna Lena Kersting: Die arbeitnehmerähnliche Person im spanischen Recht. Nomos, Baden-Baden. 2012.

11 Prugberger: i. m. 66.

12 Prugberger Tamás megállapította: „...A szabályozás módját tekintve az egyik átfogóan, a bírói gyakorlat elvi határozati alapján rendezi az önfoglalkoztatói jogviszonyt, míg a másik, ezt a jogot jogszabály kiadásának a formájában valósítja meg. A harmadik a vegyes rendszer, ahol van az önfoglalkoztatásra bizonyos jogi szabályozás, amit azonban a bírói gyakorlat pontosít. Az előbbi a német, az osztrák, és a holland megoldásra, míg az utóbbi Franciaországra jellemző. A vegyes rendszer az olasz és a spanyol jogi rendezésre jellemző. Ami a szabályozási terjedelmét illeti, az egyik megoldás szerint az önfoglalkoztatás érvénye csak az individuális munkajogviszonyra terjed ki, míg a másiknál a kollektív munkajogi előírásokra, és az ott meghatározott munkavállalói jogosultságokra is. Az előbbihez tartozik Németország, és Ausztria, míg az utóbbihoz Hollandia, Olaszország és Spanyolország. A harmadik megoldás ebben a kontextusban a franciaországi, ahol az egyes önfoglalkozási tevékenységi körökre az egész Code du Travail érvényes, ide értve a kollektív munkajogi részt is, míg más önfoglalkozási tevékenységi körökre csak az individuális munkajognak a munkavállalókat védő alapvető szabályai. Végezetül ezen a területen a negyedik megoldást a brit jogi rendezés adja, ahol a második francia megoldáshoz hasonlóan az önfoglalkozásnak csak egyes részterületeire terjed ki a munkajogi rendezés, míg másokra nem. ...” Prugberger: i. m. 68–69.

13 Gyulavári: A gazdaságilag függő... 7. A menekülés útjairól lásd még: Kiss György: Alapjogok kollíziója a munkajogban. Akadémiai Doktori Értekezés, Pécs. 2006. 240. A vállalkozási és megbízás jellegű munkaviszonyokról lásd még: Prugberger Tamás: Munkajog a polgári jogban a globalizálódó társadalmi viszonyok között. Competitio Könyvek, Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar. 2006, 437–456.

14 Kiss: i. m. (13. jegyzet) 11.; Hugh Collins: Independent Contractors and the Challenge of Vertical Disintegration to Employment Protection Laws. Oxford Journal Legal Studies. 1990. 10. sz. 353–380.

15 A sérülékeny csoportok védelmi igénye és a védelem alóli kiszereződés ellentétéről részletesen írok az idézett monográfiámban (lásd 5. jegyzet).

16 Alain Supiot: Beyond Employment: Changes in Work and the Future of Labour Law in Europe. Oxford, Oxford University Press. 2001. 52. 54. Lásd még: Deakin: The many Futures... 15–19.

munkafeltételek meghatározásában), amelyek az egyénhez kötődnek függetlenül a munkavégzéstől. *A másikkban* kollektív tárgyalások eredményeképpen az egyes jogviszonyokra vonatkozó speciális szabályozás jelenik meg.

A munkajogi szabályozás új alapokra helyezésében a legtávolabb, ahogyan azt korábban is jeleztem *Freedland* és *Countouris* jutott, akik teljesen felfordították az egyéni munkaviszony eddigi megszokott koncepcióját, eltávolodott a kettős és hármas modelltől is, és bevezette a személyes munkaszerződés, valamint személyes munkavégzési viszony fogalmát.¹⁷ A továbbiakban ezt röviden, és korántsem teljeskörűen ismertetem.¹⁸

III.

A személyes munkavégzési viszonyok elmélete

A személyes munkavégzést fel lehet *fogni szerződés-ként, vagy viszonyként*. Amennyiben a személyes munkavégzési szerződések jogi konstrukciójáról beszélünk, deskriptív módon a már létező, uralkodó osztályozási rendszert mutatjuk be. Ha ez európai jogrendszereket tekintjük, megállapítható, hogy a személyes munkavégzési viszonyokat alapvetően *egyéni szerződés-ként* szabályozzák. *Freedland* és *Countouris* ezt az egységesítésre való törekvésnek tulajdonítja, amelyet a munkavállalót védő szabályozás és a kollektív tárgyalások csak tovább erősítettek. *Az egységesítés azonban merevvé tette a szabályozást.*¹⁹ A személyes munkavégzési viszonyok jellemzésekor a deskriptív módszer tehát a már korábban leírtakra utal. Az előző pontban ugyanis a munkaviszonyról és munkaszerződés minősítéséről való jogi gondolkodás változásai kerültek bemutatásra. Láttuk, hogy az európai jogrendszerekben alapvetően kettős vagy hármas osztályozás létezik. A kettős modell a munkavégzés és önfoglalkoztatás, avagy a függő és független munka között tesz különbséget;²⁰ a hármas modell pedig a munkavégzés, munkavégzéshez hasonló foglalkoztatás és önfoglalkoztatás, vagyis függő, kvázi függő és független munkavégzés között. Az európai jogrendszerek többsége a kettős

modellen alapult. Így különbség van olasz jogban a *lavoro subordinate* és a *lavoro autonomo* között, a német jogban a *Werkvertrag* és *Dienstvertrag* között, a francia jogban a *contrat de travail* és a *contrat de louage d'ouvrage* között.²¹

Többen a változások hatására igyekeztek kiterjeszteni a függő munka alkalmazási körét. *Hiszen ez a kettős modell távol állt a személyes munkavégzési viszonyok valóságától.*²² Így került sor a munkát végzők tertium genusának (*arbeitnehmerähnliche Person, parasubordinati, co.co.co., co.co.pro.*) megalkotására; az utóbbi években pedig Franciaországban (2008-ban) és Spanyolországban (2007-ben) megjelent a gazdaságilag függő munkavégző fogalmára vonatkozó javaslat, amely azt sejteti, hogy a szabályozás a kettős modell felől a hármas modell felé tart.²³ Ugyanakkor *Freedland* és *Countouris* a hármas modellt sem tartja megfelelőnek a személyes munkavégzési viszonyok sokszínűségének leírására. Sőt, a szabályozás változásában egy magasabb védelmi szint meghatározását látják a szürke zónába tartozók felett, mintsem egy új fogalom tisztázására való törekvést.²⁴

Mivel a személyes munkavégzésre irányuló szerződések osztályozásának sem a kettős, sem a hármas modellje nem alkalmas a sokszínű jogviszonyok keretbe foglalására, *Freedland* és *Countouris* egyéb személyes munkavégzési szerződések laza és heterogén csoportjáról beszél. Nem egységesít, mint az eddigi gyakorlat, nem kíván merev kategóriákat felállítani, ehelyett *jogviszonyok családját* említi. Ide sorolja a szabad foglalkozásúakat, a kereskedelmi ügynököket, a sportembereket, a szabadúszókat, a tanácsadókat, és a bedolgozókat. Úgy véli, hogy a XX. században ezeket a jogviszonyokat a munkajogi szabályozáshoz képest definiálták, mint oda nem tartozókat, ahelyett, hogy egy másféle szabályozási rendszerként fogták volna fel őket.²⁵

A személyes munkavégzési viszonyok szerződési keretbe foglalásával a szabályozás szintjei az alábbiak: minden olyan szabályozás, amely a munkáltató és munkavállaló megállapodásán alapul, így ilyenek a munkaszerződés, a kollektív megállapodás, a nemzeti szabályozás, a bírói jog, és a nemzetközi kötelezettségvállalások. Ezzel szemben, ha az egyéb személyes munkavégzési szerződéseket nézzük, a szabályozás az általános kötelmi jog, a társadalombiztosítás, adójog,

17 Lásd erről: *Mark Freedland: The Personal Employment Contract*. Oxford, Oxford University Press. 2003. *Mark Freedland: From the Contract of Employment to the Personal Work Nexus*. *Industrial Law Journal*, 2005. 1. sz. 1.

18 Részletesen lásd: Jakab Nóra idézett műve (5. jegyzet).

19 *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Construction...* 83. és azt követő oldalak, 269.

20 Uo. 104–120.

21 Uo. 269–271. A személyes munkavégzési szerződés típusairól érdekes fejtegetést olvashatunk a 278. oldalon. Ez alapján a *worker* munkát végezhet munkaszerződés vagy szolgáltatás nyújtására vonatkozó szerződés keretében, illetve olyan szerződés alapján, amelyben nem, mint ügyfél, vásárló jelenik meg.

22 *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Construction...* 107.

23 Ley 20/2007 de 11 de julio: *Estatuto del Trabajo Autónomo* bevezette a „*trabajo autónomo económicamente dependiente*” fogalmát; Antonmattei–Sciberras riport pedig ugyanígy a „*d'un statut du travailleur économiquement dépendant*” fogalmát. *Mark Freedland – Nicola Countouris: The Legal Construction...* 278–279. 344. A kettős modell felől a hármas modell felé tartásról lásd uo. 344–345.

24 *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Construction...* 283–284. Kiss György sem valamilyen új munkavállaló-fogalom megalkotásáról, hanem a védelmi intézmények személyi hatályának változásáról szól. Lásd erről: Kiss: i. m. (5. jegyzet)

25 *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Construction...* 284–285. 288.

és a munkajog szintjein található, azaz egy tágabb szabályozási területről beszélhetünk.²⁶ Ez utóbbiak gyakran felvetik a leplezett szerződések problémáját, amikor is a felek valójában munkaviszonyban állnak egymással.²⁷

A személyes munkavégzés szerződési oldalról való elemzése azonban nem annyira sikeres, mivel Freedland és Countouris úgy véli, hogy ez távolabb sodorta a személyes munkavégzésre irányuló szerződéseket a munkaszerződéstől, és a központba ismételtlen a szerződés, és nem az individuális felek közötti viszony került. Az angol jogban ez mindenképpen megfigyelhető. S amikor a személyes munkavégzési szerződéseket próbálták megfeleltetni az európai jogrendszerekben találhatóakkal, csak még további bizonytalanságokat véltek felfedezni. Véleményük szerint a személyes munkavégzés szerződés általi keretbe foglalása nem szerencsés.²⁸ A személyes munkavégzési viszonyon éppen ezért olyan komplex, szerződést és viszonyokat is magában foglaló viszonyt értenek, amelynek a középpontjában a munkavégző áll, aki más számára ellenérték fejében munkát végez.²⁹

Freedland és Countouris a személyes munkavégzési viszonyok meglévő, kettős és hármas modellen alapuló osztályozási rendszerét kívánja egy új kritikai osztályozási rendszerbe illeszteni. Nem akartak állást foglalni sem a bi- sem a tripoláris rendszerek helyessége mellett vagy ellen. Az általuk javasolt osztályozás olyan tipológiát jelent, amely nem merev, hanem laza jogi kategóriákból áll.

Ezek szerint, az eddigi hagyományok talaján állva, de azokat meghaladva az alábbi kategóriákat különböztetik meg: *biztos* (secure work), *önálló* (autonomous or freestanding work) és *bizonytalan* munka (precarious work).³⁰

A „precarious” itt nem az atipikus munkavégzési formákra utal. A *bizonytalan munka* sokkal inkább a munkavégzési viszonyok azon területe, ahol a szabályozatlanság a jellemző.³¹ Ez az osztályozás szemben a kettős és hármas modellel *nem feltételezi, hogy a munkavégzés a függő és független munkavégzés tengelye mentén helyezhető* el; így sokkal árnyaltabb különbségtételt tesz lehetővé a személyes munkavégzési viszonyok között. Ezzel ugyanis a gazdasági-társadalmi környezetben végbemenő változások sokkal jobban leképez-

hetők, mint az eddigi jogi kategóriákkal. A XXI. század a foglalkoztatásban olyan mozgásokat indított el, amikor a *munkavégzési viszonyok a biztos és önálló munka felől inkább a bizonytalan felé haladnak*. Az általuk javasolt tipológiával ezek a *metamorfózisok* jobban leírhatók. Erre hozzák fel példának, hogy a brit magán felsőoktatásban nemrég hirdettek meg szabadúszó professzori állásokat. Ugyanilyen folyamatnak tekinthető, amikor a közösség megkapja a lehetőséget, hogy átvegyen egy állam által ellátott szolgáltatást, ezáltal saját főnökeiké válnak. Némely munkavégzés teljesen elveszíti személyes jellegét, például önállóan munkavégzők inkább a vállalaton belüli kereskedelmi szerződés keretében dolgoznak.³² Az egyes típusok közötti mozgások nagyon jól leírhatók a kölcsönös kockázatvállalás megjelenésével a munkavégző és a munkáltató között. A munkajogi szabályok merevségének feloldására vonatkoznak ezek a kötelezettségvállalások, amelyek a jogviszonyokat a biztos felől a bizonytalan felé sodorják.

A hármas tipológia alapján az alábbi munkavégzési viszonyok elkülönítését javasolják: hagyományos munkaszerződés alapján való foglalkoztatás (biztos munka), munkavégzés a közzsférában (biztos munka), szabad foglalkozásúak munkavégzése (önálló munka), egyéni vállalkozói jogviszony, tanácsadók, szabadúszók (önálló munka), atipikus munkavégzések, mint például az alkalmi munka, részmunkaidőben való foglalkoztatás, (bizonytalan munka), gyakornoki munka (bizonytalan munka),³³ önkéntes munka (bizonytalan munka).³⁴

Ezek a személyes munkavégzési viszonyok a gazdasági és társadalmi környezet változásai hatására folyamatosan változnak, átalakulnak, vagy éppen tartanak egymás felé, illetve egymástól el. A legérdekesebb talán az, ahogyan az atipikus munkavégzések haladnak. Ugyanis a jogalkotó vagy bevonja őket a munkajogi szabályozás ernyője alá vagy pedig éppen, hogy egy szabályozatlan állapotba, a szürke zónába tolja őket.³⁵

Ez az az elmélet, amelyet Kiss György megemlíti tanulmányában és úgy véli, hogy az európai jogrendszerek nem értek meg ennek befogadására.³⁶ Egyetértek vele, hiszen a legtöbb munkajogi szabályozás a hármas modellt sem tudja kezelni. Ugyanakkor tény, hogy ez az új elmélet, Supiot elméletével együtt a *munkavégzési viszonyok szélesebb dimenziójának leírásával*

26 Uo. 296–297.

27 Freedland és Countouris az egyéb személyes munkavégzésre irányuló szerződésekre vonatkozó elméletét párhuzamba állítja Gerard Lyon-Caen elméletével, aki nem a munkavállalók által kifejtett személyes munkavégzések rendszeréről beszél, s őket hívja egyéni, független munkavégzőknek. Lásd erről: *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Construction...* 304–308.

28 Uo. 310–313.

29 Uo. 314–331.

30 Uo. 346–347. Lásd még: *H. Collins–K. D. Ewing – A. McColgan: Labour Law*. Cambridge, Cambridge University Press. 2012. 158–183.

31 *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Characterization...* 196.

32 *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Characterization...* 196.; *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Construction...* 344–346.

33 Erről lásd még: *Deakin–Morris: i. m.* 172–174.

34 *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Construction...* 348–349.

35 Lásd részletesen Freedland és Countouris ábráját és a hozzáfűzött magyarázatot *Mark Freedland–Nicola Countouris: The Legal Construction...* 349–356.

36 Kiss: i. m. (5. jegyzet) 14.

sokkal inkább alkalmasabb a valóság leképezésére, mint a kettős és hármas modell.

A továbbiakban megvizsgálom, hogy a fenti változások mennyire jelennek meg a Munka Törvénykönyvében.

IV.

Személyi hatály a Munka Törvénykönyvében

1. Az új Mt. személyi hatályáról

Az új Munka Törvénykönyve 34. § (1) bekezdése szerint *munkavállaló az a természetes személy, aki munkaszerződés alapján munkát végez.*³⁷ A munkaszerződés alapján történő, személyi és gazdasági függést magában foglaló munkavégzés az, amely a munkajog keretein belül marad.

Nagyon fontos, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy elhatárolását a személyi függés hiánya jelentette volna. A személyi és gazdasági függés hiánya pedig az önfoglalkoztatás körébe tartozik, amelynek – ahogyan erre Gyulavári Tamás³⁸ is rámutat – nincs definíciója a magyar jogban.

A Munka Törvénykönyve továbbá a *munkavállaló fogalma alá* sodort olyan jogviszonyokat is, amelyekben a személyi függés alacsony szintű, így a távmunkát és a bedolgozói jogviszonyt. Ebből következik, hogy a személyi függés minimális szintje már megalapozza a munkajog személyi hatályának kiterjesztését.

A magyar szabályozás a fentiekén túlmenően a *cselekvőképtelen munkavállalókat* sodorta a munkavállaló kategóriája alá. Ezzel tulajdonképpen az eddigi gazdaságilag függő munkavégzőket, valamint a színlelt szerződéseket igyekezett normalizálni. A jogpolitikai szándék helyes, azonban a jogalkotó irányt tévesztett, mert véleményem szerint a cselekvőképtelen munkavállaló munkavégzése egy sokkal *átgondoltabb* szabályozás keretei között valósulhat meg, amely kitér vagy legalább utal a munkáltató és munkavállaló kötelezettségeire, és a rehabilitációs kérdésekre.³⁹

Nem vélelmezi a Munka Törvénykönyve a munkaszerződés létét bizonyos foglalkozások esetében, úgy, mint azt teszi a *Code du Travail* például az újságírók, modellek és művészek esetében.⁴⁰

Úgy vélem, hogy az atipikus foglalkoztatási viszonyok esetében az olaszok által bevezetett elméleti folytonosság (*continuità ideale*) elve alapján, azaz a *jövőbeni rendelkezésre állás* alapján történt a normalizálás.⁴¹ Így az új Munka Törvénykönyvében a kodifikáció hatására nem a mennyiségi kirekesztés, hanem a munkavállaló fogalmának kiterjesztése figyelhető meg.

Kiss György a munkajogba integrálás illetve az abból kirekesztés folyamatában elkülöníti egymástól a tradicionális és az atipikus foglalkoztatási módszereket, valamint a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikáját.⁴² Véleményem szerint azonban mindkét jelenség mögött a munkajog személyi hatályának kiterjesztése húzódik meg, ezért nem választom el egymástól élesen a két folyamatot.

2. A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy fogalma a Munka Törvénykönyve Tervezetében

Az új Mt. korai javaslatának (Tervezet) szövege szerint a szabadságra, a felmondási időre, a végkielégítésre, a kárfelelősségre vonatkozó rendelkezéseit, továbbá a kötelező legkisebb munkabérre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyre. Továbbá *munkavállalóhoz hasonló jogállású személynek kellett volna tekinteni – az eset összes körülményére tekintettel – azt, aki nem munkaszerződés alapján végez más részére munkát, amennyiben személyesen, ellenérték fejében, rendszeresen és tartósan azonos személy részére végez munkát, és a szerződés teljesítése mellett nem várható el egyéb rendszeres kereső foglalkozás folytatása.*⁴³ Ezek a rendelkezések azonban nem lettek volna alkalmazhatók, ha a szerződésből származó rendszeres havi jövedelem meghaladta volna a szerződés teljesítése idején hatályban lévő kötelező legkisebb munkabér ötszörösét.

Kiss György, akivel Prugberger Tamás tanulmányában egyetért és a szabályozást sürgeti, a rendelkezéseket illetően leszögezi, hogy az érintett személy nem vált volna munkavállalóvá, hanem egyes munkajogi intézmények hatálya terjedt volna ki rá, mivel a jogviszony jellege a korábbi részekben is elemzett munkaviszony elemei közül a rendszeresség, tartósság és személyesség. Így a munkavállalóhoz hasonló jogállás az alábbi munkajogi következményekkel járt volna: a

37 A 42. § (1) és (2) bekezdése alapján rögzíti a munkaviszony fogalmát és a (2) a munkaszerződés valós tartalmát: A munkaviszony munkaszerződéssel jön létre.

(2) A munkaszerződés alapján

a) a munkavállaló köteles a munkáltató irányítása szerint munkát végezni,

b) a munkáltató köteles a munkavállalót foglalkoztatni és munkabért fizetni

38 Gyulavári: A gazdaságilag függő... 9–10.

39 Lásd erről részletesen Jakab Nóra idézett műve (5. jegyzet).

40 Lásd *Code du Travail* livre VII Article L. 761-2. (újságírók), 762-1. (művészek), 763-1. (modellek)

41 Lásd erről E. Ghera: *Diritto del Lavoro*. Cacucci, Bari. 2000. 67.

42 Kiss: i. m. (5. jegyzet) 4–8.

43 Ennek alkalmazása során a) személyesnek minősül a saját, illetőleg hozzátartozója többségi tulajdonában álló gazdálkodó szervezet nevében végzett munka; b) azonos személynek kell tekinteni a teljesítés fogadójának hozzátartozóját, illetőleg a vele rendszeres gazdasági kapcsolatban állót, továbbá azokat, akik az adózási szabályok szerint kapcsolt vállalkozásnak minősülnek.

szabadság, kárfelelősség, felmondási idő, végkielégítés és a kötelező legkisebb munkabér szabályait az ő esetükben is alkalmazni kellett volna. A szolgáltatás nyújtóját a szabályozás szerint az különbözteti meg a valódi vállalkozótól, hogy a szerződés teljesítése mellett nem várható el egyéb rendszeres kereső foglalkozás folytatása. Így a *kényszerszállalkozó* munkavállalóhoz hasonló jogállású személy jogállást kapott volna.⁴⁴ A szabályozás nem terjedt volna ki az önálló kereskedelmi ügynökre, mivel a Tanács 86/653/EGK irányelve védelmet nyújt az ügynöki réteg számára.

3. A szabályozás fő kritikája

Gyulavári Tamás több kritikát és javaslatot is tett a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy szabályozási tervezetéhez. Egyrészt úgy véli, hogy indokolatlanul szűkíti a Tervezet a gazdaságilag függő munkavégzők körét.⁴⁵ Kritizálja továbbá a munkavállalói jogok katalógusát, azt szerény előrelépésnek tartja.⁴⁶ Azon a véleményen van, hogy a munkaviszony és az önfoglalkoztatás közötti szürke zónába tartozó munkavégzési formák szabályozására már történtek kísérletek az elmúlt évtizedekben, így különösen a bedolgozói, az önálló kereskedelmi ügynöki és a vagyonvédelmi alvállalkozói jogviszony tekinthető ilyennek.⁴⁷ Ezek kapcsán elgondolkodtató felvetése a bedolgozói jogviszony és a gazdaságilag függő munkavégzés között: álláspontja szerint a bedolgozói jogviszony a szürke zónába tartozik.⁴⁸ A fentieket követően *véleményemet a következő pontban fogalmazom meg* a Tervezettel kapcsolatban.

4. A Tervezet és az atipikus jogviszonyok értékelése saját(os) szempontból

A Tervezet munkavállalóhoz hasonló jogállású személyre vonatkozó szabályozása kísérletet tett a *valódi vállalkozó és a gazdaságilag függő munkavégző elhatárolására*. A szűkítés ennek köszönhető. A túl tág fogalmi meghatározás azt a hatást érheti el, hogy a munkáltatók továbbra is színlelt megállapodásokat kötnek a munkaviszony leplezésére. A *hogyan* tekintetében valóban érdemes lett volna a *Tarifvertragsgesetz* 12a (1) bekezdését⁴⁹ követni. A *személyes munkavégzési kötelezettség* egy olyan fogalmi elem, amely még inkább elhatárolja egymástól az önfoglalkoztatót és a látszat-önfoglalkoztatót; ezáltal indokolható az előírás. *Nagyon nehéz helyzetben van a jogalkotó*, hiszen el kell határolni a gazdaságilag függő munkavégzést az önfoglalkoztatástól, lényegében a polgári jogi jogviszonyoktól, miközben ki kell mutatnia a hasonlóságot a munkaviszonnyal.

Ugyanígy *jogalkotói választás kérdésének* tartom, hogy a munkajogi védelem szintje milyen mértékű. Valóban felvethető kérdésként, hogy miért nem fűzött a Tervezet az új jogálláshoz a felsoroltakon túl további munkajogi jogkövetkezményeket. Például miért emelte ki a szabadságot a pihenőidők rendszeréből, vagy miért nem alkalmazza a munkaidőre vonatkozó szabályokat? Ugyanígy miért nem alkalmazandók a kollektív szerződés rendelkezései? Ezekhez kapcsolódóan fontosnak tartom kiemelni, hogy a védelmi szint nem túl magas meghatározása arra készítheti a feleket, hogy gazdaságilag függő munkavégzést válasszanak, és ne munkaviszonyt. Ez további

44 Lásd még Prugberger: i. m. (5. jegyzet) 66–67. Prugberger Tamás: A tartós kényszerszállalkozási és megbízási szerződés. A munkaviszonyt leplező szerződések. Cég és Jog, 2003. 7–8. szám. A kényszerszállalkozásokról lásd még Kenderes György: A munkaszerződés hazai szabályozásának alapkérdései. Miskolc, Novotni Kiadó. 2007. 159–172.

45 A szűkítést *egyrészt* a személyes munkavégzési kötelezettség, *másrészt* a 3. § (4) bekezdésében foglalt jövedelemkorlát, *harmadrészt* a kizárólag egy személy részére folytatott keresőtevékenység előírása eredményezi. Kifogásolja ugyanis, hogy a gazdaságilag függő munkavégző nem adhat alvállalkozónak apró munkákat, továbbá egy meghatározott jövedelemszínhez köti a védelmet, és hogy a munkavégző több személy részére nem végezhet munkát. Gyulavári: A gazdaságilag függő... 17–20.

46 „Számos jog kiterjeszhető lett volna még, így különösen: alaki követelmények (írásbeliség); munkavégzés alóli mentesülés esetei; tiltott tartási kötelezettség; kollektív szerződéskötési képesség; munkáltatói megszüntetés indokolási kötelezettsége; jogellenes megszüntetés jogkövetkezményei; munkajogi jogviták szabályai; munkaidő és pihenőidő szabályai; munkabérből levonás; fegyelmi eljárás stb.” Gyulavári: A gazdaságilag függő... 21–22.

47 Uo. 1. Lásd még: Gyulavári Tamás: A szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán. Jogtudományi Monográfiák 6. Budapest, Pázmány Press. Az önfoglalkoztatók szabad mozgáshoz való jogáról 37–49.; az önfoglalkoztatók és egyenlő bánásmód összefüggéseiről 41–42. 61–66., az önfoglalkoztató nem létező fogalmáról 61–62. 64–67., a munkaviszony és önfoglalkoztatás elemzéséről 233–235.

48 „Az új szabályozás tehát meghagyta a korábbi szabályok lényegét, azaz a bedolgozói jogviszony – formális minősítése ellenére – továbbra is a munkaviszony és az önfoglalkoztatás közötti jogviszony, a gazdaságilag függő munkavégzés jogviszonya. Álláspontom szerint tehát a bedolgozói jogviszony a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán álló jogviszonytípus, amely munkaviszonyként történő minősítése ellenére inkább a szürke zónába tartozik.” Gyulavári: A gazdaságilag függő... 14. A bedolgozói jogviszony sajátosságairól lásd: Kenderes: i. m. 155–156. Gyulavári Tamás: A foglalkoztatási jogviszonyok új dimenziója. Esély. 2011. 1. sz. 3–22. Majd úgy ítéli meg, hogy az önálló kereskedelmi ügynöki szerződés és a személy-vagy vagyonvédelmi tevékenységet ellátó alvállalkozói polgári jogviszonyok szerény munkajogi védelemmel rendelkeznek. Kérdés, hogy a gazdaságilag függő munkavégzők közül miért ők kerültek kiemelésre, illetve rájuk miért nem terjed ki a Tervezet fogalma? Lásd erről: Gyulavári: A gazdaságilag függő... 16–17. Az önálló kereskedelmi ügynöki szerződésről lásd: Kenderes: i. m. 157–158. Gyulavári: A foglalkoztatási... 14–22. Gyulavári Tamás az új foglalkoztatási jogviszony kategóriájába sorolta a segítő családtag jogviszonyát, az ösztöndíjas foglalkoztatást, az egyszerűsített foglalkoztatást, a prémium évek programot is.

49 Amely szerint gazdaságilag függő személyek azok a személyek, akik gazdaságilag függő helyzetben vannak és a munkavállalóhoz hasonló szociális védelmi szükségletük áll fenn, amennyiben más részére szolgálati- vagy vállalkozási szerződés keretében személyesen vagy lényegében munkavállaló alkalmazása nélkül végeznek munkát, és amennyiben ezt a tevékenységet *túlnyomó részben* egy személy részére teljesítik, vagy összes üzletszerű tevékenységből származó *jövedelmének több mint a fele egy személytől származik*, ha egyéb változás nem látható előre – amennyiben kollektív szerződés másképpen nem rendelkezik – a mindenkor utolsó hat hónapi tevékenységét illetően, vagy amennyiben ez az időtartam rövidebb, úgy erre az időtartamra illetően, e törvény rendelkezései az irányadóak. Kiss: i. m. (5. jegyzet) 10.

színelte szerződések kötéséhez vezethet, illetve meneküléshez a munkaviszony szigorúbb szabályai alól. A magas védelmi szint pedig a munkáltatókat riaszthatja el ettől a munkavégzéstől. Az optimális védelmi szint meghatározása szinte *lehetetlen*. Ugyanakkor látni kell, hogy a gazdaságilag függő munkavégző maga határozza meg a munkával és pihenéssel töltött időt, a munkavégzés helyét, éppen ezért *nem indokolt* a munkaidő és pihenőidő minden szabályának kiterjesztése.

Habár a Tervezet nem tért ki a kollektív szerződés szabályaira, nem tartom azonban kizártnak, hogy egy munkáltatónál fennálló szakszervezet a gazdaságilag függő munkavégzőkre is kiterjessze érdekérvényesítési tevékenységét.

Gyulavári Tamás kritikáit *továbbgondolva* véleményem szerint *ad1.* a bedolgozói jogviszony már nem szürke zónába tartozó munkavégzés. A munkajogi szabályozás a változásokra úgy reagált, hogy igyekezett minél több atipikus munkavégzést a szabályozási körébe vonni. Ez a bedolgozói jogviszony normalizálása a munkajog keretein belül. A személyi függés alacsony szintje nem indokolja a bedolgozó munkavállaló munkavállalóhoz hasonló jogállású személyhez hasonlítását. Ráadásul a felek nem térhetnek el az új Munka törvénykönyve 198. 200. § szakaszaiban foglalt rendelkezésektől. *Ad2.* A személyi függés alacsony szintjére utalnak a tradicionális munkajogi minősítő jegyek enyhülései vagy éppen változásai. Így a széleskörű utasításadási és ellenőrzési jog korlátozása, a munkavállaló saját eszközeivel történő munkavégzés, a munkáltató szervezetébe történő be nem integrálódás. Véleményem szerint a személyi függés alacsony szintje és a gazdasági függés már nem a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy, hanem inkább a munkavállaló jogállását alapozza meg.

A polgári jogviszonyok munkajogi védelme véleményem szerint egyelőre idegenül hangzik, holott valóban olyan munkavégzésekről van szó, ahol a másik féltől való kiszolgáltatottság megjelenhet a jogviszonyban.

Úgy látom azonban, ez nemcsak az önálló kereskedelmi ügynöki és személy-és vagyónvédelmi tevékenységre vonatkozik, hanem bármelyik munkavégzésre irányuló polgári jogviszonyban megjelenik. A kiszolgáltatottság kezelésére a polgári jog is rendelkezik eszközökkel, nem feltétlenül kell gazdaságilag függő munkavégzőnek tekintenünk a kiemelteket, hiszen a piaci viszonyok között a szolgáltatás nyújtója alapvetően függ a szolgáltatás megrendelőjétől. Ha a gazdaságilag függő munkavégzők körét ilyen tágon értelmezzük, az a *szerződési szabadság és a felek autonómiájának sérelmével járhat*.

Gyulavári Tamás bedolgozói, önálló kereskedelmi ügynöki, személyi-és vagyónvédelmi tevékenységre vonatkozó észrevételei, az, hogy a munkavégzőket munkavállalóhoz hasonló jogállású személynek tekintti, rávilágít egy nagyon fontos problémára.⁵⁰ *Mégpedig arra, hogy a szerződési keretek szűkek, és érdemesebb lenne jogviszonyokban gondolkodni, amelyek határai nem merevek.* Például egy bedolgozói jogviszony egyszer erősebb, másszor gyengébb személyi függéssel jellemezhető. A függés, rendszeresség, tartósság változhatnak egy időintervallumban egy adott jogviszonyban. Az átjárhatóság az egyes munkavégzési viszonyok között is gyakran tapasztalható. Például egy önkéntes tevékenység vagy egy munkavégzés átalakul gazdaságilag függő munkavégzéssé. Ezek a metamorfózisok a jogviszonyok között *Freedland és Countouris* személyes munkavégzési viszonyokról alkotott elméletét igazolják. Habár *Kiss György*⁵¹ úgy véli, hogy az európai jogrendszerek nincsenek felkészülve erre az elméletre, úgy látom, hogy előbb-utóbb számolni kell vele. *Gyulavári Tamás* kritikai észrevételei mögött ugyanis éppen *ez a merev szerződési keretek közé szorítás érezhető*, s ő is igyekszik besorolni egy munkavégzési viszonyt a munkaviszony – látszat-önfoglalkoztatás vagy önfoglalkoztatás kategóriájába. Holott éppen a bedolgozói jogviszonyról tett megállapításai mutatják (formálisan munkaviszony, ténylegesen gazdaságilag függő munkavégzés), hogy egy *jogviszony állandóan változik, hol az egyik, hol a másik munkavégzés elemei dominálnak benne*.

A szabályozás hiánya a Munka Törvénykönyvében a szociális partnerek és a jogpolitika részéről struccpolitikának tűnik, ugyanis a kérdés nem kerülhető meg. A munkajogi szabályozás jobb esetben leköveti a munkaerő-piac folyamatait. Az új Munka Törvénykönyve ebben a tekintetben elmaradt ettől az elvárástól.

Mindezek alapján kérdés, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy fogalma vajon egy tertium genus, tényleges közbülső fogalom lett volna vagy a függő munkavégzés egy újabb válfaja? Milyen javaslattal élhetünk a szabályozás módját tekintve, dogmatikailag hogyan helyezzük el a munkajog tág rendszerében?

Véleményem szerint a Tervezet munkavállalóhoz hasonló jogállású személy fogalma a *tertium genus* irányába mutatott, amely azonban az alábbi szövegváltoztatással dogmatikailag tisztább képet mutatott volna, ha munkavállalóhoz hasonló jogállású személynek azt tekintette volna, akinek összes üzletszerű tevékenységből származó *jövedelmének több mint a fele egy személytől származik*; továbbá mellőzte volna a „nem várható el egyéb rendszeres kereső tevékenység folytatása” kitélt és a minimálbér ötszörösére vonatkozó kikötést.

50 Ugyanez érezhető a Gyulavári Tamás 2011. évi cikkében az új foglalkoztatási jogviszonyokról. A szerződési keretek gúzsba kötik az új jogviszonyok minősítését. Ezért is előremutatóbb a személyes munkavégzési viszonyok elmélete, akkor is, ha a jogrendszer még nem értett annak befogadására. Lásd erről *Gyulavári: A foglalkoztatási...* 3–22.

51 *Kiss: i. m. (5. jegyzet)* 13–14.

A módosításokat az a tény is indokolja, hogy a változó társadalmi és gazdasági viszonyok között *egy személy munkaprofilja nem egy munkáltatóval fennálló munkaviszonyból áll*. Jövedelmünk több helyről származhat és többféle munkavégzésre irányuló jogviszonyban állhatunk párhuzamosan. Ebből a szempontból valóban indokolatlan a kizárólagosság fogalmi elemé tétele.

A munkajogi következmények katalógusa bővítését szükségtelennek tartom. Ugyanakkor a gazdaságilag függő munkavégzők közötti jövedelemhatárra vonatkozó különbségtétel az egyenlő bánásmód elvébe ütközik. Holott a kérdés dogmatikai rendszerezése során oda kell figyelni arra, hogy az ne járuljon hozzá a munkavállalók közötti diszkriminációhoz és a munkaerő-piac többszintűvé válásához.

Kiemelem továbbá, hogy a szabályozásnak olyan-
nak kell lennie, amely *nem atipikus munkavégzéssé teszi* a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy munkavégzését, hanem *valóban elhatárolja attól*. Ezért nem szerencsés kétféleképpen is értelmezni a bedolgozói jogviszonyt. Ez a joggyakorlatban is kiszámíthatatlanságot okoz.

Fontosnak tartom annak rögzítését, hogy a jogállás bevezetése *társadalombiztosítási következményekkel jár*. Indokolt lenne a biztosított fogalmának kibővítése és a járulékfizetés szabályainak meghatározása, hiszen nem egyéni vagy társas vállalkozóról és nem munkavállalóról van szó. Ugyanakkor ezzel is kell vigyázni. A kedvezőbb társadalombiztosítási szabályok ugyanis *elindíthatnak egy újabb menekülési hullámot* a munkaviszony kereteiből, hiszen olcsóbb munkaerőt jelentenek, kevesebb védelemmel. Ezért nagyon fontos *a jelenség átgondolt munkajogi és társadalombiztosítási jogi szabályozása*.

Mindehhez pedig még olyan *adózási szabályok* lefektetése szükséges, amelyek nem színlelt megállapodások kötésére sarkalják a feleket.

5. A munkaviszony reinstitucionalizációja valóban egy utópia?

Mivel a fentiek során többször is érintettem Freedland és Countouris elméletét, kérdés, hogy van-e jövője nálunk a munkaviszony reinstitucionalizációjának? Mennyire jelenik meg nálunk a biztos, önálló és bizonytalan munka tipológia?

Freedland és Countouris felhívta a figyelmet arra, hogy az európai jogrendszerek a személyes munkavégzést döntően szerződésként fogják fel és nem viszonyként. A Munka Törvénykönyve is alapvetően *szerződés-alapú, hiszen munkavállaló az, aki munkaszerződés alapján munkát végez*. A személyes munkavégzé-

si viszonyok jogi jellemzése tehát továbbra is elsődlegesen szerződési keretek között zajlik.

Habár Freedland és Countouris rögzítette, hogy a biztos, önálló és bizonytalan munka tipológiájában a bizonytalan munka nem egyenlő az atipikus munkavégzési viszonyokkal, mégis úgy látom, hogy az 1992. évi XXII. törvény megalkotása óta az *egyik legnagyobb kérdés* az újonnan megjelenő személyes munkavégzési viszonyok rendezése volt, amelyeket többnyire az Európai Unió joga hatására atipikus munkavégzési viszonyoknak nevezünk. A régi Munka Törvénykönyve *szabályozási technikája egyértelműen az volt*, hogy igyekezett minél több, addig nevesítetlen személyes munkavégzési viszonyt a szabályozási körébe vonni, s ezáltal a határozott idejű, részmunkaidőben vagy munkaerő-kölcsönzés keretében munkát végző is élvezhette *a munkaszerződéshez kapcsolódó munkajogi és szociális jogi védelmet*.⁵² Az újonnan megjelenő személyes munkavégzési viszonyok kezelésének tehát *egy meglehetősen korlátozott, azonban nagyon gyakori szabályozási technikáját választotta a magyar jogalkotó*, azaz a kettős modell alapján igyekezett vagy a munkaszerződés vagy a szolgáltatás nyújtására irányuló szerződés kategóriája alá besorolni az új jelenségeket. Itt figyelhető meg leginkább, ahogyan *a személyes munkavégzési viszonyok átalakulnak bizonytalanból a biztos munkavégzéssé*. Ehhez társult párhuzamosan a fekete és rejtett foglalkoztatás elleni küzdelem is, amelynek eredményeképpen megszületett a 7001/2005. (MK 170.) FMM-PM együttes irányelv a munkavégzés alapjául szolgáló szerződések minősítése során figyelembe veendő szempontokról, amelyet azonban még az új Mt. hatálybalépése előtt hatályon kívül helyezett a 2010. évi CXXX. törvény 47. §-a 2011. január 1-jével. Emellett *megfigyelhető az is*, ahogyan a Munka Törvénykönyve személyes munkavégzési viszonyokat továbbra is a bizonytalanságban és szabályozatlanul hagy. Ez történt a szürke zónába tartozó munkavállalóhoz hasonló jogállású személy koncepciójával is. Az olasz és német jogban alkalmazott technika, amely elismeri a munkavégzők harmadik típusát, a szürke zónába tartozókat (*arbeitnehmerähnliche Person, parasubordinati, co.co.co., co.co.pro.*) az új Munka Törvénykönyve megalkotása során szerepelt a Tervezetben. A kodifikátorok természetesen tisztában voltak a szabályozás jelentőségével, igyekeztek a munkajogi és szociális jogi védelmet kiterjeszteni, azonban a végső szövegbe mégsem került bele ezen személyes munkavégzési viszony elismerése. „*Ott ahol a gazdaságelmélet eszközzel segíti a munkaviszony megértését, politikai döntés eredménye, hogy a társadalmak milyen mértékben engedik a piaci erők uralmát a munkaviszony természete felett, s ez a döntés visszatükröződik a munkaviszonyt és munkaiügyi kapcsolatokat szabályozó jogszabályokban.*”⁵³ Tulajdonkép-

52 Kiss György ebben azt a veszélyforrást látja, hogy egyre inkább sodródik a munkajog a polgári jog felé, és a jogviszonyok minőségében mások. Kiss: Alapjogok kollíziója... 273.

Rendelje meg a Jogtudományi Közlöny 2015-ös évfolyamát!

Ára: 19 400,-Ft

*Egyetemi hallgatóknak
külön kedvezmények*

Érdeklődjön a Kiadónál!

Kiadja a Logod Bt., 1012 Budapest, Logodi u. 49.
Telefon: 214-2453, e-mail: logod@logod.hu

www.logod.hu



pen ez egy politikai döntés volt, mint ahogyan az is, hogy az új Munka Törvénykönyve meglehetősen sok személyes munkavégzési viszonyt bevont a védelmi rendszerbe a XV. fejezetben. Így a határozott idejű és különböző részmunkaidejű foglalkoztatási formák mellett a távmunka, bedolgozás, egyszerűsített foglalkoztatás, köztulajdonban álló munkáltatóval fennálló munkaviszony, vezető állású munkavállaló, munkaező-kölcsönzés és a cselekvőképtelen munkavállaló is megjelenik. Mindegyik személyes munkavégzési viszony a munkaszerződés általános szabályaihoz képest definiálja magát, kiemelve a megszokott munkaszerződés keretében való tipikus foglalkoztatástól való eltérést a munkaszerződés tartalmi elemeiben, az utasításban, ellenőrzésben, költségviselésben, díjazásban stb.

A munkaszerződés alapján munkaviszonnyá minősítés még mindig domináns a munkajogi szabályozásban. Ha azonban a személyes munkavégzési viszonyok szemüvegén keresztül vizsgáljuk a magyar szabályozást, a munkaszerződésen alapuló munkavégzésen kívül más munkavégzéseket is látunk. Meg kell említeni a közfoglalkoztatási jogviszonyt, a szociális foglalkoztatási jogviszonyt, és a polgári jog körébe tartozó munkavégzésre irányuló szerződéseket, mint például az önálló kereskedelmi ügynöki szerződést, a vagyon-és személyvédelmi szerződéseket, a munkavégzésre irányuló vállalkozási és megbízási szerződéseket. Ide tartozónak tekintem a segítő családtagi, az ösztöndíjas foglalkoztatási jogviszonyt, hivatásos nevelőszülői jogviszonyt és a rehabilitációs foglalkoztatást is. Mindezeken túlmenően a fent hivatkozott egyenlő bánásmódról és a társadalombiztosítás ellátásokról szóló törvény hatálya alapján egyértelmű, hogy a munkaszerződésen alapuló és az azzal egy tekintett alá eső foglalkoztatás mellett vannak egyéb munkavégzésre irányuló jogviszonyok. Azonban ezek nem olyan módon jelennek meg, mint azt Freedland és Countouris felvázolta, nem rugalmasak a határok az egyes jogviszonyok között.

Freedland és Countouris elmélete sok más mellett kiegészül a személyes munkaprofíllal is, amely alatt értik a személyes munkavégzési viszony és munkavégzéshez kapcsolódó állapot kombinációját. Ez egy komplex gondolkodás, amely ebben a formában a magyar munkajogi szabályozásban nem rajzolódik ki. Ami megfigyelhető, hogy a munkavégző személyi viszonyai bizonyos mértékig a munkaviszony során is figyelembe veendőek. Minderre persze nemzetközi jogi és európai uniós jogi kötelezettségünk is van. Így a személyes munkaprofil bizonyos aspektusa a Munka

Törvénykönyvében mindig jelen volt. Ennek megfelelően munkavégzéshez kapcsolódó állapotként fogható fel többek között a várandósság, szülési szabadság, a gyermek otthoni ápolása miatt igénybe fizetés nélküli szabadság, egyedülállóság, az életkor a fiatal munkavállaló és a védett korba lépő esetében, az egészségkárosodás, a fogyatékoság, a megváltozott munkaképesség, a betegség miatti keresőképtelenség, a közeli hozzátartozó ápolása, szoptatás, gyermek melletti munkavégzés és végül, de nem utolsó sorban a cselekvőképtelenség.

Úgy vélem, hogy a személyes munkavégzési viszonyokhoz kapcsolódó személyes munkaprofil a legteljesebben a cselekvőképtelen munkavállaló esetében figyelhető meg. Ami ambivalens a szabályozásban az az, hogy a cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alá helyezett ember nagy valószínűséggel nem munkaviszony keretében végez munkát, sokkal inkább más személyes munkavégzési viszony keretében, mint például szociális foglalkoztatás alanya, vagy munkavállalóhoz hasonló jogállású személyként, szabályozatlan körülmények között jelenik meg a munkaerő-piacon.

V.

Záró gondolatok

Pietro Ichino olasz akadémikus kérdezte: „Miért van az, hogy a függő munkavállalók mindenfajta védelmet élveznek, míg az önállóak semmit?” Erre Massimo D'Antona válasza: „Mert a függő munkavégzők kiérdemelték a védelmet, az önállóan munkavégzők pedig nem.” D'Antona itt az ipari forradalom óta vívott küzdelmekre utalt.⁵⁴

A gazdasági és társadalmi változások hatására jól kimutathatók a tendenciák Európában. Az egyik a függő munkavégzés és alárendelt munkavégzés alkalmazási körének kiterjesztése. Ez a kiterjesztés számos kockázatot rejt magában. Ha a kiterjesztés jogszabály erejénél fogva történik, a jog egyértelműen állást foglal, hogy egy munkavégző mikor tekinthető munkavállalónak. Többnyire azonban nem jogszabály rendezi a kérdést, hanem a bírói gyakorlat, amely egyedi esetekben értelmezi a függő munkavégzés kritériumait, kiterjesztve a függőség, ellenőrzés, folyamatosság és alávetettség elemeket.

Természetesen határvonalak mindig lesznek a munkajogi szabályozásban, így a másik tendencia az, hogy ezeket a munkavégzőket több országban a szür-

53 J. A.–M. Coyle Shapiro–L. M. Shore L. M.–M. S. Taylor–L.E. Tetrick: The Employment Relationship – Examining Psychological and Contextual Perspectives. Oxford, Oxford University Press. 2004. 94. Az idézet pontosan: „Whereas economic theory provides a tool to understand the employment relationship, the extent to which societies allow market forces to determine and dominate the nature of the employment relationship is a public policy decision reflected in the laws that govern employment and labor relations.”

54 Countouris: i. m. 82–83.

ke zónába tartozó munkavégzőkkel azonosítják. A legnagyobb veszély ebben a szabályozásban az, hogy ha a jogalkotó a *tertium genus-t* tág értelemben határozza meg, akkor a munkát végzők inkább kevesebb védelmet élveznek. Ha azonban a jogalkotó egy szűkebb definíciót ad meg, akkor valószínű, hogy újabb, kevésbé védett atipikus munkavégzési viszony keletkezik, amelyen belül a munkavégzők a szolgáltatás nyújtása során jelentős függőséget élveznek, mégsem ille-

tik meg őket a munkavállalói jogok teljes katalógusa.

Egyelőre azonban nehéz elképzelni, hogy a munkavállalás és az önfoglalkoztatás jegyeit is magukon viselő munkavégzők hasonló eredményeket érnének el, mint a munkavállalók; valamint ha a jogok minimális katalógusát alkalmazzuk rájuk, akkor kollektív tárgyalások útján több jogot harcolnának ki maguknak. Ettől pedig még messzebbnek tűnik a személyes munkavégzési viszonyok elmélete...

TANULMÁNY

A beavatkozó jogi érdeke

✎ Pintér P. Zoltán ügyvéd (Budapest)

A beavatkozás törvényi feltételei közül a legtöbb problémát a jogi érdek megítélése veti fel. A kérdés-körnek az ad súlyt, hogy a beavatkozó általános esetben már nem fellebbezhet, ha a beavatkozását nem engedi meg a bíróság. A jogi érdek meglete esetfüggő, de vannak tipikus beavatkozási helyzetek. Hámori Vilmoshoz hasonlóan a beavatkozót a perbeli jogviszonyhoz kapcsolódó másik jogviszony alanyának tekintjük, és a jogviszonyok elemzéséből indulunk ki. A jogi érdeket legjobban a kezes példája szemlélteti. Gyakoriak a biztosítási szerződésekhez kapcsolódó beavatkozások. Nem minden bírónak az a jogi álláspontja, hogy a jogi érdeknek közvetlennek kell lennie. A magyar bírói gyakorlat a jogi érdek értelmezésével kapcsolatban általában megengedő.

I.
Bevezetés

Az Országgyűlés a 2013. évi LXIX. törvénnyel módosította egyebek mellett a Polgári Perrendtartásnak a *perbe történő beavatkozásra* vonatkozó több rendelkezését. Míg korábban valamennyi beavatkozó jogosult volt arra, most már csak az ún. önálló beavatkozó élhet fellebbezéssel a beavatkozást elutasító, valamint a beavatkozót a perből kizáró határozattal szemben. Gondoljunk bármit is erről a törvénymódosításról, az bizonyos, hogy az a helyzet, hogy *a beavatkozók jelentős része számára az elutasítás és a kizárás esetére nem biztosított a fellebbezés joga, még inkább a figyelem középpontjába állítja azt a kérdést, hogy milyen feltételeknek kell megfelelni a beavatkozás megengedéséhez.*

Szükséges mindenekelőtt az, hogy a beavatkozni kívánó a beavatkozás bíróság általi megengedése iránt kérelmet (a Pp. szóhasználatában bejelentést) terjeszsen elő.¹ A beavatkozásnak időbeli korlátja is van: az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás bekezdéséig van rá lehetőség. Ezenél a feltételeknél jóval bonyolultabb annak megítélése, hogy a beavatkozó *tudja-e valószínűsíteni* a per mikénti eldőléséhez fűződő jogi érdekét, illetve több problémát vet fel a támogatni kívánt féllel való *érdekezonosság* követelménye. A jelen tanulmányban a beavatkozó jogi érdekét vizs-

gáljuk részben elméleti megközelítésben, részben az áttekintett több ezer, beavatkozással érintett ügyben meghozott határozatokból kikövetkeztethető bírói gyakorlat alapján.

II.
A beavatkozó jogi érdekét
keletkeztető tipikus tényállások

„A törvény a jogi érdek meghatározását a jogalkalmazóra bízta, akinek azt az ügy összes körülményeinek a figyelembevételével kell esetileg eldöntenie.”² Ezt az alapvető megállapítást szem előtt tartva azért keressük az olyan *tipikus beavatkozási helyzeteket*, melyek megvalósulása esetén az eljáró bíróság szinte bizonyosan megállapítja a jogi érdek fennálltát, és megengedi a beavatkozást. Ehhez fontos támpontot ad *Hámori Vilmos* tanulmánya, mely szerint a jogi érdek „elsődleges esete az, amidőn a harmadik személy a perben elbírálás tárgyát képező jogviszonyhoz kapcsolódó másik jogviszony alanya”.³ Ennél általánosabb, de általunk ugyancsak figyelembe vett fogalom-meghatározás értelmében „Ez a jogi érdek abban a hatásban nyilvánul meg, amellyel a felek közötti perben hozandó ítélet a harmadik peren kívül álló személyre bír.”⁴ A beavatkozó jogi érdekét keletkeztető tipikus tényállás-

1 Pp. 55. §

2 Kengyel Miklós: A felek és más perbeli személyek. In: A polgári perrendtartás magyarázata. szerk. Németh János–Kiss Daisy; 3., átdolg. kiad. Budapest, Complex, 2010. 280.

3 Hámori Vilmos: A pertársaság és a beavatkozás egyes kérdései. Jogtudományi Közlöny. 1964. 8. sz. 455.

4 Magyar Gyéza: Magyar polgári perjog. Átdolgozta: Dr. Nizsalovszky Endre, Budapest, Franklin, 1940. 187.

ok bemutatása során mindig számba vesszük azt is, hogy a beavatkozó melyik fél oldalán léphet perbe.

1. A jogi érdek iskolapéldája

„Például perli a hitelező a főadóst és én vagyok a kezes. Az ítélet nem lesz ellenem végrehajtható és mégis ki tagadná, hogy jogi helyzetem a főadós elmarasztalása alapján kedvezőtlenebb lesz. Esetleg a birtokomban levő adatokkal megátolhatom a főadós elmarasztalását és tárgyalanná tehetem az ellenem indítandó pert: íme a jogi érdek, amelynek alapján beavatkozhatom.”⁵ A kötelezett, mint alperes és a pernyertessége végett beavatkozó kezes példáját vitathatatlan szemléltető ereje okán olykor a bíróságok is segítségül hívják, amikor meg kívánják értetni a beavatkozás és az ahhoz megkívánt jogi érdek lényegét a perből kizárt beavatkozóval.⁶ A perek napi gyakorlatában, ha a jogosult nem él a kötelezett és a kezes együttes perlésének lehetőségével, mely esetben mind a kötelezett, mind a kezes alperesként vesz részt a perben, jóval gyakoribbnak tűnik a fentebb idézett szemléltető példában foglaltakhoz képest a fordított felállás. Vagyis a jogosult a készfizető kezeit perli,⁷ s az ő pernyertessége érdekében avatkozik be esetlegesen a perbe a kötelezett.⁸

2. A biztosítási szerződésekhez kötődően fennálló jogi érdek

Mind a biztosítási szerződésekhez kapcsolódó beavatkozási fellépések rendkívüli gyakorisága, mind az a körülmény, hogy az irányadó anyagi jogi szabályozás megteremt olyan jogi helyzeteket, melyek perjogi és perbeli leképeződése szükségszerűen a beavatkozási pozíció, egyaránt indokolják ezen kérdéskör részletes bemutatását.

A felelősségbiztosítási szerződés a biztosított és a biztosító között jön létre. Minthogy a károsult nem áll közvetlen jogviszonyban a biztosítóval, főszabály szerint a ká-

rosult igényét közvetlenül a biztosító ellen nem érvényesítheti. Ez a Ptk. 6:473. § (1) bekezdésében (a korábbi Ptk. 559. § (2) bekezdésében) foglalt rendelkezés eredményezi azt a helyzetet, hogy a károsult kizárólag az őt ért kárért felelős biztosítóval, mint alperessel szemben indíthat eredményes marasztalási⁹ keresetet. Ugyanakkor a biztosító érintettsége és érdekelttsége a jogvitában teljesen egyértelmű, hiszen a biztosított követelheti, hogy a biztosító a szerződésben megállapított módon és mértékben mentesítse őt olyan kár megtérítése, illetve sérelemdíj megfizetése alól, amelyre jogszabály értelmében köteles.¹⁰

Emellett a biztosítottnak is és a károsultnak is érdeke fűződik a biztosító valamiféle perbeli részvételéhez, minthogy a Ptk. 6:474. § (3) bekezdése (a korábbi Ptk. 559. § (4) bekezdése) alapján a biztosított bírósági marasztalása a biztosítóval szemben csak akkor hatályos, ha a biztosító a perben részt vett, a biztosított képviselétéről gondoskodott, vagy ezekről lemondott.

A biztosító perbeli részvételének ebben az esetben kézenfekvő és tipikus perjogi megoldása a károsultnak a biztosítóval szemben előterjesztett marasztalási keresete alapján folyamatban lévő perbe történő beavatkozás. Ezen logikai úton levont következtetésünket messzemenően visszaigazolja a bírói gyakorlat.

Egyrészt utalni kívánunk ezzel kapcsolatban egy perre, melyben a károsult a biztosított mellett a biztosítóval szemben is marasztalási keresetet terjesztett elő. Az ügyben eljáró bíróság a felperesi keresetet elutasító ítéletével¹¹ indokolásában kitért arra is, hogy a biztosító perbeli részvétele akként biztosítható, hogy beavatkozásként léphet a perbe. Másrészt a gyakorlatban ténylegesen is megvalósul az, hogy azokba a perekbe, melyeket a károsult indít a biztosítóval szemben, rendszerint beavatkozik a biztosító. Ezen perek közül gyakoriságuk okán külön ki kell emelnünk az egészségügyi szolgáltatók ellen indított műhibapereket,¹² de a perbeli szerepek ugyanazok a többi, felelősségbiztosítási szerződéssel érintett jogvita esetében is.¹³

⁵ Lakatos Gyula: A perbeavatkozás jelenlegi jogunk és a Javaslat szerint. Jogtudományi Közlöny. 1910. 45. sz. 390.

⁶ Pl. a Legfelsőbb Bíróság ezzel a példával élt Gf.IX.30.445/2008/7. számú, a Győri Ítéltábla beavatkozót a perből kizáró végzését helybenhagyó végzésében.

⁷ Az ún. egyszerű kezet ugyanis megilletné a sortartás kifogása: Ptk. 6:419. §, korábbi Ptk. 274. § (1) bek. Minthogy a bírói gyakorlat a korábbi Ptk. rendelkezéseit értelmezve alakult ki, továbbá hosszabb távon számolni kell az 1959. évi IV. törvény alkalmazásával is, mindkét jogszabály rendelkezéseit meghivatkozzuk.

⁸ Pl. a kölcsönszerződés adósa alperesi beavatkozó, készfizető keze alperes volt a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság előtt 8.P.21.019/2007 számon indult perben.

⁹ A korábbi Ptk. 559. § (2) bekezdése nem zárta ki a biztosítóval szemben megállapítási kereset előterjesztését, ha annak Pp. 123. § szerinti előfeltételei egyébként fennálltak. (EBH2002. 633). A hatályos Ptk. pedig kifejezetten rendelkezik annak lehetőségéről, hogy a károsult a biztosítóval szemben annak bírósági megállapítása iránt indítson keresetet, hogy a biztosított felelősségbiztosítási fedezete a károkozás időpontjában a károsult kárára fennáll-e (6:473. § (2) bek.). Így előfordulhat, hogy a biztosított és a biztosító egyaránt alperesként áll perben, az előbbi a károsult marasztalási, míg az utóbbi a károsult megállapítási keresete alapján (példá erre a Baranya Megyei Bíróság előtt 11.P.20.790/2010 számon indult per).

¹⁰ Ptk. 6:470. § (1). A korábbi Ptk. 559. § (1) bekezdésében még értelemszerűen nem szerepelt a sérelemdíj megfizetésére hivatkozás.

¹¹ A Pest Megyei Bíróság 21.P.22.786/2007/36. számú, a Fővárosi Ítéltábla által helybenhagyott ítélete.

¹² A Fővárosi Bíróság előtt indult perek közül pl. e körbe tartozik a 28.P.23.187/2007, a 6.P.631.411/2002, a 19. ÓP. 634.306/2005, valamint a 6.P.24.704/2004 elsőfokú ügyszámon folyamatban volt per. Ezen perek alperesei a káresemény idején egészségügyi felelősségbiztosítással rendelkeztek; a biztosító az alperes pernyertessége érdekében beavatkozásként lépett perbe.

¹³ A teljesség igénye nélkül utalunk e vonatkozásban a felelősségbiztosítási szerződés kötése köteles ügyvédek és közjegyzők elleni kártérítési perekre. Attekintve számos ilyen tárgyú ügyet, most csupán egy-egy példára történő hivatkozással (a Fővárosi Bíróság előtt 20.P.25.882/2007, illetve PPV. 11/21.628/2006 számon indult per) szemléltetjük, hogy a biztosító ezen perekbe is be szokott avatkozni az alperes pernyertességének előmozdítása végett.

Minthogy a biztosító perbeli részvétele esetében hatályos a biztosított bírósági marasztalása a biztosítóval szemben, *elvárható lenne, hogy a biztosítót az önálló beavatkozó jogállása illesse meg*, vagyis hatályosnak minősüljenek a perbeli cselekményei (például a bizonyítási indítvány vagy a fellebbezés előterjesztése) akkor is, ha azok az általa támogatott fél cselekményeivel ellentétben állnak. Nem szól semmi amellett, hogy korlátozott perbeli jogosultságokkal rendelkezzen a biztosító beavatkozóként, ellenben az önálló beavatkozási jogok védhetnék a biztosítót a peres felek esetleges összejárásától.

A biztosító önálló beavatkozási jogállásáról azért csak, mint kíváncsiságról beszélhetünk, mert *nem ez következik a hatályos perjogi szabályozásból*. Ugyanis akkor alakul a beavatkozó jogi helyzete a Pp. 57. § (1) bekezdésének második mondata szerint, ha a perben hozott ítélet jogereje jogszabály alapján a beavatkozónak az ellenféllel szemben fennálló jogviszonyára is kiterjed. Márpedig, mint láttuk, *a károsult (az ellenfél) nem áll jogviszonyban a biztosítóval (a beavatkozóval), így amennyiben szó szerint vesszük a Pp. hivatkozott rendelkezését, akkor a biztosítót önálló beavatkozónak nem tekinthetjük*.

A bíróságok nem egységesen ítélik meg ezt a kérdést. Vannak olyan bírók, akik *a biztosítót nem tekintik önálló beavatkozónak*.

A Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.813/2007/3. számú közbenső ítélete az alperesi kórház biztosítóját függő helyzetben lévő beavatkozónak minősítette; szükséges volt az, hogy az alperes a beavatkozó fellebbezésével egyetértsen, ezért nem volt perjogi akadálya a beavatkozó által előterjesztett fellebbezés elbírálásának. Hasonló álláspontra helyezkedett, és a korábban általunk kifejtettek szerint a jogszabályi rendelkezésekből levonható egyetlen helyes következtetésre jutott a Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20.719/2009/5. számú ítéletében, amikor megállapította, hogy „A biztosító és a károsult között a Ptk. 559. §-ának (4) bekezdése jogviszonyt nem teremt, így az ítélet jogereje a beavatkozó és a károsult viszonylatára nem terjed ki.”

Ezzel szemben vannak olyan bírók is, akik a másik lehetséges álláspontot képviselik. Így például a Győri Ítéltábla a Komárom-Esztergom Megyei Bíróság előtt 4.P.20.926/2007 számon indult perben meghozott jogerős ítéletében figyelemmel arra, hogy a biztosítási szerződés alapján bizonyos alperesek marasztalása esetén a biztosító helytállási kötelezettsége egyéb feltételek mellett fennállhat, *a biztosítót önálló beavatkozónak minősítette, akit önálló fellebbezési jog illet meg*. Az utóbbi álláspont jelenik meg a Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.032/2010/14. számú ítéletében is: az Ítéltábla észlelte, hogy az elsőfokú bíróság elmulasztotta a pereszes alperest támogató beavatkozót (a biztosítót) elsőfokú eljárási illeték megfizetésére kötelezni, holott

a perben hozott ítélet jogereje a beavatkozónak az ellenféllel szemben fennálló jogviszonyára kiterjed.

A fenti példák mellett, hogy a *bírói gyakorlat egységességének teljes hiányáról* árulkodnak, jól mutatják azt is, hogy *tétje van annak, hogy a biztosítót önálló beavatkozónak tekinti-e a bíróság*. Ezt a kérdést nyilván rendezni kell, mert a kétféle értelmezési lehetőség bizonytalansághoz, kiszámíthatatlansághoz vezet. A korábban kifejtettek szerint a *hatályos szabályozás alapján a biztosítót kizárólag függő helyzetben lévő beavatkozónak* tudjuk tekinteni, tehát véleményünk szerint ez lehetne az egységes bírói gyakorlat, ha a problémát a jogalkalmazás keretein belül oldanák meg. Ugyanakkor *szerencsésebbnek tartanánk, ha a jogalkotó kifejezett törvényi rendelkezésben rögzítené, hogy a károsult által a biztosítóval szemben indított perbe beavatkozó biztosító jogállása a Pp. 57. § (1) bekezdésének második mondata szerint alakul*.

Az eddigiekben tárgyaltakhoz képest kivételt jelent a gépjármű üzemben tartójának kötelező felelősségbiztosítása. A 2009. évi LXII. törvény (e pontban a továbbiakban: Törvény) irányadó rendelkezése¹⁴ szerint a károsult kártérítési igényét e törvény alapján, a biztosítási szerződés keretei között a károkozó gépjármű üzemben tartójának biztosítójával szemben közvetlenül, illetve az e törvényben meghatározott esetekben a Kártalanítási Számla kezelőjével szemben jogosult érvényesíteni. Eltérően tehát a korábban elemzett általános szabálytól *ebben az esetben a károsult a biztosítóval szembeni közvetlen igényérvényesítési jogosultsággal rendelkezik*. Ez egyben azt is maga után vonja, hogy per esetén a károsult felperesként a biztosítóval, mint alperessel áll szemben.

Ugyanakkor a Törvény az alábbiakban vázlatosan ismertetendő bizonyos rendelkezéseivel megteremti *harmadik személy(ek), a gépjármű egymással nem feltétlenül azonos üzemben tartójának és vezetőjének ezen per mikénti eldőléséhez fűződő jogi érdekét*. A Törvény 32. § (2) bekezdése szerint a károsult kártérítési követelését elutasító jogerős ítélet hatálya a biztosítottra – a 35. § (1) bekezdésében meghatározott esetekben az üzemben tartóra és a vezetőre – is kiterjed, ha azt a károsult és a biztosító, a kárképviseelő, a Nemzeti Iroda vagy a Kártalanítási Számla kezelője közötti perben hozta a bíróság. A Törvény 34. §-ában szabályozza azokat az eseteket, amikor a biztosító visszeresettel követelheti az általa kifizetett kártérítési összeg megtérítését a vezetőtől vagy az üzemben tartótól. Végül a Törvény 25. §-a szerinti bonus-malus rendszerben az üzemben tartó az okozott és a biztosító teljesítési kötelezettségét kiváltó káresemények számához igazodó díjtöbblet (malus) fizetésére köteles. Ezen rendelkezések arra ösztönzik a gépjármű üzemben tartóját és vezetőjét, hogy a károsultnak a biztosítóval szembeni perébe be-

14 2009. évi LXII. törvény a kötelező gépjármű-felelősségbiztosításról 28. § (1) bek.

avatkozva előmozdítsák az alperes biztosító pernyerességét annak reményében, hogy így *elkerülhetővé válik a biztosító által esetleg ellenük indítandó per és a bonus-malus kedvezőtlen alakulása*. Ezt alátámasztják a bírói gyakorlatból vett példák is.¹⁵

A biztosítási szerződéshez kapcsolódó perekben szintén beavatkozóként vehet részt a *kedvezményezett*. A kedvezményezett válik jogosulttá a biztosítási esemény bekövetkezése folytán a biztosító által teljesítendő szolgáltatásra. A perek napi gyakorlatában tipikusan a *vagyonbiztosítási*¹⁶ szerződés kedvezményezettjének beavatkozása fordul elő. Az olyan vagyonbiztosítási szerződések esetében, ahol a biztosított és a kedvezményezett személye nem azonos, sajátos háromoldalú jogviszony keletkezik, melynek leszabályozásában mindig meghatározó szerepet tölt be az egyedi biztosítási szerződés. A mi témánk szempontjából az a szerződéses konstrukció bír jelentőséggel, melyben a biztosított a szerződésből eredő jogokat saját nevében érvényesítheti a biztosítóval szemben, de a kedvezményezett a biztosító által teljesítendő szolgáltatás jogosultja.

Ez per esetén azt jelenti, hogy a biztosítottól elkülönülő kedvezményezett léte önmagában nem zárja ki a biztosított, mint felperes keresetösségi jogát, ugyanakkor a bíróság csak a kedvezményezett javára hozhat marasztaló rendelkezést. A kedvezményezettnek jogi érdeke fűződik a per mikénti eldőléséhez, ezért nem lepődhetünk meg azon, hogy perbe történő beavatkozásával találkozhatunk a perek napi gyakorlatának vizsgálata során is.¹⁷

3. A szerződés teljesítésében közreműködő harmadik személy jogi érdeke

Anyagi jogi kiindulópontunk e kérdéskör kapcsán a közreműködő Ptk. szerinti meghatározása és az

igénybevett személy magatartásáért viselt felelősség.¹⁸ Az ún. *teljesítési segéd* a szerződésben vállalt kötelezettség teljesítésében működik közre anélkül, hogy a felek közötti szerződés alanyává válna. Emiatt a *jogosult szerződésszegésre hivatkozással a teljesítési segéddel szemben közvetlenül nem léphet fel*.¹⁹

Ugyanakkor a teljesítési segéd szerződésszegéséért a jogosult felé helytállni köteles kötelezett teljesítési segéddel szembeni igényérvényesítésének – a kötelezett és a teljesítési segéd közötti jogviszonyra esetileg irányadó szabályok figyelembevételével – nincs akadálya; a hatályos Ptk. 6:148. § (3) bekezdése kifejezetten rendelkezik arról, hogy a kötelezett a közreműködővel szemben – annak szerződésszegése miatt – mindaddig érvényesítheti jogait, amíg a jogosulttal szemben helytállni tartozik. Ez arra ösztönözheti a teljesítési segédet, hogy a szerződés jogosultja és kötelezettje között folyamatban lévő perbe beavatkozóként belépve támogassa a kötelezett marasztalásának elmaradását.²⁰

Az előzőekben a teljesítési segéd közreműködését igénybe vevő személy kötelezett pozíciójából indultunk ki, de ez a személy természetesen lehet a perben felperes is, pl. ha a *díjigényét érvényesíti*. Ebben az esetben a teljesítési segéd jogi érdeke ugyancsak fennáll, hiszen a jogvita eldöntése szempontjából meghatározó szerepe van annak, hogy a teljesítés szerződésszerűnek tekintendő-e.²¹

A hatályos Ptk. a szerződés általános szabályai között tartalmazza a közreműködő igénybevételére és a közreműködőért való felelősségre vonatkozó általános rendelkezéseket. Ez egyebek mellett azzal a szándékolt következménnyel jár, hogy *lex specialis* hiányában a megbízási szerződés esetében a korábbi szabályozáshoz képest a törvény tágabban teszi lehetővé a közreműködő igénybevételét.²² Ha gyakorlati jelentősége folytán példaként a *vállalkozási és a megbízási szerződést* tesszük elemzésünk tárgyává, azt állapíthatjuk

15 A Fővárosi Bíróság előtt 5.P.20.907/2007, valamint 36.P.23.301/2005 számon indult, a károsult, mint felperes és a biztosító, mint alperes közötti perben a balesetet okozó gépjármű vezetője (aki az első esetben a gépjárműnek egyben üzemben tartója is volt) alperesi beavatkozóként vett részt. Megjegyzendő, bár a lényegét nem érinti, hogy ezen esetekben még nem a hivatkozott Törvény rendelkezései voltak irányadók.

16 Az életbiztosítási szerződés azon esetében, amikor a biztosítási esemény a biztosított halálának bekövetkezése, értelemszerűen ki sem alakulhat a felperesi oldalon a biztosított és a kedvezményezett kettőse.

17 A Pesti Központi Kerületi Bíróság előtt 31.P.101.755/2004, továbbá a Fővárosi Bíróság előtt 2.G.40.740/2007 számon indult, a biztosított, mint felperes és a biztosító, mint alperes közötti perben a vagyonbiztosítási szerződés kedvezményezettje felperesi beavatkozóként vett részt. A második ügyben meghozott, a Fővárosi Ítéltábla által csak a marasztalási összeg tekintetében megváltoztatott elsőfokú ítélet egyik mondata tömör összefoglalását és egyben gyakorlati visszaigazolását is adja a fentiekben kifejtett gondolatmenetnek: „A beavatkozó javára megkötött szerződés azonban nem zárja ki, hogy a felperest, mint biztosítottat megilleti a jogosultság az alperes által vállalt szolgáltatás követelésére, amelyet a kereseti kérelemnek megfelelően a beavatkozó felé történő teljesítés útján követelhet.”

18 A korábbi Ptk. 315. §-a szerint aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához mást vesz igénybe, ennek magatartásáért felelős. A hatályos Ptk. 6:148. § (1) bekezdése pedig akként rendelkezik, hogy aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához más személy közreműködését veszi igénybe, az igénybevett személy magatartásáért úgy felel, mintha maga járt volna el.

19 Harmathy Áttila hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának tanácselnöki értekezletén elfogadott jogértelmezésre, mely szerint a jogosult a teljesítési segéddel szemben szerződésszegési alapon nem érvényesíthet követeléseket azért, mert közöttük nincs szerződéses viszony. Harmathy Áttila: Jogviszonyban vagyunk?. In: Emlékkönyv Beck Salamon születésének 100. évfordulójára. szerk. Németh János-Vékás Lajos. Budapest, Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi, valamint Polgári Eljárásjogi Tanszéke és a Budapesti Ügyvédi Kamara kiadványa, 1985. 73.

20 A Szegedi Ítéltábla vállalkozási szerződés hibás teljesítésével okozott kár megtérítése iránt folyamatban volt perben meghozott, Gf.I.30.569/2010/2. számú jogerős közbenső ítéletének alábbi mondatában szemléletesen kapcsolódik össze az anyagi jogi helyzet és ennek eljárásjogi kifejeződése, a beavatkozó pozíció: „A terveket azonban az alperes közreműködőjeként a beavatkozó készítette, tevékenységéért a Ptk. 315. §-a értelmében az alperes felelősséggel tartozik.”

21 Pl. a Fővárosi Bíróság előtt 4.G.42.168/2009 számon indult perbe, melyet a vállalkozó, mint felperes a megrendelővel, mint alperessel szemben vállalkozói díj megfizetése iránt indított, felperesi beavatkozóként lépett be felperes alvállalkozója.

22 Gárdos Péter: Hatodik Könyv Harmadik Rész XVI. Cím XXXIX. Fejezet. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. szerk. Vékás Lajos, a szerkesztő munkatársa: Gárdos Péter. Budapest, Complex, 2013. 760–761.

meg (korábban tett megállapításainkat konkretizálva), hogy a teljesítési segéd a felek közötti szerződés alanyának nem minősül, kizárólag a vállalkozóval, illetve a megbízottal áll szerződéses jogviszonyban, ennek folytán a teljesítési segéddel szemben szerződés-szegése miatt kizárólag a közreműködését igénybe vevő vállalkozó, illetve megbízott léphet fel. Ebből az is következik, hogy amit korábban a teljesítési segéd beavatkozásával és az azt indokoltá tevő jogi érdekével kapcsolatban leírtunk, irányadó az alvállalkozó, valamint a megbízott által igénybe vett személy esetében is.²³

A példaként bemutatott két szerződéstípustól a vizsgált szempontból a korábbi Ptk. szabályozása alapján eltért a szállítványozási szerződés. Noha az ezen szerződés esetében is igaz, hogy a szállítványozó által a küldemény továbbításához igénybe vett fuvarozó nem kerül szerződéses jogviszonyba a megbízóval (nyilván ez indokolta a következetességre törekvő hatályos Ptk. –ból a hivatkozott rendelkezés elhagyását), a korábbi Ptk. 517. §-a a fuvarozóval szembeni közvetlen igényérvényesítés lehetőségét a szállítványozó mellett a megbízónak is megadta. Ennek következtében előfordulhatott és elő is fordult, hogy a megbízó ugyanabban a perben kérte a szállítványozó és a fuvarozó marasztalását.²⁴ Ugyanakkor, ha *e három pozíciót betöltő személyek mindegyike nem állt peres félként perben, a peres felek közül kimaradt harmadik személy beavatkozhatott a perbe.*²⁵ Azáltal, hogy a hatályos Ptk. nem hatalmazza fel a megbízót a fuvarozóval szembeni közvetlen igényérvényesítésre, még inkább az lesz a helyzet, hogy per esetén a három szereplőből egy nem lesz peres fél, így adott lesz számára a perbe történő beavatkozás lehetősége.

4. A peres fél jogelődjének és jogutódjának jogi érdeke

Ezen esetkör, melyet az alábbiakban néhány jellemző példa segítségével mutatunk be, mindenekelőtt *el kell határolnunk a perbeli jogutódlástól.* A peres felek

személyében beálló változást legtöbbször az idézi elő, hogy a per alapjául szolgáló jogviszonyban a polgári jog szabályai szerint valamelyik fél helyébe a per folyamán jogutód lép.²⁶ Ettől eltér az a helyzet, amikor *az egyik peres fél és a beavatkozóként szóba jöhető harmadik személy a perben elbírálás tárgyát képező jogviszonyhoz kapcsolódó, de attól különböző jogviszonyában a harmadik személy a peres fél jogelődjének vagy jogutódjának minősül.*

A tulajdonjog átruházására irányuló legfontosabb szerződés, az *adásvételi szerződés*²⁷ eladója és vevője (a tulajdonjog átszállásának megvalósulása esetén a tulajdonjog szempontjából jogelőd illetve jogutód) is lehet beavatkozó. Az *eladó ehhez szükséges jogi érdeke legtöbbször a félként perben álló vevője által vele szemben támasztható kellékszavatossági és/vagy jogszatossági igényen alapul.*²⁸

A korábbi Ptk. 365. § (1) bekezdése alapján az eladó köteles a dolog tulajdonát a vevőre átruházni és a dologt a vevő birtokába bocsátani; a hatályos Ptk. 6:215. § (2) bekezdése a dolog birtokának átruházását ingatlan adásvétele esetén teszi az eladó kötelezettségévé. Előfordul, hogy ahhoz, hogy az eladó az adásvételi szerződésben foglalt birtokbaadási kötelezettségének eleget tudjon tenni, birtok-visszabocsátásra irányuló pert kell indítania a jogalap nélküli birtokossal szemben. Minthogy ebben az esetben *maga a perindítás is a megkötött adásvételi szerződés ellenére birtokba lépni nem tudó vevő érdekében történik*, magától értetődően fennáll a vevőnek az eladó, mint felperes pernyertességéhez fűződő jogi érdeke.²⁹

A Fővárosi Bíróság előtt 17.G.40.250/2008 számon indult per, mint az eladó által indított birtok-visszabocsátás iránti per szépen *példázza az ezen alpont elején felállított alaptételünket.* Ebben a perben az elbírálás tárgyát képező jogviszony a bérbeadó, mint felperes és a volt bérlő, mint alperes közötti, felmondásra került bérleti jogviszony volt. A felperes és az ingatlan új tulajdonosa, vagyis a felperesi beavatkozó között az in-

23 A fentiekben leírtak alátámasztására egy megbízási szerződéssel kapcsolatos példára is hivatkozni kívánok. A Fővárosi Bíróság előtt 6.P.24.054/2008 számon indult perben irányadó tényállásban az alperes egyfelől megbízottként – a felperes vonatkozásában –, másfelől megbízóként – az I. rendű beavatkozóval szemben – szerepelt; a vele szerződő felperes részére egyfajta közvetített szolgáltatás keretében biztosította a plasztikai sebészeti ellátást. Ez azonban nem változtatott azon, hogy megbízója – azaz a felperes irányában – az általa megbízott beavatkozó, mint teljesítési segéd tevékenységéért a (korábbi) Ptk. 475. § (1) bekezdése alapján a felperessel megkötött szerződés szerint tartozott felelősséggel.

24 Példa erre a Heves Megyei Bíróság előtt 1.G. 20.381/2008 számon indult per.

25 A Fővárosi Bíróság előtt 8.G. 40.189/2006 számon indult, a szállítványozó, mint felperes és a megbízó, mint alperes között szállítványozási díj megfizetése iránt folyamatban volt perbe a fuvarozó felperesi beavatkozóként, a Fővárosi Bíróság előtt 8.G. 41.449/2002 számon indult, a fuvarozó, mint felperes és a szállítványozó, mint alperes között fuvardíj megfizetése iránt folyamatban volt perbe a megbízó alperesi beavatkozóként lépett be. Ezek a példák a hatályos szabályozás alapján is kialakulhatnak.

26 Pp. 61. § (1) bek.

27 Amikor a vizsgált témánk szempontjából foglalkozunk az adásvételi szerződéssel, építünk a polgári jog tudományának eredményeire. Mindenekelőtt az adásvételi szerződés fogalmával és a kötelmi jogi és dologi jogi joghatások elkülönítésével kapcsolatban külön is megemlítjük: *Kisfaludi András: Az adásvételi szerződés.* Budapest, KJK-KERSZÖV, 2003. 27–28. és 133–134.

28 A Budapesti XX., XXI. és XXIII. Kerületi Bíróság előtt 12.P. 20.396/2006 számon indult perben elbírált esetben a felperes és az alperes között használt gépjármű adásvételére jött létre szerződés. A felperes –egyebek mellett– jogszatossági és kellékszavatossági igényrel lépett fel az alperessel szemben. A gépjárművet az alperes az alperesi beavatkozótól vásárolta.

29 Egy ilyen helyzetben arra kell az eladónak és a vevőnek figyelemmel lennie, hogy melyikük indítsa meg a pert, kinek áll fenn a keresetességi joga. Erre a válasza mindig esetfüggő. Pl. a Fővárosi Bíróság előtt 17.G.40.250/2008 számon indult perben, melyben a vevő beavatkozóként támogatta a felperest, az eladó annak ellenére, hogy a per folyamán megszűnt a perbeli ingatlan tulajdonosa lenni, jogosult volt igényelni az alperessel szemben fennállt, felmondásra került bérleti jogviszonya alapján bérbeadóként az ingatlan alperes általi kiürítését.

gatlan adásvételi szerződés alapján egy másik, a bérleti jogviszonytól elkülönülő jogviszony jött létre, amelynek keretében az eladónak birtokba adási kötelezettsége állt fenn a vevő irányába.

Előfordulnak olyan esetek is, amikor a beavatkozást indokoltta tevő jogi érdeket az teremti meg, hogy megkérdőjeleződik az egyik peres fél és a beavatkozóként emiatt szóba jöhető harmadik személy viszonylatában a jogutódlás, pl. a tulajdonjog átszállása. A fél és a pernyertességét támogató beavatkozó közös érdeke ilyenkor az elérni kívánt jogutódlás, pl. a származékos tulajdonszerzés realizálása.³⁰

Ezzel a helyzettel gyakorta találkozhatunk az ingatlanok többszöri eladása kapcsán, amikor az eladó az egyik vevővel kötött adásvételi szerződése érvénytelenségének megállapítását és az érvénytelenséghez fűződő jogkövetkezmény alkalmazását kéri a bíróságtól. Ilyenkor a másik vevő jogi érdeke természetesen az eladó pernyertességéhez fűződik, ezért felperesi beavatkozóként lép be a perbe.³¹

Az ezen alpont elején felállított alaptételünkhöz képest sajátos esetet jelent a *perben érvényesített követelés engedményezőjének* beavatkozása. Ilyenkor ugyanis a jogutódlás a per alapjául szolgáló jogviszonyban következett be. Ugyanakkor a *beavatkozókénti fellépése idején az engedményező már nem alanya a perbeli elbírálás tárgyát képező jogviszonynak*.

Mindebből az is következik, hogy az engedményezőknek a per mikénti eldőléséhez fűződő jogi érdeke nem a per alapjául szolgáló jogviszonyból fakad, hanem magán az engedményezésen alapul. Amennyiben a korábbi Ptk. 330. § (1) bekezdése értelmében fennáll a kötelezett szolgáltatásáért az engedményessel szemben az engedményező kezesi felelőssége, ez a helytállási kötelezettség világos indokát adja az engedményező beavatkozásának. A hatályos Ptk. ugyan ezt a szabályt nem tartalmazza, de az engedményezés mögötti jogcímből következő engedményezői felelősség³² (pl. eladói szavatosság, ajándékozó felelőssége) ugyancsak megteremti az engedményező jogi érdekét. Egyébként is joggal várható el az engedményezőt terhelő, az engedményezés, mint szerződés fennállása alatt, illetve teljesítése során tanúsítandó együttműködési kötelezettség alapján, hogy amennyiben az engedményező lát

esélyt arra, hogy perbeli cselekményeivel elő tudja mozdítani az engedményes pernyertességét, avatkozzék be a perbe.³³

A perben érvényesített követelés korábbi jogosultja helyébe lépő *engedményes felperesként vesz részt a perben*. Ha az anyagi jogi jogutódlás már a keresetindítás előtt következett, már a keresetlevelet is az engedményes nyújtja be. Ha a per alapjául szolgáló jogviszonyban a per folyamán megy végbe az alanyváltozás, a jogutód a Pp. 61. §-a alapján a perbe felperesként beléphet. Ezeket az evidens megállapításokat azért kellett felidézni, hogy lássuk, hogy az *engedményezőétől eltérően az engedményes beavatkozása nem tipikus*.

Érdemes erre mégis kitérni, hogy megemlítsük azt a sajátos esetet, amikor a felperes szerződés érvénytelenségének megállapítását és az érvénytelenséghez fűződő jogkövetkezmény alkalmazását kéri a bíróságtól, ugyanakkor az alperes már engedményezte a felperessel szemben őt megillető, a felperes által a perben vitatott érvényességű szerződésen alapuló követelést. Az engedményes, aki a felperes által sérelmezett szerződésben nem szerződő fél, s így nem is alperes, de érdekelt a jogvita mikénti eldőlésében, alperesi beavatkozóként léphet fel.³⁴

A korábbi Ptk. szerinti *tartozásátvállalás tipikusan akkor vezet beavatkozói pozíció létrejöttéhez, ha a jogosult a tartozásátvállaláshoz nem járul hozzá*. Ilyenkor a perbeli elbírálás tárgyát képező jogviszonyban nem következik be jogutódlás, nem lép új kötelezett a régi helyébe. A korábbi Ptk. 332. § (1) bekezdése alapján azonban a jogosulttal jogviszonyba nem került átvállaló köteles a kötelezettet olyan helyzetbe hozni, hogy az a lejáratkor teljesíthessen; ez a kötelezettsége arra ösztönzi (már amennyiben valamilyen megfontolásból nem tesz elég ezen kötelezettségének), hogy védekezzen a felperes perbeli igényérvényesítésével szemben, amit alperesi beavatkozóként tehet meg.³⁵ A hatályos Ptk. szerint a *teljesítésátvállalással* jelenhet meg az a *jogosulttal jogviszonyban nem álló harmadik személy*, aki köteles a kötelezett tartozását teljesíteni vagy a kötelezettet olyan helyzetbe hozni, hogy az a lejáratkor teljesíthessen. Ha a jogosult a tartozás teljesítését perben követeli a kötelezettől, *e harmadik személy beavatkozóként* támogathatja az alperes pernyertességét.

30 A Fővárosi Bíróság előtt 21.G.40.632/2009 számon indult perben a felperes keresetében az alperessel létrejött adásvételi szerződése érvénytelenségére hivatkozással kérte, hogy a bíróság a szerződés megkötése előtt fennálló tulajdoni helyzetet állítsa vissza. A perbe belépő alperesi beavatkozó részére a földhivatal tulajdonjog fenntartással történt eladás tényét jegyezte fel a per kimenetelétől függő hatállyal.

31 Példa erre az a per, melyben a Legfelsőbb Bíróság az EBH2007. 1604 számon megjelent döntést hozta, valamint a Fővárosi Bíróság előtt 21.P.632281/2003 számon indult per.

32 *Gárdos Péter*: Hatodik Könyv Második Rész XII. Cím. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. i. m. 661. Ugyancsak Gárdos hívta fel a figyelmet a korábbi Ptk.-val kapcsolatban azon ellentmondásra, hogy amennyiben az adásvételre és az ajándékozásra való utalás felhívja a szavatosság szabályait, akkor kérdéses, hogy a szavatosság és a kezesség szabályai hogyan lennének egymás mellett alkalmazhatóak. *Gárdos Péter*: Az engedményezés. A Szladits Szeminárium kiadványa, 2009. 335.

33 A perben érvényesített követelés engedményezője beavatkozásának példaként hivatkozunk a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság előtt 6.P.21.535/2007 számon indult perre, melyben felperesi beavatkozóként vett részt, aki a kölcsönszerződésből az alperessel szemben fennálló követelését a felperesre engedményezte. A felperes a beavatkozó jogutódljaként terjesztette elő kereseti kérelmét.

34 Példa erre a Fővárosi Bíróság előtt 15.P.25.406/2008 számon indult per.

35 A per alapjául szolgáló jogviszony kötelezeti pozíciójába nem lépett tartozás-átvállaló alperesi beavatkozóként vett részt pl. a Csongrád Megyei Bíróság előtt 13.P.21.424/2009 számon indult perben.

5. *A jogi érdek néhány további jellemző példája a Pp. általános szabályai szerint folyó perekben*

A beavatkozó jogi érdeke lehet *személyiségi jogi érdek* is. Az azonban alapvetően a *konkrét esettől függ*, hogy egyrészt melyik személyhez fűződő jogára hivatkozik a beavatkozni kívánó, másrészt hogy e hivatkozás elegendő-e a beavatkozás megengedéséhez. Éppen ezért jellemző példát találni nem könnyű. Mindezt előrebocsátva hivatkozunk arra az esetre, amikor az alperes a közérdekű adatként kiadni kért dokumentumokat arra hivatkozással nem adja ki, hogy abban személyes adatok szerepelnek; ilyenkor az, akinek személyes adatai a dokumentumok kiadásával – legalábbis az alperesi védekezés és saját álláspontja szerint – jogszerűtlenül kerülnének továbbításra, az alperes pernyertessége érdekében beavatkozhat a perbe.³⁶

Más körben vizsgálódva található példa arra, hogy amikor a perben hozandó döntés kihat arra, hogy ki az osztatlan közös tulajdon valamely eszmei hányadának tulajdonosa, a *tulajdonostársaknak* fennáll az ezen perbe történő beavatkozáshoz szükséges jogi érdeke.³⁷

Végül mindenképp említést érdemel az *alkalmazott beavatkozása a munkáltatója ellen folyó kártérítési perekbe*. A hatályos Ptk. 6:540. § (1) bekezdése szerint ha az alkalmazott a foglalkoztatására irányuló jogviszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz, a károsulttal szemben a munkáltató a felelős.³⁸ Ugyanakkor az alkalmazott a munkajog szabályai szerint kártérítési felelősséggel tartozik a munkáltató felé, ami miatt jogi érdeke fűződik a harmadik személy által indított perekben a munkáltatója, mint alperes pernyertességének előmozdításához.³⁹

III.

A beavatkozó jogi érdekének jellemző vonásai

Miután egy színekben gazdag, de a teljességre nem törekvő képet adtunk arról, hogy milyen tipizálható esetekben áll fenn a beavatkozáshoz szükséges jogi ér-

dek, e jogi érdekről és az ahhoz kapcsolódó bírói gyakorlatról a továbbiakban absztraktabb megállapításokat teszünk.

6. A jogi érdek elhatárolása másfajta érdekektől

A perbe való beavatkozás szándékát a legkülönbözőbb megfontolások motiválhatják. Előfordul az is, hogy a jogvita kimenetele egy peres félnek nem minősülő személy számára érzelmi szempontból fontos. A legjellemzőbb az, ha valaki azt kívánja, hogy a haragosa ne nyerjen, de vannak ennél nemesebb érzelmi indíttatások is. Mindenesetre a magyar joggyakorlatban az egyértelmű, hogy az *érzelmi érdeket nem lehet jogi érdeknek tekinteni*.⁴⁰ A BDT 2006. 1316. számon megismerhető döntés tükrözi azt az egységes jogértelmezést, hogy a beavatkozni kívánó érzelmi érdeke nem elegendő a beavatkozás megengedéséhez. Eszerint ugyanis a beavatkozás törvényi feltételeként meghatározott jogi érdekekkel nem azonosítható a szoros családi kapcsolat, továbbá az sem, hogy valaki – az őt ért hasonló sérelem miatt – azonosul a támogatni kívánt fél sorsával. Ha a bíróság észleli, hogy a beavatkozást jogi érdek hiányában, kizárólag az utóbbi indokokat méltányolva engedték meg, a beavatkozót erre irányuló kérelem nélkül is kizárja a perből.

Az a megjegyzés kívánczik még ide, hogy az viszonylag közismertté vált még a perekben részt venni vágyó laikusok körében is, hogy az érzelmi érdeknél többre van szükség a beavatkozás megengedéséhez, ezért *érzelmi érdeküket, azt, hogy az egyik fél pervesztését az adott per tényállásához nem kötődő okból kívánják, megpróbálják elleplezni*. Ennek jellemző útja, hogy engedményezéssel szereznek egy követelést, melynek révén akár valódi, a per mikénti eldőléséhez fűződő jogi érdekük is létrejöhet, bár általában inkább az történik, hogy van egy okiratuk, melynek alapján a beavatkozás nem engedhető meg.

Problematikusabbnak tartjuk a *pusztán gazdasági érdekből való beavatkozás* megítélését. Noha rendszerint a *beavatkozni kívánó gazdasági érdeke is valamely, az egyik peres féllel fennálló jogviszonyban ölt testet, ezen jogvi-*

36 A fentiekben leírtak szerint lépett fel alperesi beavatkozóként a kiadni kért megállapodásokban szerződő fél pl. a Fővárosi Bíróság előtt 26.P.24.680/2008 számon indult perben.

37 A Pest Megyei Bíróság előtt 12.P.22.053/2006 számon indult perben a felperes egy tartással vegyes életjáradéki szerződés létre nem jöttének, illetve másodlagosan érvénytelenségének megállapítását kérte. Az érvénytelen szerződés jogerős ítéletben levont jogkövetkezménye a (korábbi) Ptk. 237. § (1) bekezdése szerint a szerződéskötés előtt fennállott helyzet visszaállítása, az alperes tulajdonjogának és a felperes javára feljegyzett elidegenítési és terhelési tilalom ingatlan nyilvántartási törlése és a felperes tulajdonjogának visszajegyzése. Az elsőfokú bíróság a tulajdonostársak felperesi beavatkozóként való perbeli fellépésének engedélyezése kapcsán az ehhez szükséges jogi érdek vonatkozásában kiemelten utalt az ingatlan tulajdonostársak általi közös birtoklására, továbbá arra, hogy családi ingatlanról van szó.

38 Kisebbségi eltérésekkel ugyanezt a szabályt tartalmazza a korábbi Ptk. 348. § (1) bekezdése.

39 Bizonyos szempontokból, így a beavatkozáshoz megkívánt jogi érdek vonatkozásában is az alkalmazott károkozása speciális eseteként tekinthetünk a korábbi Ptk-ban az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősségre, a hatályos Ptk-ban a közhatalom gyakorlásával okozott kárért való felelősségre. Az alkalmazott beavatkozására nézve a fentiekben leírtak ebben az esetben is irányadóak. Ezt támasztja alá a Fejér Megyei Bíróság előtt 3.P.20.856/2005 számon indult per. A felperest intézkedése során bántalmazó rendőr alperesi beavatkozóként vett részt a munkáltatójával szemben indított ezen kártérítési perben.

40 Dr. Farkas József: A felek és más perbeli személyek. In: A polgári perrendtartás magyarázata. szerk. Szilbereky Jenő–Névai László. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976. 351.

szonynak a perbeli elbírálás tárgyát képező jogviszonyhoz ilyenkor nincs meg az a kapcsolódása, amit a szorosan vett, a per mikénti eldőléséhez fűződő jogi érdek megkövetelése elvárásaként támaszt. A magunk részéről nem tartjuk elégségesnek a beavatkozás megengedéséhez az olyan hivatkozást, hogy az adott személynek azért fűződik érdeke a felperes pernyertességének előmozdításához, hogy a felperesnek legyen olyan vagyona, amiből az illető felperessel szembeni, korábban behajthatatlan követelése végrehajthatóvá válik.⁴¹

A magyar bírói gyakorlat e kérdéskör vonatkozásában nem tekinthető egységesnek. Az EBH2001. 429. számú, iránymutatásul megjelentetett döntésből azt tudhatjuk, hogy az a körülmény, hogy a peres fél és a megbízottja között létrejött megállapodásban a fél pernyertességétől teszik függővé a megbízási díj megfizetését, nem teremt jogalapot a megbízott beavatkozóként való perbelépésére. Ezzel a döntéssel a magunk részéről egyetértünk, hiszen ez az érdekeltség jogi érdeknek nem minősíthető. Ugyanakkor más esetekkel összevetve ezt a döntést arra juthatunk, hogy sok esetben a beavatkozni kívánó érdekeltsége jóval lazábban kapcsolódik a per mikénti eldőléséhez, az eljáró bíróság mégis megengedi a beavatkozást. Ez abból fakad, hogy a jogi érdek fennálltáról mindig az ügy összes releváns körülményének értékelésén alapuló eseti döntés születik, és más-más bírő más-más mércével mér. Éppen ezért a gazdasági érdekből való beavatkozás megítélése az a problémakör, melynek kapcsán szükségesnek éreznék még néhány iránymutatásul szánt döntés közreadását, mert egy-egy esetből messzemenő következtetést megalapozottan nem lehet levonni.

Ugyanakkor, jelen esetben is a jogviszonyok elemzéséből kiindulva (és egyben kiszámítható megoldást keresve) azt kell, hogy gondoljuk, hogy a beavatkozni kívánó gazdasági érdekét megtestesítő jogviszony és a perbeli elbírálás tárgyát képező jogviszony között a megkívánt kapcsolódást az megteremtheti, ha olyan végrehajtási eljárás során, melyben a perbe beavatkozni kívánó végrehajtást kérőként vesz részt, a végrehajtó a perben érvényesített követelést a Vht. 110. §-a alapján lefoglalta.

Dogmatikai alapon indokoltnak tekinthető, amikor az eljáró bíróság a jogerősen felszámolás alá került felperes hitelezőjének beavatkozását engedi meg.⁴² A Cstv. 38. § (1) bekezdése alapján az adós ellen a felszámolás kezdő időpontjában folyamatban lévő – a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos – végrehajtási eljárásokat a végrehajtást foganatosító bíróságnak (hatóságnak) haladéktalanul meg kell szüntetni, továbbá ugyanezen § (3) bekezdése szerint a felszámolás kezdő

időpontjától a gazdálkodó szervezet ellen a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos pénzkövetelést csak a felszámolási eljárás keretében lehet érvényesíteni. Ezen rendelkezésekből az következik, hogy a jogerősen felszámolás alá került felperes által perben érvényesített követelés végrehajtó általi lefoglalását – a végrehajtási eljárás lehetőségének kizártsága okán – nem lehet megkövetelni.

7. A jogi érdek közvetlensége

Míg Farkas József azt az álláspontot képviselte, hogy „a jogi érdek lehet közvetett is”,⁴³ Kengyel Miklós szerint a közvetett jogi érdek a beavatkozás megengedéséhez nem elégséges.⁴⁴ Amellett, hogy ez jól mutatja, hogy a Pp. 54. §-ából mindkét értelmezés levezethető, azt sem hallgathatjuk el, hogy Kengyel már tekintettel volt a BH 2004. 444. számon közreadott döntésre. Az azóta meghozott, BDT 2012. 2672. számon megismerhető határozat szintén a beavatkozni kívánó személy közvetlen jogi érdekeltségét várja el a beavatkozás megengedéséhez: „A Pp. 54. § (1) bekezdésében megfogalmazott, a beavatkozás megengedéséhez szükséges jogi érdekeltség tehát lényegesen többet jelent az ügy érdemében hozandó döntés általi közvetett személyes érintettségénél.” Ebből a két bírósági határozatból kirajzolódó állásponttal tartalmilag egyet tudunk érteni, hiszen Hámos Vilmos korábban meghivatkozott tanulmánya⁴⁵ nyomán mi is úgy tekintünk a beavatkozóra, mint a perbeli elbírálás tárgyát képező jogviszonyhoz kapcsolódó másik jogviszony alanyára. Lényegében ugyanazt fejezi ki a két jogviszony közötti kapcsolódás, mint a közvetlen jogi érdek.

A problémánk pusztán annyi, hogy a közvetlenség indokolt megkövetelése a törvényben szereplő jogi érdek fogalom elé illesztett jelzőben ölt testet. Ez egyrészt azt a téves látszatot kelti, mintha a bírói gyakorlatra e vonatkozásban a megszorító értelmezés lenne jellemző, hiszen a Pp.-ben e szűkítő jelző nem szerepel. Másrészt joggal kérdezhetjük, hogy amennyiben a közvetett jogi érdek jogi érdek, akkor miért is nem elégséges a beavatkozás megengedéséhez. Javasoljuk a leírtakra figyelemmel a közvetlen és közvetett jogi érdek, mint félreérthető jelzős szerkezetek mellőzését azzal, hogy a közvetlenséget továbbra is a jogi érdek fogalmi ismérvének tekintjük.

Fel kell hívnunk a figyelmet arra is, hogy mindkét meghivatkozott, iránymutatásul közreadott bírósági határozat a Fővárosi Ítéltábla által meghozott jogerős végzés. Több olyan bírósági döntéssel találkoztunk, melyek

41 Kovács Marcel sem tartotta elégségesnek a pusztán tényleges vagyoni érdeket, amelyre példaként a hagyaték hitelezőjének érdekét említette az örökösök közti perben. Vö. Dr. Kovács Marcel: A polgári perrendtartás magyarázata. III. füzet Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1927. 317.

42 Pl. a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság előtt 5.G.40.206/2009 számon indult perben, melyet a jogerősen felszámolás alá került felperesi gazdálkodó szervezet pénztárházi megfizetése iránt indított, a felperes egyik hitelezője felperesi beavatkozóként vett részt.

43 Farkas: i. m. 351.

44 Kengyel: i. m. (2. jegyzet) 280.

45 Hámos: i. m. 455.

alapján levonható az a következtetés, hogy *korántsem minden bíró fogadta el azt, hogy a közvetett jogi érdek nem elégséges a beavatkozás megengedéséhez*. Erre nézve érdemes egy, a Legfelsőbb Bíróság által a BH 2004. 444. közreadását követően hozott végzés⁴⁶ indokolásából is idézni: „E rendelkezésekből következően a törvény nem kívánja meg a beavatkozás megengedéséhez, hogy a jogi érdekeltség közvetlen legyen, adott esetben a közvetett jogi érdekeltség is megalapozhatja a beavatkozást.”.

Ugyanakkor azt állapíthatjuk meg, hogy az, hogy elégtelennek vagy adott esetben elfogadhatónak tartja az ügyben eljáró bíróság a közvetett jogi érdeket a beavatkozás alapjaként, nem hoz létre kétféle zsinórmértéket. A bíró ugyanazt a törvényi követelményt, a további jelző nélküli jogi érdeket, annak meglétét vagy hiányát vizsgálja figyelemmel az ügy összes releváns körülményére.

IV.

Megengedő jellegű bírói gyakorlat a jogi érdek fennálltáról való döntések során

A jogi érdek jellemzőnek tekinthető példái (II. pont) és a jogi érdek nyilvánvaló hiányának esetei (V. pont) között létezik egy *rendkívül széles szürke zóna*, melybe tartozó esetek egyediségük okán nem tipizálhatóak, és megítélésükben jelentős szerepe van a bírói mérlegelésnek. A jogtudomány képviselői azt vallják, hogy „A jogi érdek fogalmát nem kell megszorítólag értelmezni”,⁴⁷ és *a bírói gyakorlatban is egy megengedő jellegű szemlélet alakult ki a jogi érdek értelmezésével kapcsolatban*. Ehhez a bírói attitűdhez legalább három tényező járult hozzá, melyeket most csak vázlatosan, a vizsgált téma szempontjából szükséges mértékben mutatunk be.⁴⁸

Döntő szerepe van annak, a jogirodalom és a bírói gyakorlat által támasztott követelménynek, hogy *a jogi érdek fennálltát nem kell bizonyítani, hanem elégséges csupán annak a valószínűsítése*.⁴⁹ Ugyanakkor ezzel kapcsolatban azt is hangsúlyoznunk kell, hogy valószínűsítés és valószínűsítés nagyban eltérhet egymás-

tól a kérelmezővel szemben elvárt *valószínűsítés mértéke* alapján. Az ideiglenes intézkedés iránti kérelem esetében például a kérelmet megalapozó tényeket ugyancsak valószínűsíteni kell,⁵⁰ mégis jóval szigorúbb elvárást támaszt a bírói gyakorlat a valószínűsítés elégséges fokát illetően, mint a beavatkozási kérelemmel kapcsolatban. Ez érthető a két jogintézmény eltérő funkciójára figyelemmel. Mindezzel csak azt kívánjuk alátámasztani, hogy önmagában a valószínűsítés követelménye még nem magyarázza a bírói gyakorlat megengedő jellegét.

Ehhez hozzájárul többek között az, hogy a beavatkozási kérelmet megalapozó tények jogi értékelésének, azokhoz jogkövetkezmények fűzésének egyértelmű korlátját jelenti, hogy főszabály szerint a beavatkozó jogviszonyai a más személyek között folyamatban levő perben nem bírálhatóak el.⁵¹ Olykor nyilvánvalóan látszik, hogy a beavatkozó csak formálisan felel meg a beavatkozás feltételeinek, és a beavatkozását megalapozó anyagi jogi igénye érdemben alaptalan, az eljáró bíróság mégis megengedi a beavatkozását, és még azt sem mondhatjuk, hogy jogszerűtlenül teszi ezt.

Míg a valószínűsítés követelménye általánosan ismert és elfogadott, addig azt nem deklarálta egy bírósági döntés sem, mégis az a tapasztalatunk, hogy *a felek nyilatkozatai a gyakorlatban döntő jelentőséggel bírnak, ha a beavatkozni kívánó beavatkozásának megengedését a felek egyike sem ellenzi*. Ilyenkor az eljáró bíróság a beavatkozást nagy valószínűséggel megengedi. Azt, hogy ebben a felek nyilatkozatainak van döntő szerepe, alátámasztja, hogy a bíróság első kérdése a feleknek a Pp. 56. § (1) bekezdése szerinti meghallgatása során tapasztalataink szerint mindig arra irányul, hogy a felek ellenzik-e egyáltalán a kérelmezett beavatkozást, továbbá az, hogy az indokolással ellátott beavatkozást megengedő végzések ilyen esetben mindig utalnak arra is, illetőleg amikor kétségesnek mutatkozik a jogi érdek fennállta, csak arra utalnak, hogy a felek nem elleneztek a beavatkozás megengedését.

Az iránymutatásul közreadott bírósági határozatok (BH 1983. 89., BDT 2006. 1316.) egyértelműen azt az üzenetet hordozzák, hogy a bíróság erre irányuló kérelem nélkül is kizárja a perből a beavatkozót, ha megál-

46 A Legfelsőbb Bíróság Gf.IX.30.445/2008/7. számú, a Győri Ítéletábla beavatkozót a perből kizáró végzését helybenhagyó végzése.

47 Beck Salamon: A polgári per alanyai. In: A magyar polgári per jog főbb kérdései. Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1953. 74.

48 Részletesebben elemeztük ezeket korábban: Pintér Zoltán: A beavatkozási kérelem és annak elbírálása. Miskolci Jogi Szemle. 2012. 2. sz.

49 Kengyel Miklós szerint „A valószínűsítés nem bizonyítás, csupán egy ahhoz hasonló tevékenység, amely nem a bíró meggyőzésére, hanem egy tény vagy körülmény fennállásának (vagy fenn nem állásának) a hihetővé tételére irányul. Mivel a valószínűsítés nem eredményezhet bizonyosságot, ezért nem szolgálhat a per eldöntése szempontjából releváns tények megállapítására. Tehát a valószínűsítés alapján csak bizonyos eljárási jogok, illetve lehetőségek nyílnak meg, vagy a tényállás megállapítása csak ideiglenes jelleggel történik.”. Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. 10., átdolg. kiad. Budapest, Osiris, 2010. 288.

50 Pp. 156. § (1) bek. utolsó mondata.

51 Ezt támasztja alá a Fővárosi Bíróság előtt 8.G. 40.049/2005 számon indult per. Az I. és II. r. alperes a felperes pernyertessége érdekében beavatkozni kívánó beavatkozás iránti kérelme elutasítását kérte. Többek között arra hivatkoztak, hogy a bérleti szerződés a felperes, a III. r. alperes és az I. r. alperes között 2003. május 26-án jött létre, míg a beavatkozó által csatolt együttműködési megállapodás, amely 2003. január 5-én kelt, ezt megelőzően rögzíti a bérlet fennállását. A beavatkozó és a felperes között létrejött, a beavatkozó által csatolt ingatlan adásvételi előszerződés érvényességét is vitatták, mert nem tartalmaz egyértelmű rendelkezést a szerződő felek vonatkozásában és az ingatlan vételárát nem rögzíti. A bíróság a beavatkozást megengedte; a felperes és a beavatkozó között létrejött szerződésekkel kapcsolatos, I. és II. rendű alperesek által előterjesztett kifogásokat érdemben arra hivatkozással nem vizsgálta, mivel a beavatkozó és a felperes közötti jogviszony e perben nem dönthető el és a felperes kereseti kérelmének elbírálása körébe nem tartozik.

lapítja, hogy annak nem fűződik jogi érdeke a per kiemeléséhez. Ennek ellenére erős jelek mutatnak arra, hogy *a bírók hivatalból eljárva nem szívesen zárják ki a beavatkozót a perből*. E mögött a felek rendelkezési jogának tiszteletben tartása áll. Az utóbbi két problémára adott válasz azt eredményezi, hogy *nem minden jogi érdekek hiányában történő beavatkozást gátol meg a bíróság, aminek a törvényi megalapozottsága ugyan kétséges, de úgy véljük, hogy mindkét esetben a jogalkotónak kellene beillesztenie a szabályozásba a célszerűnek bizonyult megoldást*.

V.

A beavatkozni kívánó illetve a beavatkozó jogi érdekének hiánya

A jogi érdek hiányát jellemzően azok a problémák eredményezik, melyeket a III. pontban taglaltunk (a pusztán gazdasági vagy érzelmi érdekből történő beavatkozás és mindenekelőtt a jogi érdekhez megkívánt közvetlenség hiánya). Nem feledhetjük, hogy mindig az adott per mikénti eldőléséhez fűződő jogi érdekről beszélünk; ezt jól szemlélteti a BDT 2013. 2953. számon közreadott határozat.⁵²

A konkrét beavatkozást elutasító, illetve a beavatkozót a perből kizáró végzések tanulmányozása révén arra juthatunk, hogy *a jogi érdek hiánya szorosan kötődik az egyedi esethez*, így viszonylag kevés, a konkrét eseten túlmutató következtetést vonhatunk le. Példaként egy ügyet azért kiemelünk, hogy ne csak az iránymutatásul megjelent döntésekre fordítsunk figyelmet. Ebben a jogi érdek hiányában kérelmezett beavatkozás valamennyire tipikusnak mondható egyik esetével találkozhatunk. Az alperes pernyertességének érdekében beavatkozni kívánó jogi érdekét abban jelölte meg, hogy az alperes és a beavatkozni kívánó közel azonos tulajdonosokkal rendelkezik, célcsoportról van szó. Az elsőfokú bíróság beavatkozást elutasító végzését helybenhagyó végzésében⁵³ a Debreceni Ítéltábla rámutatott arra, hogy a gazdálkodó szervezetek tulajdonosi körének részbeni azonossága olyan közvetett, távoli érdekeltiségi kapcsolatot jelent, amely a beavatkozás megengedhetőségének feltételeit nem alapozza meg.

A 2013. évi LXIX. törvény okafogyottá tette a per elhúzására irányuló, jogi érdek hiányában történő beavatkozást. Noha több eset is megerősítette,⁵⁴ hogy a

dogmatikailag helyes megoldás nem bevárni az ítélet meghozatalával a beavatkozást elutasító, illetve a beavatkozót a perből kizáró végzés elleni fellebbezés elbírálását, hanem a fellebbezés jogerős elbírálásáig biztosítani a beavatkozó perben való részvételét, a bíróságok jellemző módon az ítélethozatalra megérett per tárgyalását is elhalasztották pusztán ezen okból. Ez az eljárás mód ösztönözte azt, hogy *a per befejezhetőségét akadályozni kívánó(k) érdekében szépen sorban egymás után jelentek meg a szándékoltan jogi érdek hiányában beavatkozók*. Ezt a helyzetet okkal elégette meg a jogalkotó, ugyanakkor az általa választott megoldás sok szempontból aggályos.⁵⁵ Most csak egy kérdést felvetve: mi indokolja azt, hogy egy egyébként is elhalasztandó tárgyaláson (mondjuk egy első tárgyaláson) beavatkozását bejelentő személy, ha nem minősül önálló beavatkozónak, ne élhessen fellebbezéssel a beavatkozást elutasító határozattal szemben?

VI.

Záró gondolatok

Jelen tanulmány legfontosabb célja, hogy a *polgári jog tudományának eredményeire is építő elméleti megközelítés, valamint a bírói gyakorlat tüzetes vizsgálata alapján* feltárjon és elemezzen tipikusnak tekinthető beavatkozási helyzeteket, és ezekben mutassa meg, hogy mit jelent a per mikénti eldőléséhez fűződő jogi érdek.

Fontos törekvésünk, hogy a *BH-k mögé nézzünk*; így olyan megállapításokra juthatunk, mint például, hogy a bírói gyakorlat egységességének teljes hiánya tapasztalható azzal kapcsolatban, hogy a felelősségbiztosítási szerződés biztosítóját önálló beavatkozónak tekinti-e a bíróság (bemutattuk e kérdés jelentőségét, valamint azt, hogy mi milyen megoldást javasolunk e problémára). Láttuk azt is, hogy noha két (egyébként azonos bíróság által meghozott) iránymutatásul közreadott bírósági határozat is megköveteli a jogi érdek közvetlenségét, ezt nem minden bíró gondolja így, de ennek ellenére nincs szó kétféle zsinórmértékről. A legfontosabb, a vizsgált témát érintő jogalkotási javaslatainkat korábbi tanulmányainkban fejtettük ki részletesen; ezekre csak visszautaltunk, el kívánva kerülni az önismerlés veszélyét. Azt is kiemeljük, hogy terjedelmi okokból kizárólag a Pp. általános szabályai szerint folyó perekkel foglalkoztunk.

52 A felperes a határidő alatt előterjesztett keresetében a változásbejegyzést elrendelő végzés beavatkozóra vonatkozó rendelkezésének semmilyen jogszabálysértését nem jelölte meg, és a 30 napos jogvesztő határidő leteltét követően a perben további jogszabálysértésre sikeresen hivatkozni nem lehet, így a per eredményeként hozott határozat a beavatkozó jogait és kötelezettségeit nem érinti, ezért a beavatkozónál nem állapítható meg a per eredményében jelentkező jogi érdek megléte. Jogi érdek hiányában pedig a beavatkozásának nem volt helye.

53 A Debreceni Ítéltábla Gf.II.30.162/2011/2. számú, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság beavatkozást elutasító végzését helybenhagyó végzése. Csak a fogalmi pontosság végett utalunk arra, hogy a gazdasági társaságoknak tagjai vannak, nem pedig tulajdonosai.

54 Pl. a Fővárosi Bíróság előtti 19.P.26.453/2007 számon, illetve a Fővárosi Munkaügyi Bíróság előtti 31.M.3692/2006 számon folyamatban volt per.

55 A kérdéskört részletesen elemeztük, és a jogalkotó által elérni kívánt helyes célt hatékonyabban szolgáló javaslatokat fogalmaztunk meg az alábbi tanulmányban: *Pintér P. Zoltán: A perbe történő beavatkozás módosított szabályai. Ügyvédek lapja. 2014. 1. sz.*

SZEMLE

BENCZE MÁTYÁS
egyetemi docens
 FICSOR KRISZTNIA
egyetemi tanársegéd
 KOVÁCS ÁGNES
egyetemi adjunktus
Debreceni Egyetem
(Debrecen)

Útkeresés az igazságszolgáltatás minőségéről

*Konferencia a Debreceni
 Egyetem jogi karán*

A tavalyi év végén a debreceni jogi kar egy olyan jogtudományi konferenciának adott otthont, amely hazai viszonylatban két szempontból is eltér a szokásostól. *Egyrészt*, a konferencián a hazai kutatók mellett előadtak az érintett terület legjelesebb európai kutatói, illetve más kontinensről érkezettek is. A *másik* említésre méltó eltérés, hogy a tárgyalta jogi problémát nem csupán a nálunk bevett dogmatikai, illetve politikai megközelítésben elemezték és vitatták, hanem az állt a középpontban, hogy a jogi szférán kívüli tevékenységek elemzésére kifejlesztett módszerek mennyiben alkalmazhatók a bírói ítélezéssel kapcsolatban állandóan visszatérő kérdések megválaszolására.

1. Az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetével közösen megrendezett „*How to measure the quality of judicial reasoning*” című konferencia célja az volt, hogy feltárja lehet-e az igazságszolgáltatás minőségét valamilyen módon mérhetővé, ellenőrizhetővé tenni. Az inspirációt az jelentette, hogy az igazságszolgáltatás minőségét illetően az eddig ismert törekvések számos külső (a bírósági rendszerbe vetett közbizalom, a bíróságok elérhetősége, a peres eljárások költsége stb.) és belső

(az eljárások időtartama, az eljárások tisztességessége, a bírósági rendszer átláthatósága és számon kérhetősége stb.) szempontot figyelembe vettek, azonban az ítélezés lényegi területén, a bírói érvelés színvonalának értékelésében nem tudunk elfogadott, bevett módszerrel.

A téma tudományos jelentőségét az adta, hogy ha sikerül kidolgozni egy megbízható minőségbiztosítási szempontrendszert, az „*demisztifikálhatja*” a *jogi érvelésre* vonatkozó elméleti tudásunkat. Segítene egyértelműsíteni a „bírói bölcsesség” nehezen megragadható fogalmát, és a bírói döntés helyességének ismérveire is közelebb kerülnénk. Másképpen fogalmazva, meghúzzhatjuk azt a határvonalat, amelyen belül egy bírói indoklás színvonala egzakt módon mérhető – így az érvelés anomáliáit nem lehet „eltérő jogi álláspontként” vagy a „változó társadalmi-gazdasági körülményekre” való reagálásként prezentálni. Ezeknek a szempontoknak a keresése azért is nehezedik növekvő súllyal a jogtudomány képviselőinek vállára, mert a minőségi ítélezés igénye egyre gyakrabban fogalmazódik meg egy olyan korszakban, amelyben a bíróságok fokozott szerepvállalását érhetjük tetten a közösségi döntéshozatal valamennyi területén.

A konferencia nyitóelőadását *Zenon Bankowski*, az Edinburgh-i Egyetem emeritus professzora tartotta, aki *morálfilozófiai* perspektívából közelítette meg a konferencia alapvető kérdését. Azt hangsúlyozta, hogy az ítélezési színvonal értékelése – eltérően más tevékenységek megítélésétől – nem szakítható el a *bíró személyiségétől és erkölcsi életétől*. A bírói döntések sorozata ugyanis olyan helyzetekben hozott döntéseket foglal magában, amelyek nem oldhatók meg általános szabályok egyszerű alkalmazásával. A bírák nap, mint nap szem-

benéznek olyan kérdésekkel, amelyekre nincsen kész válasz, ezért hozzá kell adniuk valamit az eddig ismert világunkhoz. A helyes döntés ezekben a határhelyzetekben olyan tulajdonságokat igényel (figyelem, befogadás, intuíció), amelyek az emberi *erények* részét képezik. Ezek az erények pedig mélyen beágyazottak etikai és érzelmi életünkbe. A kérdés az, hogy miként lehet olyan intézményes kereteket kialakítani az ítélezés számára, amely ezeket a képességeket figyelembe veszi és honorálja.

A másik általános megközelítést *Arthur Dye*-re vázolta fel (Leuveni Katolikus Egyetem), aki szerint nem lehet általában a bírói érvelés minőségéről beszélni, mivel jól azonosítható *munkamegosztást* láthatunk az alsó- és a felsőbbíróságok között. Amíg az előbbiek feladata az igazságszolgáltatás a konkrét ügyekben, addig az utóbbiak döntései általános horderejűek, meghatározzák a jog további fejlődési irányát, esetenként közpolitikai jelentőségűek.

Az alsó szintű bíróságok érvelésének ezért főleg a résztvevő felek számára kell érthetőnek és meggyőzőnek lenni, a felsőbbíróságok viszont inkább a jogászokhoz és a politikaformálókhoz szólnak, így az értékelésük kritériumai is mások lesznek. Mindkét típusú indoklás minőségének vizsgálatakor tekintettel kell azonban lenni a bíráskodás *intézményi feltételeire*, a rendelkezésre álló humán és tárgyi erőforrásokra, illetve az ítélezéssel összefüggő ösztönző tényezőkre.

2. A szervezők a többi résztvevőt arra kérték, mutassák be, hogy az egyes jellegzetes európai jogrendszerekben *milyen törekvések* figyelhetők meg a bírói érvelés minőségbiztosításának területén.

Amint az várható volt, az „*országjelentések*” mindegyike arról számolt be, hogy az elmúlt egy-két

évtizedben a kritikai nyilvánosság kiszélesedésével egyre jobban előtérbe került a bírói indokolások minőségének problémája – akár az általános színvonalat, akár az egyes döntések körüli vitákat tekintjük. A különböző jogrendszerek és bírói testületek eltérően reagálnak ezekre a kihívásokra. A skála egyik szélső értékét *Németország* képviseli (erről *Norman Weiss*, a Potsdami Egyetem professzora számolt be), ahol a bírák a függetlenség alkotmányos elvére hivatkozva visszautasítottak bármilyen külső minőségellenőrzési rendszert, mondván a bírói ítélkezés a nem mérhető emberi tevékenységek közé tartozik. A minőség fejlesztése a bírói hatalmi ág ügye, azonban az ehhez szükséges forrásokat a kormánzatnak kell biztosítania.

A bírósági rendszeren belüli minőségellenőrzés dominál *Olaszországban* is – tudhattuk meg *Francesco Contini*től, az Igazságszolgáltatási Rendszerek Kutatóintézetének munkatársától. Azonban azt is hangsúlyozta, hogy ennek a modellnek, legalábbis annak olasz változatában, megvannak a maga hiányosságai. Példaként említette, hogy az előléptetési eljárás során egy bírói tanács értékeli a pályázó bíró ítéleteit, de 2008 és 2010 között 2300 vizsgálatból mindössze 3 esetben nem kapta meg a bíró a „teljesen pozitív” minősítést. Álláspontja szerint a kollegialitás ilyen foka *formális „rituálévá”* teszi a belső minőségi kontrollt. A jogtudomány képviselői bekapcsolódnak az egyes döntések körüli vitákba, azonban ennek javító hatása nehezen mérhető.

Az olasznál sikeresebb történetről számolt be *Zdenek Kühn*, a Cseh Legfelső Közigazgatási Bíróság bírája, egyben a Prágai Károly Egyetem oktatója, aki elmondta, hogy *Csehországban* az 1990-es évekhez képest érzékelhető az előrelépés az indokolások színvonalát illetően. A szocialista örökségként létező életidegen, formalista attitűdöt a bírák kezdik elhagyni, és egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a jogszabályok mögötti *igazoló elvekre* és

a „common sense”-re a döntéshozatal és az indokolás során. Ennek a folyamatnak az egyik indukálója a cseh alkotmánybíróság és a rendes bíróságok közötti párbeszéd, mely az ott régóta létező valódi alkotmányjogi panaszok elbírálásában ölt testet. A cseh alkotmánybíróság több alkalommal is az alkotmány elveivel ellenkezőnek ítélte a mechanikus, a jogszabályok szó szerinti jelentésére támaszkodó bírói érvelést.

3. Nem meglepő, hogy a különböző minőségbiztosítási modellek bevezetésében és a legkülönbözőbb tevékenységi szférák teljesítményének mérésében általában élen járó országok a bírói érvelés színvonalának értékelésében is messzebbre jutottak, mint az eddig említett jogrendszerek. *Gar Yein Ng* (Exeteri Egyetem) az indokolási minőség kontrolljának *angol* változatát ismertette. Előadta, hogy a New Public Management égisze alatt a bíróságok irányítását már több éve az *üzleti szféra* bevált modellje alapján szervezik meg, és ez a szemlélet kezd megjelenni az ítélkezés érdemi részének standardizálási törekvéseiben is.

Az angol felsőbbbíróságok több iránymutató ítéletben hívták fel a figyelmet a helyes indokolás legfontosabb szabályaira. Ezek közül hazai szempontból a leginkább figyelemre méltó, hogy a döntés elsősorban a *feleknek* (és nem a felsőbbbíróságoknak) *szól*, számukra kell világosnak és meggyőzőnek lenni, ami magában foglalja a vesztes fél érveire adott érdemi választ is.

2008-ban a bírák képzéséért felelős *Judicial Studies Board* tett közzé irányelveket, melyek kitértek olyan bírói képességekre és készségekre fontosságára, mint a lényeglátás, a világos fogalmazás, a kiegyensúlyozott mérlegelés tény- és jogkérdések tekintetében, valamint a népszerűtlen döntések meghozatalának felvállalása. E követelményeket messzemenően érvényesítik a bírók kiválasztásakor. *Gar Yein Ng* összegző értékelése szerint ezek a fejlemények min-

denképp elmozdulásként értékelhetők egy szisztematikus minőségbiztosítás irányába az indokolások színvonalának tekintetében is.

Ezen a téren a legmesszebb minden bizonnyal a *finn* bírósági rendszer jutott el. *Markku Kiikeri* (Lappföldi Egyetem) beszámolójából megtudhattuk, hogy a finn igazságügyi minisztérium kezdeményezésére a *Rovaniemi* fellebbviteli bíróságon 1999-ben próba jelleggel egy minőségbiztosítási projektet indítottak. Ebben – a bírósági eljárás más komponensei mellett – *részletesen* („check-list”-szerűen) *meghatározták* az indokolásokkal szembeni minőségi követelményeket (konzisztencia, relevancia, érthetőség, világos tagolás, megfelelő reagálás a felek érveire). A mögöttes elgondolás az volt, hogy az érintettek igazságosság-percepcióját legalább annyira befolyásolja az indokolás „fair” mivolta, mint magának a döntésnek az eredménye. Ennek megfelelően a minőségi kritériumok többsége a felek számára garantálja az ítélet elfogadhatóságát, amely az igazságszolgáltatás *valódi* „szolgáltatásként” való felfogására utal (azaz nem szűkítik le az ítélkezés funkcióját a közhatalom gyakorlására).

A projekt egyik gyakorlati eredménye az lett, hogy a rendszeressé tett minőségértékelés eredményét a minisztérium figyelembe veszi az egyes bíróságok költségvetésének megállapításakor.

Léteznek ugyanakkor kevésbé direkt módszerek is a minőségi ítélkezés (és indokolás) garantálására. Finnországban a 60-as évek végétől kezdődően élénk *párbeszéd* alakult ki a gyakorlati és az akadémiai szféra résztvevői között, és jelentős mennyiségű tudás halmozódott fel a bírói jogértelmezési gyakorlat területén elvégzett összehasonlító jogi kutatások révén. A diskurzus következtében a bírói kar fogékonnyá vált az új ideák alkalmazására. Szintén a „szoft” módszerek között tartható számon a bíróságokkal kapcsolatos *ombudsmani hatáskör* (ami természetesen nem foglalkozik olyan problémák-

kal, melyek fellebbviteli úton orvosolhatók), és a felsőbbíróságok által készített éves jelentés az alájuk rendelt bíróságok gyakorlatáról.

A kiterjedt minőségi kontrollal szemben Finnországban is megfigalmazódott a bírói függetlenség védelmének érve, azonban erre azt válaszolják a minőségbiztosítási szisztéma hívei, hogy a kiszámítható és előre rögzített szabályok alapján működő minőségellenőrzés nemcsak, hogy nem áll szemben a bírói függetlenséggel, hanem egyenesen erősíti azt. A magas nívót produkáló professzionális igazságszolgáltatás nagyobb közbizalmat élvez, ami a függetlenség egyik támasza lehet bármilyen illegitim befolyásolási kísérlet ellen.

4. A konferencia első napjának végét egy kerekasztal-beszélgetés zárta, amelyen *Hack Péter* (ELTE) moderálása mellett a résztvevők az indokolások minőségbiztosításának szükségességéről, és az általuk tapasztalt fejleményekről mondhatták el a véleményüket (*Philip Langbroek*, Utrechti Egyetem; *Nicolaas Bel*, Európai Bizottság; *Mariusz Golecki*, Lodzi Egyetem/Debreceni Egyetem; *Fleck Zoltán*, ELTE). Ebben a részben a felkért szakértők példákkal és újabb érvekkel erősítették meg a korábban elhangzott állításokat (így például azt, hogy meg kell különböztetni az eltérő szintű bírósági szervezetekkel szembeni elvárásokat, valamint a helytelen vagy érthetetlen érvelés a külső befolyás látszatát keltheti, és gyengítheti a bíróság iránti bizalmat, közvetve a bírói függetlenséget is).

Emellett több érdekes fejleményre is rámutattak a résztvevők és a hozzászólók, amelyek közül az igazságszolgáltatás „versenyhelyzetbe” kerülése volt a leginkább releváns a konferencia témájának szempontjából. Közel teljes egyetértés alakult ki abban, hogy amint az utóbbi egy-két évtizedben a különböző állami tevékenységek alárendelt pozícióban lévő érintettjei (pl. „beteg”, „diák”, „utas”) kiszolgáltatandó „fogyasztókká” váltak, úgy immár a bí-

róságok ügyfelei is komoly igényekkel, „felhasználókként” lépnek fel, akik nem megfelelő szolgáltatás esetén „szolgáltatót” válthatnak (pl. a választott bíróságok felé fordulnak, vagy rosszabb esetben illegális megoldásokat kínáló szervezetekhez). A bíróságoknak ehhez a helyzethez nem elég „marketing” tevékenységgel alkalmazkodni, hanem olyan módon kell prezentálniuk a döntéseiket, melyek – az eddigi hasonlatnál maradva – „fogyaszthatóak” a laikusok számára is.

A konferencia első napjának legfontosabb tanulsága az volt, hogy a minőségi kontroll nem lehet tisztán külsődleges, ezért a leginkább járható út a valódi visszacsatolást kínáló *strukturált párbeszéd* különböző formáinak alkalmazása a résztvevők, az akadémiai szféra, a kormányzat és a széles nyilvánosság között.

5. A konferencia második napján elhangzott előadások azon megállapítás bizonyítékául szolgálnak, hogy a bírói érvelés minőségének megalapozásához rendkívül sok vizsgálódási szempont áll rendelkezésre. Az elhangzott előadások, amelyek Magyarországé mellett több európai (Csehország, Ukrajna, Románia) és Európán kívüli jogrendszer (Kína, Indonézia) gyakorlatában szerzett tapasztalatokat is összegeztek, megmutatták, hogy a bírói érvelés minőségének problémája szerfelett sokrétű.

Az előadások egyrészt egyértelművé tették, hogy a bírói érvelés minőségének kérdését illetően együtt kell kezelni a bírói gyakorlat valós körülményeinek feltárására irányuló leíró (empirikus, szociológiai) és a helyes bírói döntés elveinek megvilágítását célzó normatív (igazolási célú) elméleti megfontolásokat. Kivétel nélkül mindegyik előadás a valós hazai, európai vagy nemzetközi bírói gyakorlat problémáinak feltárásán keresztül jutott el azokhoz az elvi kritériumokhoz, amelyek körülírják a helyes bírói érvelés karakterét.

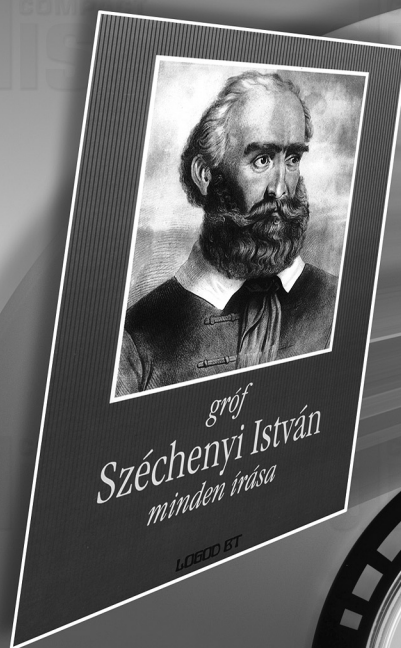
Szinte mindegyik előadás reflektált arra a kérdésre, hogy miért

probléma, ha a bírák nem megfelelően fejtik ki az álláspontjukat alátámasztó érvelésüket. *Zódi Zsolt* (MTA TK Jogi Tudományi Intézet) előadása azt járta körül, hogy a magyar bírák mennyire hajlandóak *korábbi bírósági döntésekre* és az azokban kifejtett érvelésekre támaszkodni. A koherens ítélkezési közeg kialakítása, az a törekvés, hogy a bírói döntések egy kiszámítható, előrelátható gyakorlattá „álljanak össze,” alapvető követelményként határozza meg a bírák számára, hogy érdemben vegyék figyelembe a korábbi bírói döntéseket, és az azokba foglalt érvelést, tehát fejtsek ki, hogy miért releváns a hasonló esetre való utalás, és hogy miképpen támasztják alá a döntést az abban foglalt érvek. Ez az, ami például a magyar bírói gyakorlatra nem jellemző, és ezáltal a bírói érvelés meggyőző ereje, minősége is hagyhat kívánnivalót maga után. *Zódi* előadása azt mutatta meg, hogy bár a magyar bíróságok egyre intenzívebben nyúlnak a korábbi bírói döntésekhez, a precedensek idézése leggyakrabban kimerül az ítéleti összefoglalók mechanikus – a *kontextustól elvonatkoztatott* – átvételében. Azaz aligha beszélhetünk arról, hogy a bíróságok valóban használják a korábbi döntések érvrendszerét, inkább csak *egyfajta szabályként* hivatkozzák a döntésekből kiemelt és szerkesztett elvi megállapításokat.

A bírói érvelés alapvető részét képezi az *értelmezési tevékenység* is. A megfelelő döntést alátámasztó érveket nagyrészt a jogi szövegek értelmezésével tárjuk fel. Az érvelés színvonalát ezért nagyban befolyásolja, hogy milyen értelmezési módszereket alkalmaznak a bíróságok, és hogy helyesen alkalmazzák-e azokat. Ebből a perspektívából elemezte az ítélkezés minőségének problémáját *Ievgen Zvieriev* (Kijevi Nemzeti Egyetem Mohila Akadémia/Közép-Európai Egyetem), aki az ukrain bíróságok vitatható jogértelmezési gyakorlatát mutatta be előadásában. *Zvieriev* szerint az ukrán bíróságok – a szocialista bírói attitűd továbbélése-

A mai kornak ^{COMPACT}disc megfelelő formában

**HASZNÁLJON DIGITÁLIS
KIADVÁNYOKAT!**



webáruház:
www.logod.hu

Vásárlás, böngészés a Logodi u. 49. alatt

Logod Bt., 1012 Bp. Logodi u. 49. tel.: 214-2453, fax: 225-7764
web: www.logod.hu, e-mail: logod@logod.hu

ként – továbbra is ragaszkodnak a *textualista értelmezési* módszerhez, ám a normaszöveg szigorú követése és az ügy körülményeinek figyelmen kívül hagyása számos esetben elfogadhatatlan, sőt egyenesen abszurd következtetésekhez vezet.

6. Mivel a jogrendszerek nem egymástól elszigetelt entitások, hanem illeszkednek a *nemzetközi és az európai jogrendszerbe* is, a bírói döntéseknek határokon túlnyúló standardoknak is meg kell felelniük. Ezért az, hogy a bíróságok milyen mértékben veszik figyelembe a nemzetközi és európai elveket és szabályokat, meghatározó az érvelés minősége szempontjából. Az előadások egy bizonyos része fel is vetette, hogy egyaránt problémaként jelenik meg a hazai és a nemzetközi gyakorlatban, ha a bíróságok nem megfelelően alkalmazzák, vagy figyelmen kívül hagyják a nemzetközi egyezményekbe foglalt és az európai jogi normákat. Erre mutatott rá például *Albeta Kondelová, Libor Havelka, Katarina Šipulová* (Cseh Köztársaság Legfelső Bírósága, Nemzetközi Ügyek Osztálya) egy közös előadásban. De ugyanez az aggályos gyakorlat az indonéz ítélkezésben is jelen van, amelyet *Dodik Setiawan Nur Heriyanto* (Debreceni Egyetem/Indonéz Iszlám Egyetem) világított meg egy konkrét jogeset elemzésén keresztül.

A *büntetéskiszabást* alátámasztó bírói érvelés hiányosságai szintén meghatározók lehetnek a bírói döntés igazságosságát illetően. Ha hiányzik a büntetések céljával kapcsolatos koherens igazságossági elmélet a bírói közösségben, akkor különböző módon büntethetik ugyanazon cselekményeket, különböző érvekre támaszkodhatnak a büntetés mértékének indokolásakor, és ily módon megkérdőjeleződhet a büntetésnek és magának a *döntésnek az igazságossága* is. Ez a probléma merül fel Kínában például, amelyre *Huang Gui* (Debreceni Egyetem) hívta fel a figyelmet az előadásában, és hasonlóan aggá-

lyos gyakorlatról számolt be *Kirs Eszter* (Miskolci Egyetem), amikor feltárta az *Ex-Jugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszék* (ICTY) bírái által kifejtett érvelési és értelmezési hibákat a háborús bűnökkel vádolt Momčilo Perisija felmentését kimondó döntésben. Kirs szerint a törvényszék gyakorlatában visszatérő problémát jelent, hogy a bíróság a nemzetközi szokásjog és a kialakult esetjog *érdemi vizsgálata nélkül*, a kulcsfontosságú precedensek reflektálatlan átvételével és szó szerinti idézésével dönt el politikailag és erkölcsileg rendkívül érzékeny ügyeket. A „valódi” érvelés hiánya pedig azt a veszélyt is magában rejt, hogy a gyakorlatban hibásan felfogott jogi koncepciók vernek gyökeret, amelyeknek a mozgósítása igazolhatatlan döntéseket eredményezhet – ahogyan azt a Perisija-et felmentő ítélet demonstrálja. *Földes István* (Miskolci Egyetem) pedig az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntéseit ismertetve erősítette meg, hogy a büntetés kiszabását alátámasztó érvek részletes, kimerítő és átlátható feltüntetésének hiánya sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményébe foglalt *tisztességes eljáráshoz való jogot*.

7. Az *alkotmánybírói érvelés* sajátos problémákat vet fel, amelyek megoldása szintén sajátos módszereket igényel. *Pozsár-Szentmiklósy Zoltán* (ELTE), *Pócza Kálmán* (MTA TK Politikatudományi Intézet) és *Molnár András* (Szegedi Tudományegyetem) az alkotmánybírói érvelés jellemzőinek felvázolásával tárta a hallgatóság elé az alkotmánybírói érvelés minőségének próbaköveit. Pozsár-Szentmiklósy kiemelte, hogy az alapjogi érvelésben meghatározó *arányossági teszt* (*proportionality test*) olyan egyedülálló dogmatikai konstrukció, amely elősegíti a bírói mérlegelés ellenőrizhetőségét, transzparenciáját, és ezáltal megalapozza a morális karakterű bírói döntések legitimitását. A teszt fontos előnye, hogy annak alkalmazása képes elhárítani mindazokat a kihí-

vásokat, amelyekkel az alkotmánybíráskodásnak tipikusan szembe kell néznie, és amelyek egyben megnehezítik a döntések igazolását a bíróságok számára (ilyen többek között az intézmény antidemokratikus karaktere, és a bírói aktivizmus vagy szubjektivizmus problémája). Az arányosság – elsősorban szigorú analitikus szerkezetéből következően – olyan *általános mérce* lehet, amelyet alkalmazhatunk az alapjogokkal összefüggő bírói érvelés minőségének „mérése” során. *Molnár András* előadása a napjainkban népszerű *aktivizmus-vitához* járult hozzá a fogalom pontos meghatározását övező nehézségek – elsősorban a megközelítések sokféleségének – felvillantásával. Molnár néhány új szempont bevezetésével – például a társadalomtudományi megállapítások bírósági alkalmazásának vizsgálatával – arra a következtetésre jutott, hogy az amerikai szövetségi legfelső bíróság ún. Lochner-érájában az ítélkezési gyakorlat néhány fontos jellemzője elsősorban a *bírói passzivizmus* megnyilvánulásának tekinthető. Ez a megállapítás arra mutat rá, hogy a szakirodalmi álláspontok rendkívül változatos értékeléseket tükröznek egy-egy korszak alkotmánybírói gyakorlatát illetően, azaz a helyesség kérdésében nehéz valamilyen közös mércét elfogadnunk. *Pócza Kálmán* előadása is leginkább ezt az álláspontot támasztotta alá, amennyiben Pócza téziseinek legfontosabb tanulságát abban látjuk, hogy a bírói érveléssel kapcsolatos teoretikus elvárások a *demokrácia-felfogások függvényében* változnak. Az alapjogi döntések helyességének kritériumait ugyanis elkerülhetetlenül befolyásolja az a tény, hogy miként gondolkodunk az alkotmányos intézmények közötti autoritás-megosztás ideális formájáról. Ezek a normatív megfontolások a bírói érvelés mögöttes indokaiként működnek, és hatást gyakorolnak a bíróságok érvelésére. Pócza szerint a döntések elfogadottságát növelheti, ha a bíró az általa hozott döntésben világossá teszi *saját szerepfelfo-*

gását ezen intézményi megfontolások előterében.

8. Felmerülhet az a kérdés is, hogy *ki határozza meg* a helyes érvelés kritériumait, illetve hogy *felelőségre vonható-e* a bíró, ha az érvelése bizonyos szempontok alapján nem tekinthető megfelelőnek. A konferencián *Alina I. Szabó* (ügyvéd, Románia) azt az álláspontot foglalta el, hogy a bírói érvelés minősége a bíró személyes képességein és tisztességességén múlik, és a laikus személyek nem ítélik meg, hogy

a bíró érvelése helyes volt-e, azt pusztán egy felsőbb szintű bíróság teheti meg *fellebbezési vagy felülvizsgálati eljárás* keretében. Mégis előfordulhat, hogy a bírót felelősségre vonják a romániai gyakorlatban, ha hiányos érveléssel támasztotta alá a döntést, vagy ha rosszhiszemű volt. Az érvelés minőségének megítéléséhez viszont a *jogalkotó* határozza meg a kritériumokat.

Összességében elmondható, hogy a hazai és a külföldi tapasztalatok azt mutatják: érdemes keresni a helyes bírói érvelés objektív

kritériumait, viszont a komplex vizsgálati tárgyat *elemeire kell bontani*. Egy-egy perspektíva, amelyből a kérdést megközelíthetjük, önmagában is önálló vitát gerjeszthet, és újabb kutatásra adhat lehetőséget. A mostani konferencia az első óvatos lépést tette meg.

Az érdeklődők számára – a szervezők tervei szerint – a konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata a közeljövőben tanulmánykötetben és egy hazai jogi folyóirat különszámaként lesz hozzáférhető.

JOGIRODALOM–JOGÉLET

PÉNZES FERENC

*egyetemi adjunktus
Debreceni Egyetem
(Debrecen)*

A közfeladatok megoldásainak külön útjai*

A Horváth M. Tamás szerkesztésében múlt évben publikált *Külön utak* című tanulmánykötet egy hosszú kutatómunka harmadik állomása, amelyben azt vizsgálja meg a 15 fős kutatógárda 14 tanulmánya, hogy *miként és milyen rendszerekben szervezik meg a közszolgáltatásokat* a különböző – elsősorban Európai Unió és OECD országokban, valamint hogy *milyen uniós politikák* kapcsolódnak ezekhez és végül, hogy a hazai viszonyok között milyen *empirikus lecsapódásai* vannak e modelleknek.¹ A közszolgáltatások megszervezésének rendszerre ugyan külön utakon fut az egyes államokban és különböző az egyes főbb ágazatokban, azonban mégis vannak jellemző modellek, amelyeket érdemesnek tartott számba venni az illusztris szerzőgárda. A témák sokszínűségét tükrözi a szerzők által alkalmazott módszerek sokszínűsége is, illetve a megírás formai és tartalmi színvonala – az ilyen tanulmánykötetekre általában jellemzőktől eltérően – viszonylag egységes, kevésbé szóródik, igen kitűnő.

1. A három fő egységre tagolódó kötet első része a hálózatos szolgáltatások egyes nagyrendszereit (víz-, energiaellátás), az alapvető humán ellátásokat (szociális, köz- és felsőoktatási szolgáltatások) tekinti át.

Elmondható, hogy a 80-as évek elejéig az adóbevételekből az államnak kellett biztosítani ezeket. Ekkor egy eredményességi és hasznossági paradigmaváltást követően az állam szerepvállalása két területen is jelentősen szűkült: – a közszolgáltatások ellátásába bevonták a magánszektor is, – illetve a finanszírozás terén növelték a szolgáltatásokat közvetlenül igénybevevők kontribúcióját. Az ezredforduló táján azonban újabb váltás következett be, mivel a privatizáció és a szolgáltatások kiszervezése/kiszerveződése nem hozott egyértelműen pozitív eredményeket, sőt komoly vita bontakozott ki ezekről. 2005 után a szolgáltatások tekintetében a szakemberek a legfontosabbnak már azt tartották, hogy érvényesüljön a *méltányosság* elve és biztosítsák a szolgáltatások és a szolgáltatók *technikai és pénzügyi fenntarthatóságát*. Ehhez pedig szükség volt egy adekvát ösztönzési rendszerre, valamint egy elszámoltathatósági rendszer kialakítására. Ugyan a közszolgáltatások fent említett szegmensei működésének különböző modelljei alakultak ki a vizsgált országokban, ám a szektorok hatékonyságát alapvetően nem ezek határozzák meg, hanem a modelleken belüli szabályozási és intézményi megoldások: az ösztönzési mechanizmusok, a szereplők ellenőrizhetősége, elszámoltathatósága és a kiszámítható jogi háttér.

A kötet első részében öt tanulmány mutatja be a hálózatos szolgáltatásokat. A víz- és csatorna-szolgáltatás kapcsán a szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy a víz nemcsak gazdasági jószág, hanem az egészséges élet egyik legfontosabb feltétele, amelynek biztosítá-

sa alapvető emberi jog. Az Unión belül több országban is megfigyelhető egyfajta koncentrációs folyamat a szolgáltatások területi megszervezésében: ez vagy a regionalizáció formáját ölti, vagy a szolgáltatók együttműködésének ösztönzésében nyilvánul meg, vagy egy erős központi regulációs ügynökség felállítása jellemzi azt. Az energiaszektorban az EU fogyasztóvédelmi versenypiaci modellt alakított ki az egységes energiapiac megteremtése érdekében, de a kívánt egységes rendszer még nem alakult ki. Az ellátási terület a szolgáltatást szervező szervezettől függ. Ha az a kormányzat, akkor a közigazgatási egységekhez igazodik az ellátási terület. Ha a közszolgáltató szabadon szervezheti meg a fogyasztói közösséget, akkor még akár több tagállamot is összekapcsolhatnak. Az EU ezt a szervezési formát preferálja.

A közoktatás-szervezés terén két modell működik Európában: amíg az országok többsége a skandináv országokra jellemző decentralizált feladattelepítési gyakorlatot követi – ám még ezekben az államokban is az igazgatási rendszer és a szakmai irányítás meglehetősen sokszínű –, addig a dél-európai, mediterrán országok a francia központosított rendszert vették át. A különböző modellek azonban hasonló problémákkal szembesülnek – a csökkenő tanulólétszám, a költségvetési megszorítás, a gazdasági válság által támasztott új kihívások mindegyike új megoldásokat igényelnek. Ezért a központosított rendszerek a helyi szintet erősítő megoldások felé, míg a decentralizált modellek a központi szint befolyását erősítő megoldások irányába mozdultak el.

* Horváth M. Tamás (szerk.): *Külön utak. Közfeladatok megoldásai*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 2014. 375

1 A kutatást a Magyar Tudományos Akadémia és a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának közös MTA-DE Közfeladat Kutatócsoportja végezte a „Helyi közszolgáltatások szabályozásai” című nagyobb projekt (2012–2016) keretében. A kutatás alapításait lásd: Horváth M. Tamás: Szempontok a területi közszolgáltatások regulációs változásainak vizsgálatához. In uő. (szerk.): *Kilengések. Közfeladatok változásai*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2013. 9–25.

Az EU egyes országaiban a szociális szolgáltatások működési rendszerei több jóléti modellbe sorolhatók, bár az Európai Szociális Charta sokat egységesített az eltérő szabályozásokon. Alapvetően két fő modell működik mégis: a centralizált és a decentralizált. A szolgáltatások nagyjából minden országban azonos kört ölelnek fel, ám a jogosultság és a finanszírozás meghatározása, illetve az ellátás súlya országonként eltérő. A helyi-területi önkormányzatok csupán mint a szolgáltatások nyújtására közz jogilag kötelezett aktorok jelennek meg, ám nem vesznek részt sem a finanszírozási, sem az irányítási folyamatokban. A humán szolgáltatásokban (közoktatás, egészségügy, szociális ellátás) alkalmazottak foglalkoztatási viszonyainak modelljei terén két fő kategória különböztethető meg: a köztisztviselői/közz jogi alkalmazás, illetve a közalkalmazotti (a közz jogi mellett munkajogi jellegű) szabályozás. Az egészségügyi és a szociális szektorban kiemelt probléma a mobilitás, a keletről nyugatra tartó munkaerő vándorlás Európán belül.

2. Külön tanulmányok foglalkoznak a *kötet második részében* az Európai Unió kapcsolódó politikáiban bekövetkezett változásokkal, az ezredfordulóig szárnyaló liberalizáció korszakához képest. Rendkívül érdekes az egyetemek szerepének változását bemutató tanulmány, amelyből kiderül az olvasó számára, hogy a klasszikus oktatási és kutatási feladatok mellett manapság már „vállalkozói” és „szolgáltató” szerepeket is be kell töltenie a felsőoktatási intézményeknek. Mindezeket természetesen a „tudás alapú gazdaság”, vagy „tudás alapú társadalom” viszonyai között. A „munka alapú társadalom és gazdaság” koncepciója viszont az ún. duális képzés bevezetését sürgeti – tehetjük hozzá az utóbbi három év hazai tapasztalatai alapján. Megtudhatjuk azt is a tanulmányból, hogy a kisebb egyetemi autonómiát biztosító országokban az állam határozza meg az

egyetemek innovációs szerepét és közpolitikai misszióját, míg az „alulról jövő” innovációs átalakulás sokkal inkább a perifériális helyzetű egyetemekre jellemző, s az ebből a helyzetből való kitörés eszközeül szolgálhat ez a szerepváltás. Szintén ebből a részből derül ki az olvasó számára, hogy az uniós jog nem favorizálja ugyan kizárólagos jelleggel a közszolgáltatások versenypiaci ellátásának modelljét, ám ugyanakkor csak komoly megszorítások mellett és nyomós közérdek fennállása esetén engedi meg az állami beavatkozást.

A közszolgáltatásokkal kapcsolatos uniós politikában az *Altmark Trans-ügy* kapcsán következett be fordulat. Az Európai Unió Bírósága precedens erejű döntést hozott 2003-ban ebben az ügyben, ami később egy az egyben beépült az uniós joganyagba, így a közbeszerzési szabályok jelentősen megváltoztak. Míg korábban, a 90-es évek folyamán kötelező volt a versenyztatás, addig 2004-et követően az új irányelv a 100%-ban az állam és az önkormányzat tulajdonában álló társaságok esetén kivételt ad a versenyztatás alól. Ez a magyar jogrendszerbe is implementálásra került, ám oly módon, hogy az utóbbi négy évben a közbeszerzések során a magyar gyakorlat immár az állami felhatalmazást tekintő főszabályszerűnek, míg a versenyztatást kivételnek. A nagyvárosi térségeken belüli területi együttműködés Magyarországon soha nem kapott kiemelt figyelmet, ám a kötetet olvasó itt néhány európai város példáján keresztül árnyalt képet kaphat a funkcionális városi térség működésének és szerveződésének problémáiról és lehetőségeiről, elsősorban a kormányzás térbeli-területi szintjeire és eszközrendszerére koncentrálva. A továbbiakban pedig szó esik még ebben a részben az energiaszektorban alkalmazott adópolitikai szabályozás eszközeiről is, illetve arról, hogy ez az adópolitikai szabályozás miként befolyásolja a területi közszolgáltatások ellátását.

3. Végül a könyv *utolsó része* empirikus módon tárja fel a *nemzetközi folyamatok hatásait a hazai viszonyokra* a közfeladatok ellátásának átalakításában. Itt az új járásrendszer kialakításának esetlegességei kapcsán érdekes gondolatokat olvashatunk. A tanulmány szerzője szerint 2010-től a „centrális erőter” kialakításának jegyében a kormányzat a területi és helyi közigazgatásban is egy erőteljes újraállamosító, hatalomkoncentráló politikát folytat. Mialatt a települési önkormányzatok feladat- és hatáskörei jelentősen szűkültek, a megyei önkormányzatokat funkcionálisan is teljes mértékben kiüresítették, mindeközben az önkormányzatokkal szemben – a megyei kormányhivatalok és járási kirendeltségeik létrehozásával – a területi államigazgatás jelentősen kiszélesedett. A szerző felteszi a kérdést, hogy vajon a kormányzatnak nem egy a korábbinál sokkal *kevesebb egységből* álló települési önkormányzati rendszer kialakítása mellett, ezek által kellett volna ellátnia a jelenlegi járási hivatalokhoz utalt feladatok többségét. Az egyház-financezírozás modelljei kapcsán többszatsatornás rendszerekről beszélhetünk: az egyházi adó, az adóirányítás módszere, egyéb költségvetési előirányzatok általi támogatás, a széles adókedvezmények, illetve a vallásoktatás költségeinek átvállalása külön-külön, vagy valamilyen összetételben biztosítják az egyházak működését.

A *területi közszolgáltatások* kapcsán elvégzett empirikus szociológiai felmérések azt bizonyítják, hogy a közszolgáltatásokat és azok változásait rendkívül sok tényező befolyásolja. Ezek kapcsán „helyi politikáról” annyiban beszélhetünk, amennyiben vannak lokális aktorok és intézmények, amelyek képesek akarataikat érvényesíteni, vannak civil szervezetek, amelyek képesek az érdekeik artikulálására, végül pedig, amennyiben vannak olyan szükségletek, amelyek reális kielégítést nyernek. A kötet utolsó tanulmányában a *pénzügyi decentralizáció* iskolapéldájaként kerül-

nek bemutatásra a magyarországi helyi forrásszabályozási rendszer 1990 és 2012 között fennállt viszonyai.

A rendszerváltást követően a pénzügyi föderalizmus tiszta modelljeként jött létre az önkormányzati finanszírozás rendszere. Ahhoz, hogy ez a modell stabil és kiegyensúlyozott módon működhessen, szükség lett volna a közigazgatási feladatellátás integrációs for-

máinak megvalósulására is, ami azonban nem történt meg. Annak ellenére, hogy a különböző kormányok érzékelték a problémákat, és intézményi szinten korrekciós mechanizmusokkal igyekeztek ezen segíteni, a feladat-ellátási integrációk hiánya a méretgazdaságossági gondokkal együtt fennmaradt. A decentralizált rendszer mindazonáltal nem vált finanszírozhatatlanná – az önkormányzati csődök

ellenére sem –, így a modell leváltása sem volt szükségszerű.

Mindazok számára ajánlható ez a kötet, akik érdeklődnek az iránt, hogy a különböző országokban miként szervezik meg a közszolgáltatások ellátását, valamint azoknak, akik eddig is figyelemmel kísérték a kutatócsoport munkáját, de azoknak is, akik csak most szeretnék elkezdni az azzal való megismerkedést.

Summary

ZSOLT SZOMORA: **New Statutory Structures and Dogmatic** **Categories in Chapters XVIII–XXI of** **the New Hungarian Criminal Code**

This paper aims at analyzing new dogmatic tendencies and phenomena in certain Chapters of the CC, which Chapters serve to protect interests of the individuals (Offences against Personal Freedom; Offences against Sexual Liberty and Morals; Offences against the Interests of Children and the Family; Offences against Human Dignity and Certain Individual Freedoms). New, in the Hungarian Criminal Code not yet often applied statutory structures will be discussed, in case of which the distinguishing between the basic and aggravated types of the offence requires careful consideration. Furthermore, statutory definitions will be analyzed, which provisions refer to victim's defencelessness and vulnerability through new types of statutory elements.

LÁSZLÓ CSABA: **Economic Unorthodoxy or Heterodoxy?**

This short essay shall present the recent and strengthening economic developments without being exhaustive. The essay underlines the penetrating nature of these novelties and outlines the boundaries provided by the disciplinary particularities.

NÓRA JAKAB: **Workers in the Working Relations'** **System**

This article is supported by previous researches carried out by Hungarian scholars: Tamás Prugberger, György Kiss and Tamás Gyulavári in the field of the binary divide and employee like persons. The essay aims to develop the dichotomy – trichotomy approach of the employee and to add a different value of the recent researches. In the course of the article the approach of the author will differ towards the transition of labour law; the personal working relations will be presented based on the work of Freedland and Countouris. Finally the new Hungarian Labour Code will be evaluated in the light of the social and economic changes, and European tendencies.

P. ZOLTÁN PINTÉR: **Legal interest of intervenor**

Judgment of the legal requirements of intervention raises most of the problems. This question is very important, because in general case the intervenor can't appeal against the court ruling, if the court doesn't allow the intervention. Existence of the legal interest is case-specific, but there are typical intervention situations. We consider the intervenor (similarly to the standpoint of Vilmos Hámosi) as the subject of another legal relation connected with the

legal relation to be judged in the lawsuit. The most expressive example of the legal interest is that of the guarantors. The interventions connected with insurance agreements are typical. The legal standpoint of not all judges is that the legal interest has to be direct. The customary Hungarian judicial practice is permissive in interpretation of the legal interest.

Zusammenfassung

ZSOLT SZOMORA: **Neue Tatbestandstrukturen und** **dogmatische Kategorien in den** **Abschnitten XVIII bis XXI des** **neuen ungarischen Strafgesetzbuchs**

Der Beitrag zielt darauf ab, neue dogmatische Tendenzen und Erscheinungen in bestimmten, individuelle Rechtsgüter schützenden Abschnitten des neuen ungarischen Strafgesetzbuchs zu untersuchen (Straftaten gegen die persönliche Freiheit; Straftaten gegen die sexuelle Freiheit und die Sittlichkeit; Straftaten gegen die Interessen der Kinder und gegen die Familie; Straftaten gegen die Würde des Menschen und gegen bestimmte Freiheitsrechte). Es wird auf neue, bisher nicht verbreitete Tatbestandsstrukturen eingegangen, bei denen die Abgrenzung zwischen den Grundtatbeständen und den qualifizierten Tatbeständen eine vorsichtige Untersuchung erfordert. Ferner werden Tatbestände analysiert, die das Ausgeliefertsein und die Schutzlosigkeit des Opfers durch verschiedene neue Tatbestandselemente vorsehen.

LÁSZLÓ CSABA: **Volkswirtschaftliche Orthodoxie** **oder Heterodoxie?**

Diese kurze Abhandlung stellt – ohne Anspruch auf Vollständigkeit – die neuen volkswirtschaftlichen Vorhaben der letzten Jahre dar, die immer stärker wurden. Hervorgehoben wird dabei die Beachtlichkeit dieser Neuerungen, es wird aber gleichzeitig auch auf die Grenzen, die sich aus den disziplinarischen Besonderheiten ergeben, hingewiesen.

NÓRA JAKAB: **Arbeiter im System der** **Arbeitsverhältnisse**

Der Artikel wird mit den vorbeugenden Forschungen von Tamás Prugberger, György Kiss und Tamás Gyulavári im Bereich der Zweiteilung und Dreiteilung der Arbeitsverhältnisse unterstützt. Der Artikel beabsichtigt die gegenwertige Forschungen weiter zu entwickeln und hat eine eigene Haltung zum Thema. Im Laufe des Aufsatzes die personalen Arbeitsverhältnisse aufgrund der Arbeit von Freedland und Countouris werden präsentiert. Endlich das neue Arbeitsgesetzbuch wird hinsichtlich der sozialen und wirtschaftlichen Änderungen und der europäischen Tendenz untersucht.

PINTÉR P. ZOLTÁN **Rechtliches Interesse des** **Nebenintervenienten**

Das Urteil rechtlicher Bedingungen der Nebenintervention wirft die meisten Probleme auf. Diese Frage ist sehr bedeutend, denn der Nebenintervenient kann in allgemeinem Fall gegen die Gerichtsentscheidung nicht appellieren, wenn das Gericht die Nebenintervention nicht erlaubt hat. Das Dasein des rechtlichen Interesses hängt vom Fall ab, aber es gibt typische Situationen zu intervenieren. Wir halten den Nebenintervenienten (ähnlich Vilmos Hámosis Standpunkt) für das Subjekt eines anderen Rechtsverhältnisses, das an das zu beurteilende Rechtsverhältnis im Prozess sich knüpft. Das anschaulichste Beispiel des rechtlichen Interesses ist der Bürger.

Die Nebenintervention, die an Versicherungsverträge sich knüpft, ist typisch. Es ist der rechtliche Standpunkt nicht jedes Richters, dass das rechtliche Interesse direkt sein soll. Die gewohnte ungarische Gerichtspraxis ist erlaubend in der Auslegung des rechtlichen Interesses.